

NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI KERETSTRATÉGIA

Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács
Nemzeti Fenntartható Fejlődési
Keretstratégia
2013

ISBN 978-963-08-7737-4

Felelős kiadó: a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács Titkára

Felelős szerkesztő: Bartus Gábor

A borítót tervezte és tördelte: ProduCom Kft.

A nyomdai és kötészeti munkálatok: MULTISZOLG Bt.

NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI TANÁCS
**NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI
KERETSTRATÉGIA**
2013

„Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.

...

A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”

(Részlet Magyarország Alaptörvényéből)

Az Országgyűlés 18/2013. (III. 28.) OGY határozata a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégiáról

Az Országgyűlés

- Magyarország Alaptörvényébe foglalt, a fenntartható fejlődés, a jövő nemzedékek lehetőségeinek védelme és a nemzeti erőforrásokkal való hosszú távú felelős gazdálkodás követelményeinek érvényesítése érdekében,*
- tekintettel a hazai és globális kihívásokra, valamint a fenntartható fejlődésre vonatkozó nemzetközi és közös európai célkitűzésekre,*
- figyelemmel a jövőnemzedékek létfeltételeit veszélyeztető állapotokra és folyamatokra vonatkozó szaporodó számú tudományos eredmények és előrejelzések sürgető jelzéseire,*
- annak tudatában, hogy a demokratikus politikai intézményrendszer a XXI. század elején erő egyik fő kihívás a döntések hosszú távú, a jövő nemzedékeket érintő hatásainak megfelelő értékelése és kezelése,*
- felismerve, hogy a fenntartható társadalom kialakítása összefogást igényel mind a nemzetek között, mind a magyar társadalom különböző szereplői: az egyének, a közösségek, a gazdálkodó szervezetek és a kormányzat között,*
- számolva azzal, hogy a fenntarthatóság biztosítása valamennyi nemzeti erőforrás (az emberi, a társadalmi, a természeti és a gazdasági erőforrások) kiegyensúlyozott, egymással összhangban lévő megőrzését, fejlesztését igényli, ezért a fenntartható fejlődés követelményeinek érvényesítése valamennyi szakpolitikai terület számára feladatokat ad,*
- figyelembe véve a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács által szervezett széles körű társadalmi párbeszéd tapasztalatait,*

a következő határozatot hozza:

1. Az Országgyűlés elfogadja a mellékletben foglalt, „A fenntarthatóság felé való átmenet nemzeti koncepciója” című, Magyarország 2012–2024-es időszakra szóló Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiáját (a továbbiakban: Keretstratégia)

2. Az Országgyűlés megerősíti, hogy

a) a Keretstratégiában foglalt, a magyar nemzet hosszú távú sikeres fennmaradását célzó alapelveket és stratégiai célkitűzéseket a jogalkotásban — többek között a költségvetés elfogadásakor és a szakpolitikai stratégia- és programalkotásban folyamatosan érvényre kell juttatni;

b) az Országgyűlés és a Kormány döntéseit a Keretstratégia által javasolt intézkedésekre és teendőkre figyelemmel kell meghozni.

3. Az Országgyűlés felkéri a Kormányt, hogy

a) hozzon létre a Keretstratégia érvényesítését, megvalósítását elősegítő, a fenntartható fejlődés ügyét érintő kormányzati döntések koordinációjáért felelős államtitkárokból álló testületet;

b) dolgozzon ki a fenntartható fejlődést mérő mutatókészletet, és gondoskodjon az e készletbe tartozó mutatók rendszeres megállapításáról és kiszámításáról, értékeléséről és felülvizsgálatáról;

c) az ország számára mindenkor rendelkezésre álló fejlesztési források felhasználásának tervezésekor – különösen a 2014–2020 közötti Partnerségi szerződés, a Programok és az Operatív Programok elkészítésekor, valamint a 2007–2013 közötti tervezési időszakban az Európai Unió Kohéziós Alapjából, a Strukturális Alapokból, illetve egyéb nemzetközi és hazai támogatási alapokból még rendelkezésre álló fejlesztési források elosztásakor – érvényesítse a Keretstratégia elveit és javaslatait, és az erre vonatkozó európai uniós jogalkotási javaslatokra tekintettel különítsen el ezen pénzalapokból a fenntarthatóság kialakítását szolgáló pilot-projektekre (fenntartható településmodellek);

d) a Keretstratégia megvalósítását szolgáló kormányzati intézkedésekről kétévente – a jelen határozat 4.a) pontjában foglalt feladat teljesítését támogatva – adjon összefoglaló tájékoztatást a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácson keresztül az Országgyűlésnek.

4. Az Országgyűlés felkéri a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácsot, hogy

a) kíséрге figyelemmel a Keretstratégia megvalósítását, járuljon hozzá az eredmények értékeléséhez, és erről kétévente tájékoztassa az Országgyűlést;

b) koordinálja a Keretstratégia négyévenkénti felülvizsgálatát.

5. A Keretstratégiát négyévente felül kell vizsgálni, és szükség esetén – különösen a nemzeti erőforrások állapotában bekövetkező jelentős változások, a hazai vagy globális folyamatok irányának megváltozása, a fenntartható fejlődésre vonatkozó nemzetközi vagy európai jogi környezet lényeges módosulása, továbbá a tudomány új és jelentős eredményeinek megismerésének következményeképpen – kezdeményezni kell a Keretstratégia megújítását.

Új nemzeti fenntartható fejlődési keretstratégia megalkotását a Kormány, a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács vagy az országgyűlési képviselők javaslatára az Országgyűlés kezdeményezheti, elfogadására az Országgyűlés jogosult.

6. Ez a határozat a közzétételét követő napon lép hatályba, ezzel egyidejűleg hatályát veszti a Magyarország fenntarthatósági helyzetéről és az abból adódó feladatokról szóló 102/2009. (XII. 18.) OGY határozat.

*Kövér László s.k.
az Országgyűlés elnöke*

*Göndör István s.k.
az Országgyűlés jegyzője*

*Dr. Szűcs Lajos s.k.
az Országgyűlés jegyzője*

Melléklet a 18/2013. (III. 28.) OGY határozathoz

A FENNTARTHATÓSÁG FELÉ VALÓ ÁTMENET NEMZETI KONCEPCIÓJA

Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia 2012–2024

*Jóváhagyta és az Országgyűlés elé terjesztését javasolta
a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács 2012. május 16-i ülésén.
Elfogadta az Országgyűlés 2013. március 25-i ülésnapján.*

1. BEVEZETÉS

Miközben az emberi cselekvések általában jelenbeli problémák rövid távú megoldására irányulnak, a célok elérésére választott alternatíva megvalósulásának hosszú távú – egyes esetekben előnyös, számos esetben kedvezőtlen – következményei is vannak. Ezek a nem tervezett hatások nem feltétlenül maradnak egy ország határain belül, s regionális vagy globális hatásokkal is járhatnak. Az ilyen döntések következményei tehát a társadalmi csoportok – nemzetközi keretekben az érintett országok – közötti viszonyokat érintik. Számukra eltérő következményekkel járnak, illetve áthárulnak a következő nemzedékekre.

A jövő nemzedékek terhére történő probléma-megoldásnak vagy gyarapodásnak több formája lehet, mint például a környezeti erőforrások kimerítése, elszennyezése, az eladósodás, a társadalom elöregedésével együtt járó demográfiai deficit vagy a nagyon hosszú távú működésre tervezett infrastrukturális beruházások miatti tehetetlenség (a „bezáródás” problémája). Az adott nemzedéken belüli problémák pedig mindenekelőtt a méltányos életfeltételekhez szükséges környezeti erőforrások hasznosításában való különbségek erősödésében nyilvánulhatnak meg.

A fenntarthatóság felé való átmenet megtalálásában nemzetközi szinten egybehangzó az alapelvek, de nincs egyedüli recept, következésképpen magunknak kell meghatároznunk Magyarország fenntartható fejlődéshez vezető saját útját, ennek stratégiáját. Ennek alapjait jelöli ki a jelen Keretstratégia, melynek közvetlen előzménye a hazai nem fenntartható folyamatokat és állapotokat feltáró, problémaösszegző, az Országgyűlés által 2009-ben megismert, *„Jövőkereső – A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentése a magyar társadalomnak”* című helyzetértékelés.

Különös jelentőséget ad a Keretstratégiának a 2012. január 1-jével hatályba lépett új Alaptörvényünk, amely számos rendelkezésében kötelezettségeket ír elő a fenntarthatóság területén az államadósság korlátozásától a természeti örökségünk védelméig. Az Alaptörvény rögzíti a fenntarthatóság felé való átmenettel kapcsolatos alapvető értékeket, külön is nevesítve a fenntartható fejlődés elvét.

Az Alaptörvény szerint:

„Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit. (...) A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”

Jelen dokumentum a közpolitikai döntéselőkészítő-döntéshozási rendszerben hosszú távú koncepcióként funkcionál. Keretet ad, célokat, prioritásokat vázol más döntések előkészítéséhez, hogy a szakpolitikai stratégiákban vagy tervekben olyan cél-eszköz-határidő-pénzügyi forrás rendszert tudjanak megalkotni, ami más szakpolitikai stratégiákkal vagy tervekkel együtt, azokkal összhangban, érdemben tudja szolgálni a fenntarthatósági átmenetet.

A Keretstratégia célja egyszersmind, hogy **hozzájáruljon a nemzeti egyetértés kialakulásához a fenntarthatóságról**. A fenntarthatóság ugyanis nem csak politikai és kormányzási kérdés; hanem az egyes személyeknek, családoknak, üzleti vállalkozásoknak, civil szerveződéseknek is olyan célokat, értékeket kell követniük, oly módon kell meghozni mindennapos döntéseiket és olyan kezdeményezésekbe kell belevágniuk, amelyek biztosíthatják a fenntartható társadalom elérését.

2. GLOBÁLIS KIHÍVÁSOK, A NEMZETI FENNTARTHATÓSÁGI ÁTMENET KÜLSŐ FELTÉTELEI

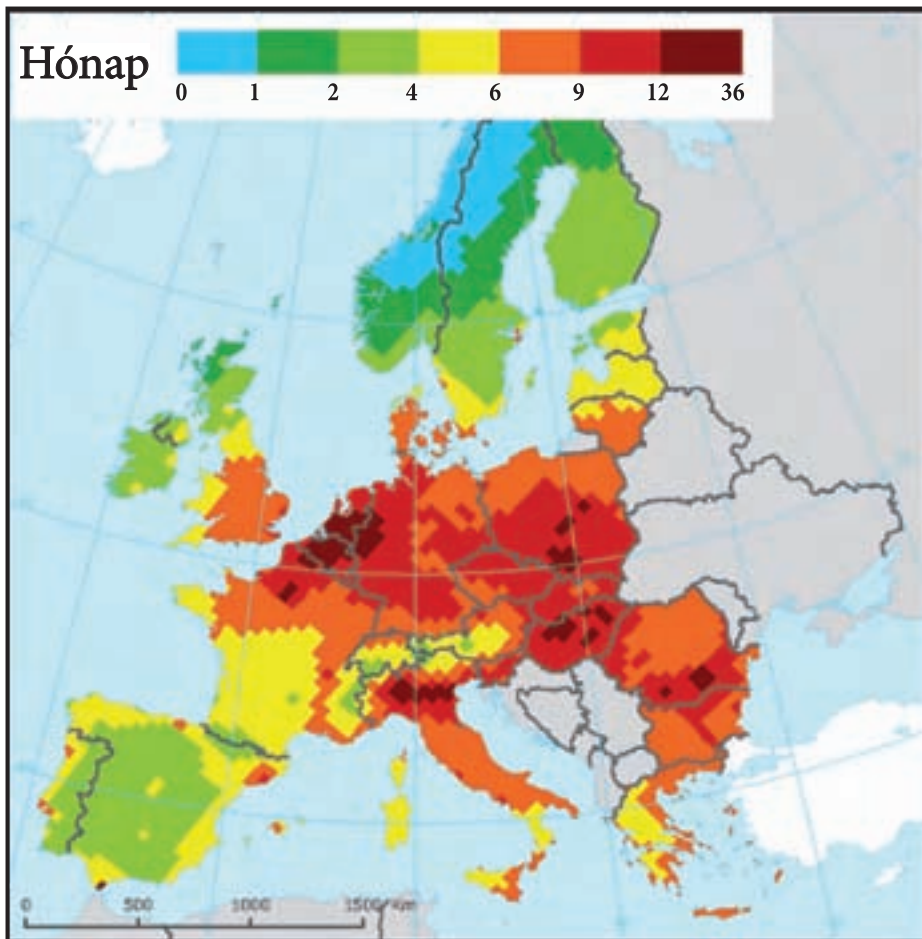
Az elmúlt száz évben a világ népessége megnégyszereződött, a születéskor várható élettartam a világ valamennyi régiójában jelentősen emelkedett, a fosszilis energiahordozók felhasználása tizennégyszer lett nagyobb, míg a világ-gazdaság kibocsátása huszonkétszeresére nőtt. Az elmúlt négy évtized alatt a világban csökkent a legmélyebb szegénységben élők száma és aránya. A világra vonatkozó átlagos adatok, valamint az egyes régiókban vagy egyes szempontok szerinti pozitív változások azonban elfedik azt, hogy eközben mind a társadalmi, mind a gazdasági mutatókban az egyes régiók, illetve országok közötti különbségek növekedtek is.

A gazdasági-anyagi jólétben való növekedésnek azonban van nemkívánatos ára: növekvő mértékben vettük igénybe a természeti erőforrásokat. Például a különböző előrejelzések szerint a világ hamarosan eléri (vagy már el is érte) a kőolaj-kitermelés csúcsát, majd a felszínre hozható mennyiség a becslések szerint évi 1-7% közötti ütemben csökkenni fog, miközben a világ népességgyarapodása és az életszínvonal emelkedése iránti igény óriási mértékben növeli az energiahordozók keresletét. A könnyen elérhető és olcsó fosszilis energiára alapozott folyamatos, az ipari forradalom óta tartó jólét-növekedési korszak véget érni látszik.

Az ENSZ Millenniumi Ökoszisztéma Értékelési Programja kimutatta, hogy **a világban a 24 jellemző ökoszisztéma-szolgáltatás közül 15 jelentősen sérült** az elmúlt fél évszázadban. Három területen egyértelműen és veszélyes mértékben átléptük a Föld biológiai eltartó-képességének korlátait: a fajok kihalásának sebességében, a nitrogén-körforgás megbontásában és az üvegházhatású gázok kibocsátásában. Az OECD számításai szerint a biodiverzitást érő globális veszteségek és veszélyeztetettségek fő forrása a területhasználat változása: a természetes területek bevonása a mezőgazdaságba, az erdőirtás, az agrotechnikák okozta eróziók, valamint az építkezések és az infrastruktúra fokozott területfoglalása. Fenyegetést jelent a klímaváltozás is, amely az előbb felsorolt kockázatokhoz képest sokkal inkább csak globális együttműködéssel csökkenthető. Globális szinten nyilvánvaló jelei vannak, hogy az emberiség „túlnyújtózott takaróján”,

természeti erőforrásait azok regenerálódó képességén és megújulási sebességén túl használja fel, meríti ki.

De nem csak a természeti erőforrások szenvednek a túlhasználattól, erőn felül terheltük meg a társadalmi-gazdasági rendszereinket is. A növekvő globális gazdaság ellenére és a nemzetközivé váló versengés közepette beszűkülő foglalkoztatási lehetőségek teszik kétségessé a jövedelmek szinten tartását és bővítését, mind egyéni, mind közösségi szinten. A munkából kirekesztődöttekről történő

1. ábra Várható statisztikai élettartam csökkenés a kisméretű porszennyezés következtében

Forrás: EEA, 2007 (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

gondoskodás a csökkenő közösségi bevételek, a növekvő elvárások, valamint az egyre burjánzó adósságok miatt ellehetetlenül. A gyakran szélesedő jövedelmi szakadékok kulturális téren is megteremtik a társadalmi szélsőségeket, a jövedelmkülönbségek mellett nőnek az ismereti szakadékok, nő az információkhoz, az erőforrásokhoz, a munkához, az egészséghez, az iskolázottsághoz, a művelődéshez való hozzáférés esélyegyenlőtlensége – holott a jó élet feltételeinek a természeti erőforrások mértéktelen kiaknázására alapozott megteremtését éppen most kellene az emberi és társadalmi erőforrások fokozottabb mértékű kihasználásával felváltani, amihez minden emberre szükség lenne.

A természeti erőforrásokat ért globális veszteségben vagy az államok eladósodásának nemzetközi szinten elterjedt gyakorlatában Magyarország is részes. Egyes erőforrások esetében viszont a globális és nemzeti folyamatok irányai eltérőek: míg a világban általában a népesség igen gyors növekedése okoz feszültséget, addig Európa számos országában és magyar nemzetet illetően különösen a népesség gyors fogyása jelent problémát.

A világban számos súlyos következménnyel fenyegető, egyértelműen fenntarthatatlan folyamatot láthatunk. Az emberiség a 20. század második felére olyan gazdálkodási – termelési és fogyasztási – módot alakított ki, amely egyre gyorsuló ütemben éli fel az emberi létezés alapját jelentő természeti környezet elemeit, kipusztítva más fajokat a Föld felszínéről, megváltoztatva az éghajlatot, jelentősen megcsapolva a nem megújuló nyersanyag- és energiaforrásokat. Mára világossá vált, hogy **sem a ma élő hétmilliárdnyi, sem a 2050 környékén várható kilencmilliárdnyi ember számára a jelenleg általánosan használt technológiákkal és jellemző fogyasztási szemlélettel képtelenség kielégíteni a jóléti igényeket** – ehhez a rendelkezésünkre álló Föld nem lenne elegendő.

A társadalmaknak változtatniuk kell eddig követett **értékeiken és céljaikon**: a jólét növelése mellett kiemelten fontos lesz azon feltételek, korlátok megállapítása, melyeket figyelembe kell venni, nem szabad átlépni a jó élet feltételeinek biztosítása vagy kiterjesztése során. A fenntarthatóság jelentős külső meghatározottsága miatt fel kell készülnünk arra a lehetőségre is, hogy a nemzetközi fenntarthatósági erőfeszítések nem biztos, hogy elérik céljaikat, ezért a mi feladataink súlypontja a megelőzéstől lassan az alkalmazkodás felé tolódhat.

3. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS ÉRTELMEZÉSE

A nemzetközi politikában széleskörűen elfogadott, az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottságában (*Brundtland-jelentés*, 1987) megadott meghatározás szerint „a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen generációk szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk szükségleteinek kielégítését”. A Világ Tudományos Akadémiáinak Nyilatkozata (Tokió, 2000) szerint pedig „a fenntarthatóság az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, a környezet és természeti erőforrások jövő generációk számára történő megőrzésével egyidejűleg”.

A fenntartható fejlődés fogalmát először a természeti környezet elemeinek emberi felhasználásával kapcsolatban értelmezték, ami szerint a jelen generációk szükségletei kielégítésének korlátot szab, hogy a természeti tőke a jövőben jelentkező igények felől nézve az idő folyamán ne csökkenjen. A fenntarthatóság tehát az emberiség folytonos megújulását, a jövőért érzett felelősség cselekvésekben testet öltő tudatos érvényesítését, a változó környezethez való alkalmazkodását jelenti, a természeti erőforrások mennyiségi és minőségi megőrzése érdekében. A fejlődés pedig az ebben az alkalmazkodásban bekövetkező javulást jelenti.

Jelen Keretstratégia a fenntartható fejlődés fogalmát ennél általánosabban használja, anélkül azonban, hogy tagadná az ökológiai korlátok elsőrendű fontosságát.

3.1 A fenntarthatóság a jó élet szolgálatában

Az emberi társadalom **fejlődése** kapcsán fontos alapelvnek tartjuk, hogy a személyek – bizonyos általános társadalmi normák és nemzeti hagyományok szerinti keretek között – autonóm módon dönthetnek a jó élet számukra való jelentéséről, tartalmáról. Azt is valljuk, hogy az emberek különböző közösségeinek, továbbá a nemzet szintjén is létezik elképzelés a jó életről (*közjó*). Fejlődésen tehát az egyének és a közösségek, a nemzet, továbbá az emberiség számára a jó élet feltételeinek, lehetőségeinek egymástól el nem választható, harmonikus bővülését értjük. Hangsúlyozzuk, hogy a jó életnek nemcsak anyagi dimenziója, hanem szellemi és lelki oldala is van.

Természetesnek tartjuk a nemzet tagjai közötti mérlegelő vitákat arról, hogy melyek a jó élet megélésének értékesebb módjai, melyek azok az értékek, amelyek alapján a társadalomban megfigyelhető változásokat elsősorban értékelni, minősíteni kell, s így a fejlődés iránya és mértéke megítélhető.

Az ökológia megfigyelései szerint az élő rendszerek változása csak addig lehet „fejlődés”, ameddig a rendszer teljesítményének növekedése úgy megy végbe, hogy a rendszer megújulásához szükséges erőforrások a növekedéssel legalább arányos mértékben állnak rendelkezésre. A gazdasági rendszerek törvényszerűségei pedig azt sugallják, hogy az igények sosem elégíthetők ki maradéktalanul, mert az emberi vágyak teljesíthetősége mindig az erőforrások korlátosságába, szűkösségébe ütközik.

Fenntarthatóságon az előbbiek alapján azt értjük, hogy az egyéni jó élet és a közjó biztosításának feltételeit az adott időpillanatban saját jólétét megteremtő generáció nem éli fel, nem meríti ki erőforrásait, hanem megfelelő mennyiségben és minőségben a következő generációk számára is megőrzi, bővíti azokat. A még meg sem születettek, vagyis a szavazati joggal még nem rendelkezők érdekeit úgy lehet megvédeni, hogy a most élők értékrendi, alkotmányos vagy más intézményi korlátokat állítanak önnön mozgásszabadságuk elé. Tisztázzák azokat a határokat, amelyekén túl bizonyos lépéseket nem tesznek, nem tehetnek meg, és hogy a kísértésnek ellen tudjanak állni, előre akadályokat gördítenek maguk elé.

Bár a fenntartható fejlődéssel kapcsolatban leginkább az annak megvalósításához hozzájáruló technológiákat szokás kiemelni (megújuló energiaforrások, újrahasznosítás, stb.), a fenntartható társadalom kialakulása mégis ennél szélesebb körű, elsősorban kulturális probléma. Az alapkérdés az, miként képes az adott emberi közösség folytonosan és eredményesen alkalmazkodni az állandóan változó (gazdasági, társadalmi-humán, természeti, táji és épített) környezetéhez, illetve miként képes belátni önnön igényei korlátozásának szükségességét. A fenntarthatóság tehát új viszonyrendszer az emberek, a társadalmak és a természeti környezet között, ahol az emberi cselekvéseket az érték követés határozza meg.

Az emberiség válasza erre a kihívásra a **kulturális adaptáció**: az értékek, az intézmények, a társadalmi-gazdasági szerkezet, a tudományos-technológiai ismeretek szükséges mértékű – a hagyományokra szervesen építkező, az értékeket tisztelő, megőrző, a társadalom szövetét önkényesen fel nem szakító – megváltoztatása, fejlesztése, hozzáigazítása a környezeti kihívások szerinti

megfelelő mértékben. Ezt jól segítheti elő, támaszthatja alá a társadalom tagjai hitrendszerének felerősítése, kibontakoztatása. A kulturális alkalmazkodás természetesen nem azt jelenti, hogy korlátozás nélküli tevékenységeink révén bekövetkező bármilyen környezeti változás megengedett, mert majd úgyis igazodunk hozzá. A kulturális adaptáció része, hogy bizonyos, a későbbi nemzedékek számára külső feltételként jelentkező kedvezőtlen állapot kialakulását megelőzzük **Egy nemzet fenntartható fejlődési stratégiája ennek a kulturális alkalmazkodásnak a terve, zsinórmértéke.**

3.2 A négy alapvető erőforrás, amelyet fenn kell tartani

A 2005-ös ENSZ Közgyűlésén elfogadott, a 2000. évi Millenniumi Nyilatkozatot megerősítő határozat a fenntartható fejlődés három, egymással szoros kölcsönhatásban és függőségben levő dimenzióját, a gazdaságit, a társadalmi és a környezetit azonosította.

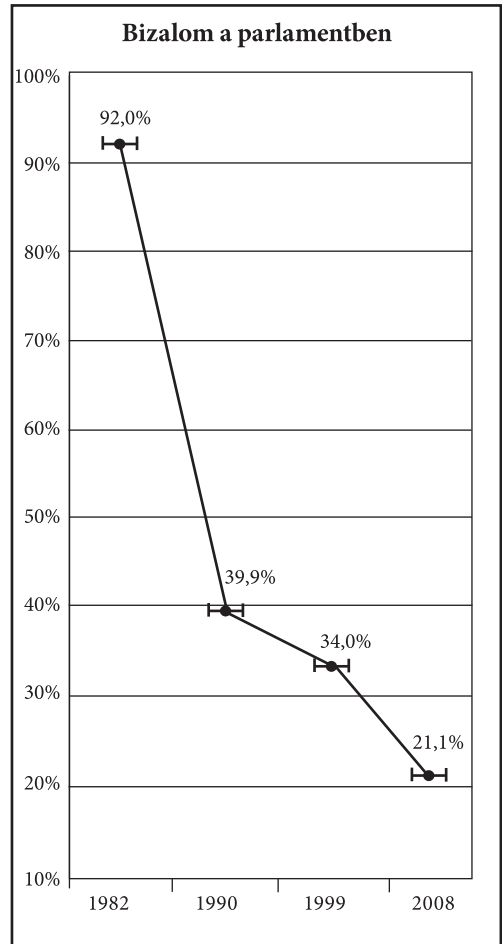
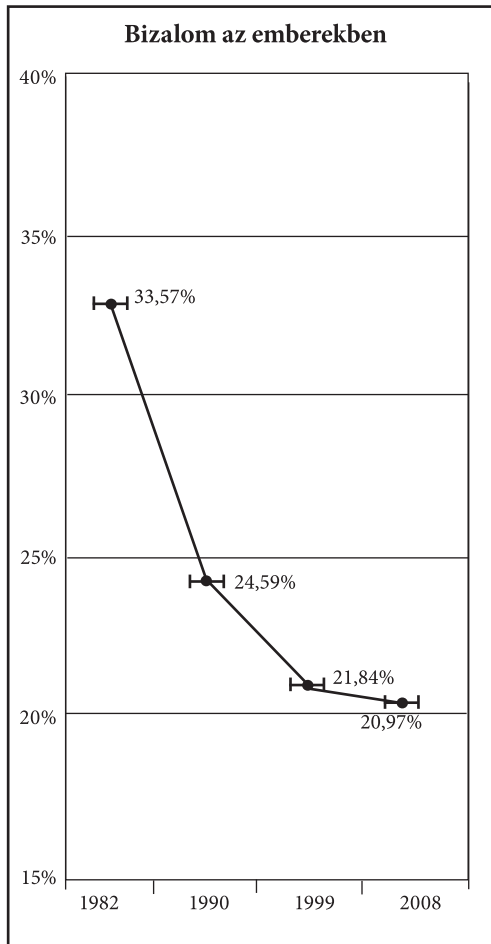
E Keretstratégiában egy olyan fenntarthatóság meghatározást alkalmaztunk, amely a fogalom eredeti meghatározásához visszanyúlva annak mindhárom pillérét fontosnak tartja, és egyenlő mértékben és részletesen tárgyalja a fenti dimenziókat, kiegészítve a társadalmi dimenziót – a Magyarország esetében kiemelt fontosságú – emberi (humán) dimenzióval.

A magyar nemzet közelmúltjából és jelenéből adódó fontos tapasztalat, hogy a jövő generációk szükségleteinek kielégítését nemcsak a természeti erőforrások mennyiségi és minőségi hanyatlása nehezítheti meg, hanem más erőforrások (népesség, gazdasági tőke) szűkössége, felélése is. E megfontolások alapján, s egyben merítve a fenntarthatóságról folyó nemzetközi szintű közös gondolkodás elmúlt huszonöt évének tapasztalataiból, a Keretstratégia kidolgozásakor abból indultunk ki, hogy **minden nemzedék anyagi, szellemi és lelki jólétének elősegítéséhez szükséges javak** – legyenek azok a piaci koordináció révén előálló termékek és szolgáltatások, illetve az állam vagy más intézmények által biztosított közjavak – **létrehozása nem lehetséges négy alapvető erőforrás: az emberi (humán), a társadalmi, a természeti és a gazdasági erőforrások hiányában.**

Szükséges lesz minden generációnak **emberi erőforrásokra**: megfelelő létszám-ban és jó egészségi állapotban élő emberekre, tudásukkal, képességeikkel együtt.

Nem engedhető meg, hogy a társadalom egy része leszakadjon, s így képességeik elveszenek a társadalom számára. Bár pontos statisztikai adatunk nincs rá, valószínűsíthető, hogy az emberi tőke gazdasági értéke az ezredforduló környékén meghaladta a dologi tőke nagyságát, **az ember** immár a közgazdasági mérések szerint is **a nemzet legfontosabb erőforrásává** vált.

A jó élet elképzelhetetlen a **természeti erőforrások** megfelelő mennyisége és minőségi állapota nélkül. A természeti erőforrások helyzete szorosan összefügg

„A bizalom a nemzet társadalmi erőforrása, erősítése a fenntartható fejlődést segíti elő.”

2. ábra A bizalom csökkenése jellemzi a mai magyar társadalmat

Forrás: EVS-kutatás, Tárki, 2011. (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

egyres nemzetstratégiai jelentőségű kérdéskörökkel, többek között az élelmezés-, energia- és környezetbiztonsággal, megőrzésük pedig hosszú távon szolgálhatja a közjót, a gazdasági fejlődést és az életminőség javítását.

A természeti erőforrások által nyújtott ökoszisztéma-szolgáltatások a természetes és az ember által módosított ökoszisztémák által a társadalom számára biztosított közvetett és közvetlen hasznokat jelentik. Ilyen hasznok a termeléssel összefüggő szolgáltatások (pl. élelem, takarmány, nyersanyag), a természeti körfolyamatokkal kapcsolatos szabályozó szolgáltatások (pl. klímaszabályozás, beporzás, árvízvédelem), a támogató szolgáltatások (pl. tápanyag-körforgás, talajok keletkezése), és a kulturális szolgáltatások (pl. pihenés-feltöltődés, oktatás, művészeti inspiráció).

A nemzeti erőforrás-gazdálkodás a korlátozó beavatkozások mellett a kimerülő, élettelen természeti erőforrások (ásványkincsek, energiahordozók) esetében magába kell foglalja a távlati erőforrás-ellátottság fenntarthatóságának biztosítására (pl. stratégiai készletek vagy készlet-felhalmozási kapacitások létrehozására, többirányú beszerzési források biztosítására) irányuló lépéseket is.

Az adott társadalom anyagi gyarapodásához pedig a **gazdasági erőforrások** jelentik az alapot: **a fizikai tőke, a pénztőke, mint értékőrző és -közvetítő, a szellemi alkotásokban és know-how-ban testet öltő technológiai tudás**, valamint **az épített környezet**. A termelőeszközök technikai színvonala, az infrastruktúra minősége, a befektetési-hitelezési intézmények megbízhatósága nemcsak az előállított javak értékét határozzák meg, de a termelés-fogyasztás során igénybe vett természeti tőke nagyságára is hatással vannak. Az emberi erőforrások hasznosítása és kiteljesedése szintén elképzelhetetlen gazdasági erőforrások nélkül. A gazdaságtól elválaszthatatlan a humántőke egy sajátos formája: a vállalkozói tudást, tapasztalatokat és képességeket felölelő vállalkozói tőke. **A vállalkozók azzal válnak a fenntartható fejlődés mozzgatórugóivá, hogy ők tárják fel az értékteremtés még kiaknázatlan formáit, és irányítják az emberi, a természeti és az ember által teremtett fizikai erőforrások nagy részének hasznosítását.** Tudásuk nélkülözhetetlen a közügyeket érintő döntéseknél, a közéletben, valamint meghatározó szerepet töltenek be a civil szféra szervezésében és kiadásainak fedezésében is. A sikeres vállalkozók viselkedése, véleménye a törekvő fiatalok számára is meghatározó mintát jelent.

Az erkölcsi normák és értékek, az egyének közötti kapcsolatok és a bizalom, valamint az egyének alkotta szerveződések, intézmények, továbbá a kulturális

tevékenységek és a kulturális örökség alkotják a nemzet **társadalmi erőforrásait**. A társadalmi tőke történeti fejlődés eredménye, ezért annak minőségében fontos szerepet játszik az egyéneknek és szerveződéseiknek e történeti fejlődés döntő állomásaihoz (nemzeti történelem), illetve szellemi, valamint tárgyiasult emlékeihez (kulturális örökség) való viszonya. A közös történelem, a közös hagyományok, a közös örökség, valamint az ezek továbbadásáért és a társadalom többi tagjáért, továbbá a jövő nemzedékekért érzett felelősség összetartó erőt képvisel, és alkalmakat teremt az együttműködésre, a nemzeti összetartozás érzésének megélésére, az azonosságtudat erősítésére, továbbá jelentős szerepet tölt be a tudás megalapozásában, fejlesztésében, valamint a felzárkóztatásban is.

A társadalmi erőforrások önmagukban is a jó élet feltételei, de nélkülözhetetlenek ahhoz is, hogy helyes döntések szülessenek a többi erőforrásfajta hasznosításáról. Az emberek gondolkodásmódja, értékei, attitűdjei és kulcskompetenciái nagyban elősegíthetik vagy akadályozhatják a fenntartható fejlődési pálya megtalálását. Így **a takarékoság, a hosszú távra tervezés, az ésszerű kockázatvállalás, a fejlesztő- és újítóképesség értékei a fenntarthatóság alapvető erőforrásai közé tartoznak**. A humán, természeti és gazdasági tőke fenntartása és bővítése gyakorlatilag mindig emberek együttműködését feltételezi. Mivel együttműködés nincs bizalom nélkül, a bizalmat támogató attitűdök, normák és intézmények nélkül szintén nincs fenntarthatóság.

A nemzet tagjainak, az egyéneknek a politikai erénye a bölcsességen alapuló politikai intézmények mellett a demokrácia végső garanciája, amely a közösség politikai kultúráján alapul. A politikai kultúra pedig a tág értelemben vett európai kulturális hagyomány, az antik–keresztény–felvilágosult humanizmus örökségéből fakad. Döntéseink rövid és hosszú távú hatásai közötti feszültség enyhítése, ellentmondásainak feloldása, a nemzeti erőforrások megőrzése és gyarapítása érdekében a folyó fogyasztásról való valamilyen arányú lemondás és a jövő érdekében tett befektetések értelmét ebben a kulturális közegben, szűkebben pedig a – határon túli nemzetrészeket is magába foglaló – magyar nemzet, mint politikai közösség keretében kell megtalálnunk.

Az erőforrások fenntartásának követelménye és lehetőségei különböznek aszerint, hogy az emberi társadalom szempontjából *külsők* (azaz kezdeti készletük az emberi cselekvésektől függetlenül meghatározottak) vagy *belső*k (azaz az emberiség képes azokat gyarapítani). Külsők a természeti erőforrások: a társadalom és a gazdaság a Föld geokémiai és ökológiai

rendszerén belül működik, fizikailag annak részrendszere. **A természeti erőforrások kapcsán ezért az eleve adott korlátok tiszteletben tartása az elsődleges feladat.** Ezzel szemben az emberi, a társadalmi és gazdasági erőforrásaink gyarapíthatóak, bizonyos korlátok között az elvesztett, felélt tőke helyreállítható. Az erőforrások fenntartása kapcsán ebből a rendszerszintű összefüggésből kell kiindulni. Mindez nem jelenti ugyanakkor, hogy a természeti erőforrások – emberi szempontból vett – értékének növelésére nem kell törekedni, például a védett fajok élőhelyeinek javítása, a természet pihenési, feltöltődési célú hasznosítása vagy korábban elérhetetlen ásványkincsek kitermelését lehetővé tevő technológiai fejlesztések révén.

Emellett fontos azt is figyelembe venni, hogy az országunkon belüli fenntarthatóságnak vannak olyan vonatkozásai, amelyeket magunk szuverén módon befolyásolhatunk, de vannak olyanok is, amelyekre csak kis ráhatásunk lehet. Az előbbiekhez tartozik az egészségre kiható életmódunk, az oktatási-nevelési rendszerünk, vagy az ország területéről bányászható földgáz mennyiségének alakulása, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás; az utóbbiak közé sorolható viszont többek között az éghajlat változása, a Föld népességének alakulása, s az ebből fakadó vándorlási folyamatok, továbbá az itthon nem előforduló ásványkincsek kimerítésének sebessége. **A Keretstratégia alapvetően az országunkon belüli fenntarthatóság kérdéskörével foglalkozik, a megfogalmazott fenntarthatósági célok ugyanakkor kijelölik azokat a prioritásokat is, amelyeket Magyarországnak a nemzetközi együttműködések keretében követnie érdemes.**

A fenntarthatóság kritériumának érvényesítése azt jelenti, hogy a fejlődést a jövőben nem lehet a természeti erőforrások korlátlan felhasználására (például a véges fosszilis energiahordozók egyre fokozódó kitermelésére vagy a talajok megújuló-képességén túlmenő élelmiszertermelésre) vagy az eladósodásra alapozni, hanem meg kell találni a társadalmi jólét létrehozásának más, újszerű útjait.

A fentieket összefoglalva:

A fenntartható fejlődés az ember boldog és értelmes életvitelének előmozdítását és a közjó kiteljesítését célozza úgy, hogy az emberi tevékenységek a Föld környezeti eltartó-képessége szabta határokon belül maradnak, és a gyarapítható, fejleszt-

hető emberi, társadalmi és gazdasági erőforrások terén gondoskodunk ezek megfelelő mennyiségi és minőségi állapotának fenntartásáról, bővítéséről, illetve javításáról. A jövő nemzedékekért viselt felelősségünk értelmében **a fenti négy nemzeti erőforrás megfelelő szintű fenntartását, megőrzését és gyarapítását folyamatosan biztosítanunk kell.** Eszerint **a fenntarthatósági politika az utódaink erőforrásait bővítő, az ilyen beruházásokat ösztönző, valamint az erőforrásokat felélő döntéseket visszaszorító politikai cselekvések együttese.**

3.3 A fenntartható fejlődés útja: az egyéni és a közösségi felelősség egyensúlya

A nemzet erőforrásainak fenntartása és bővítése nap mint nap számtalan egyéni, családi, vállalati, kisközösségi és különböző szintű kormányzati döntés eredményeként valósulhat meg. A tervgazdaság kudarca világosan megmutatta az erőforrás-felhasználási döntések központosításának korlátait. Az ésszerűség és a jó, értelmes emberi élethez szükséges szabadság egyaránt azt követeli meg, hogy – az esetlegesen rossz, téves egyéni döntéseket felülíró központosított döntéshozatal helyett – **olyan társadalom létrejöttét tűzzük ki célul, amely elismeri és ösztönzi az erőforrások fenntartását, bővítését biztosító egyéni és közösségi döntéseket.**

A fenntarthatóságot támogató társadalmi rend két alapeleme: az értékrend és az intézményi rend. Egyrészt az erőforrásokról döntést hozó személyeknek megfelelő értékeket, személyes célokat, motivációkat kell követniük. Másrészt a társadalmi szabályrendszernek a döntéshozókat megfelelő módon korlátoznia, illetve ösztönöznie kell. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a társadalmi tőke bizonyos elemeinek kulcsszerepük van a fenntarthatóság megvalósíthatóságában.

Az intézményi rend kulcskérdése, hogy milyen döntéseket s velük együtt milyen felelősséget utaljunk az egyének, a családok, a vállalkozások, civil kezdeményezések és különböző szintű kormányzatok hatáskörébe. **Csak az egyéni,**

családi, vállalkozói, civil és kormányzati felelősség megfelelő egyensúlya biztosíthatja az erőforrások fenntartását, bővülését. A fenntarthatatlanság kétféle zavarból adódhat: 1. az egyes döntéshozói szinteken nem gyakorolják a felelősséget (értékrendi probléma), 2. a felelőségek nem megfelelően vannak elosztva a döntéshozói szintek között (intézményi probléma).

A felelősség felvállalása egyszerre jelenti a hosszú távra tervezést az ezzel járó takarékoskodással, jelenbeli áldozathozattal, és azt, hogy a döntéshozó él a lehetőségeivel: bátran, innovatívan és a jövőben bízva. Az ilyen viselkedést kell támogatnia az értékrendnek és az intézményrendszernek. A politika és a kormányzat természetesen elsősorban az intézményeken keresztül érhet el kedvező változást, az állampolgárok „erényessé tétele” nem lehet közvetlen feladata. A kormányzati programok csak akkor érhetnek célra, ha támogatja őket a társadalom értékrendje, és az utóbbi alakításában az állampolgárok és magánkezdeményezéseik mellett a politikai képviselőknek és állami tisztviselőknek is fontos szerepük van. Másfelől, az intézményrendszer alakítása sem csak a kormányzat feladata, hanem a magánvállalkozásoké, civil kezdeményezéseké, kisebb-nagyobb közösségeké is.

A fenntarthatóságot biztosító felelősségi és döntési rendszernek a szubszidiaritás elvén kell alapulnia. Ez az elv azt mondja ki, hogy a felelősséget és a döntési lehetőséget akkor indokolt az egyes személyektől távolabb, magasabb intézményi szintre telepíteni, ha az alacsonyabb szint nem képes ellátni a feladatait. Más szóval a bizonyítás terhe azon van, aki a felelősséget és döntési jogosultságot nagyobb csoportok, illetve központosítottabb döntéshozatali formák felé akarja ruházni. Alulról haladva négy döntési, és egyben felelősségi szintet érdemes elkülöníteni:

1. Egyéni döntések. Minden sikeres társadalom sarokköve a személyes boldogulásért vállalt elsődleges felelősség. A közösségnek lehetővé kell tenni, el kell várnia és támogatnia kell, hogy mindenki – adottságaival összhangban – maga gazdálkodjon azokkal az erőforrásokkal, amelyek élete során a boldoguláshoz szükségesek. Ehhez a legfontosabb közösségi keret a magántulajdon és a személyiségi jogok rendszere. Azokat az erőforrásokat, amelyek oszthatók és egyes egységeik felhasználása nagyrészt függetlenül történik (magánjavak), érdemes

egyének tulajdonába adni. A fenntarthatóság szempontjából az első hozadék, hogy az egyén így erősen érdekeltté válik abban, hogy az erőforrásait a saját hosszú távú boldogulása (a saját jövője) érdekében használja fel. A második hozadék, hogy érdekében áll az erőforrásokat mások számára is megőrizni, ha azt eladhatja vagy örökül hagyhatja. De van egy harmadik hozadék is: a magán-erőforrások hasznosítása általában együttműködés keretében valósul meg, amelynek hasznából az érintettek részesülnek. Így, ha a szabad, önkéntes együttműködés keretei adottak, a tulajdonosok nem csak a maguk, hanem mások javára is gazdálkodnak.

2. Családi döntések. A személyes boldoguláshoz fontos együttműködési forma a család, ez önmagában is indokolja a támogatását. De ezen túl, az erőforrások generációk közötti átadása szempontjából is fontos – e téren messze a legfontosabb döntési mechanizmus az, hogy a közösség a család keretébe utalja ezt a feladatot. A család döntő szerepe a fenntarthatóság szempontjából aligha vitatható.

3. Nem kormányzati (köztes) intézmények döntései. Az egyének és családok személyes erőforrásaikat nagyrészt másokkal együttműködve hasznosíthatják. Vannak továbbá olyan közösen használt (nem vagy csak korlátozottan osztható) erőforrások, ahol az egyéni és családi döntési szint az externális hatások miatt nem megfelelő. Mindkét fajta együttműködés fontos keretei az olyan „köztes” intézmények, mint az önszerveződő kisközösségek, civil szervezetek, egyházak és üzleti vállalkozások.

4. Kormányzati döntések. A kormányzat nélkülözhetetlen szerepet játszik – mindenekelőtt a jogrend fenntartásán keresztül – az egyes személyek, a családok és a köztes intézmények működési kereteinek kijelölésében, a társadalmon belül az erőforrások fenntartását és bővítését célzó együttműködés

elősegítésében. Emellett, ha a decentralizált együttműködés akadályokba ütközik, a közvetlen kormányzati részvétel elősegítheti az együttműködést – támogatva, de nem kiváltva az egyéni, családi, illetve köztes intézményi felelősségvállalást. (Erre példa a nyugdíj- és egészségbiztosítási piacok kudarcaira válaszoló kormányzati szerepvállalás.) A kormánynak további kiemelten fontos funkciója azoknak a közösen használt erőforrásoknak a fenntartása, amelyek jellemzően sok embert, gyakran az egész nemzetet érintik. Ide tartoznak a nyelv, a kulturális örökség; bizonyos természeti javak; de számos alapvetően magánhasznat hozó erőforrás bizonyos aspektusai is (pl. egészségügy, közoktatás, mint a társadalmi összetartozás (kohézió) és gazdasági növekedés motorja).

Mivel érdekellentét áll fenn a demokratikus politikai döntéshozatali rendszerek túlnyomóan rövid távon optimalizáló gyakorlata és a nemzet hosszú távú erőforrás-felhalmozó és -megőrző érdekei között, **szükség van olyan intézmények** (alkotmányos rendelkezések, automatikus szabályok, kormánytól független korlátozott jogkörű szervezetek) **ésszerű hálózatára, amelyek képesek jelezni a döntéshozók számára a nemzeti erőforrások megfelelő megőrzéséhez elengedhetetlen feltételeket, s bizonyos esetekben a szükséges erőforrás-védelmi intézkedéseket ki tudják kényszeríteni.**

Hangsúlyozzuk azt is, hogy a fenntartható fejlődés biztosítása nem csak ilyen, a kormánytól valamennyire független mechanizmusok és intézmények feladata. Értelmetlen munkamegosztás lenne, ha a választók közvetlen felhatalmazása alapján tevékenykedő kormányzat csak a jelen gondjaival törődne, míg a tőle független ellenőrző mechanizmusok és intézmények kizárólagosan biztosítanák a fenntarthatóságot. A fenntarthatóság felé való átmenet célja olyan politikai kultúra kialakítása, melyben a választók által a képviselőknek adott mandátum valamilyen mértékben eleve tartalmazza a nemzeti erőforrások gondozásának igényét, a közpolitikai döntések pedig releváns módon mindig magukba foglalják a hosszú távú hatások elemzését és mérlegelését is.

A feladatok teljes szétdarabolása, specializálása azért is helytelen lenne, mert bár feladata szerint ez a Keretstratégia hangsúlyosan a jövő felé történő beruházások, felhalmozások és az erőforrás-védelem vizsgálatát állítja előtérbe, de nyilván

ugyanilyen fontos a jelenben élők jólétének megteremtése is. Amilyen hiba a jövővel való nemtörődömség okozta erőforrás-felélés, ugyanígy nem igazolható a jövő érdekeinek abszolutizálása és az abból fakadó önsanyargatás. Szükség van tehát arra, hogy a politikai közösség a jelen és jövő érdekei között – a múlt tapasztalatainak fényében – gondosan mérlegeljen, s ennek alapján döntsön tényleges cselekvéseiről.

Végül, a fenntarthatóságot biztosító felelősségi rendszert a politikai közösség tagjainak igazságosnak kell tartaniuk. Ennek egyik fontos feltétele, hogy a társadalom mind szélesebb körei váljanak az egyéni és családi felelősségvállalásra (saját erőforrásaik kiaknázására és bővítésére) képessé. Másik feltétele a közteherviselés, vagyis hogy a közös erőforrások fenntartásához mindenki méltányos arányban járuljon hozzá.

3.4 A fenntartható társadalom víziója: a jövő Magyarországa

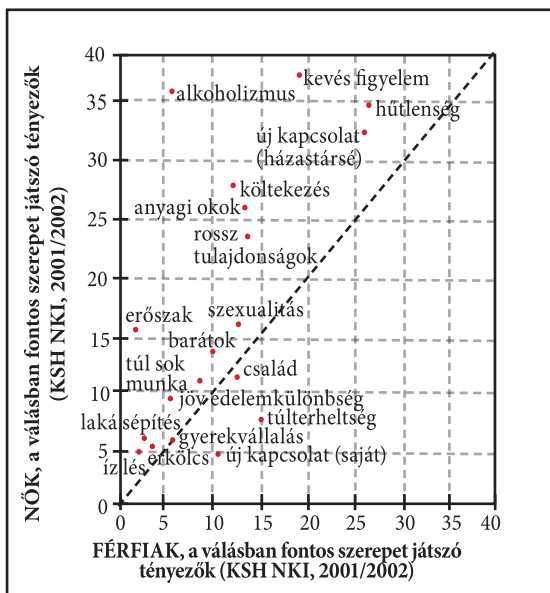
Az a nemzet lehet hosszú távon is folyamatosan sikeres, azaz lehet képes állandósítani a jó élet megélésének magas szintű feltételeit és lehetőségeit, amelyeknek értékeiben, mindennapi cselekvéseiben, politikai kultúrájában és intézményeiben megjelenik a hosszú távú hatások mérlegelésének szándéka és képessége, s ennek a mérlegelésnek a nyomán bölcs, kiegyensúlyozott döntéseket hoz.

A fenntarthatóság felé való átmenet végén egy olyan harmonikus, **értékkövető és értékőrző magyar társadalom** sejlik fel, melyben a boldogulás alapja – az anyagi értékek mellett – az értékteremtő munka, az egészség, a tudás, az erkölcs (mely többek között hiten, bizalmon és tiszteleten alapul), valamint a családi, közösségi és a nemzeti összetartozás, továbbá a globális felelősségvállalás. A fenntartható társadalom tagjai számára fontosak a **mértékletesség** és a **takarékosság** értékei. A nemzettagjaiközött **kölcsönös és erős bizalom** áll fenn. A fenntartható társadalom értékalapú gondolkodása és cselekvése a megértés, az együttérzés, a szeretet, kölcsönös nagylelkűség erkölcsére épít. A siker kulcsa a kitartó **munka**, a találékonyság, a fejlesztésre való készség és a saját és mások hasznára való **értékteremtés**, nem pedig a más által megteremtett,

fenntartott javak megszerzése, mások erőfeszítéseinek önző kihasználása családban, közösségben, üzleti életben vagy a politika felhasználásával. A megtakarítás, a vagyongyarapítás fontosabb a fogyasztásnál, a meglévő élvezete az öncélú szerzésnél.

A társadalom intézményei és a kormányzat döntései támogatják a **személyes felelősségvállalást** és boldogulást, ösztönzik az értékteremtő **együttműködést**. A magántulajdont és a személyiségi jogokat mint az egyéni felelősségvállalás és boldogulás feltételeit tiszteletben tartják. A civil kezdeményezések, a vallási közösségek és az üzleti vállalkozások – jellegüknek megfelelően, egymást kiegészítve és támogatva – a társas együttműködés termékeny kereteiként működnek; a kormányzat elismeri és támogatja szerepvállalásukat. A társadalombiztosítási rendszerek – így a nyugdíjrendszer és az egészségügy – az ésszerű egyéni felelősségvállalásra építenek. A kormányzat felelős költségvetési gazdálkodása és a pénz értékállóságát biztosító monetáris politikája kedvező környezetet teremt ahhoz, hogy az egyének és társulásaik felelős módon hosszú távra tudjanak tervezni, és erőfeszítéseik gyümölcseit élvezni tudják.

A szellemi, lelki, érzelmi, fizikai egészség teljességének megőrzéséhez az egyénnek a társadalomban, **közösségben történő kiteljesedésére** és elismerésére van szüksége. Éppen ezért olyan életpályát, beleértve a foglalkoztatást és jövedelemszerzést is, kell biztosítani a fenntartható társadalom modelljének, amely ezt a kiteljesedést lehetővé teszi. A fenntarthatóság szempontjából **pozitív értékek megerősítésében** fontos szerepet kapnak a kulturális tevékenységek, az azonosságtudatot erősítő kulturális örökség védelme és érték alapú fejlesztése, valamint a határainkon túl élő magyarokkal való együttműködés.

3. ábra A leggyakoribb válóokok

Forrás: Tárki, 2011. (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

Az egyének életmódja és a támogató természeti, szűkebb közösségi és tágabb társadalmi környezet megléte elősegíti **az egészség megőrzését**, az emberek kihasználják a folyamatosan bővülő oktatási lehetőségeket és nyitottak az élethosszig tartó tanulásra. A **tudás** a nemzet valamennyi tagja számára megszerzhető, s biztosítja a személyek számára a boldogulás esélyegyenlőségét, a társadalom számára pedig azt, hogy mindenki tehetsége, szorgalma a közjó javára is válik. A tudományos kutatás és a vállalati innováció megbecsült tevékenységek, amelyeken gazdasági fejlődésünk is alapszik.

A társadalom intézményei támogatják az erős és tartós párkapcsolatokat, védik a családot, a gyermekeket boldog párkapcsolatban élő szülők nevelik fel. Olyan gazdasági, vállalatvezetési, illetve felsőoktatás-szervezési kultúra alakul ki, amely támogatja a szülők számára a gyermekvállalás és a munka, valamint gyermekvállalás és a felsőfokú tanulmányok összeegyeztetését. Az állam kiterjedt gyermekjóléti intézmény-hálózattal, kiszámítható családtámogatási rendszerrel segíti ebben a családokat. A jogrend megerősíti a szülők jogait és kötelességeit a gyermeknevelés terén.

A gazdaság az ökológiai korlátain belül működik. A fenntartható fejlődés a természeti erőforrásokkal való olyan tartós, értékvédő gazdálkodást jelent, amely lehetővé teszi az emberek boldogulását anélkül, hogy a gazdasági fejlődés lerombolná a sokféleséget, a komplexitást és az ökoszisztéma-szolgáltatásokat. Az emberek tisztelik a természetet, természeti értékeinket, a helyi közösségek felismerik a rendelkezésükre álló természeti erőforrásokból adódó lehetőségeiket, termelésüket, energiafelhasználásukat és fogyasztásukat erre alapozva szervezik meg. Sokrétű gazdasági kapcsolatok szövik egybe a várost és vidékét, az egymással szomszédos, majd a távolabbi településeket, ez a belső, erős kapcsolati háló biztos alapját adja Magyarország nemzetközi gazdaságba való bekapcsolódásának.

A lokális ökológiai problémákra, kihívásokra a helyi közösségek és alsóbb szintű kormányzatok adnak választ, míg a központi kormányzat kezeli a nemzeti jelentőségű problémákat. A gazdasági, tudományos és intézményi innovációk hathatósan segítik a megoldások megtalálását.

A fenntartható nemzeti erőforrás-gazdálkodás

- hozzájárul a magyar nemzet hosszú távú versenyképességéhez. A jövő nemzedékeinek érdekeiről minden nemzet gondoskodik. Ha más nemzetek jobban gondoskodnak a saját

jövő nemzedékeikről, akkor abban a ma még távolinak látszó időpillanatban gazdaságunk ismét kiszolgáltatottá válhat más országok tőketulajdonosainak, technológiafejlesztőinek, azaz nemzeti érdekérvényesítő lehetőségeink csökkennek.

- a mai generációk számára jobb életet biztosít. Gazdagabb erőforrásokra alapozva a gazdaságilag mért, valamint a pénzben nem számon tartott szolgáltatások és termékek bővebb kínálata állhat rendelkezésre. Az emberi és társadalmi tőke magasabb szintje a jólét nem anyagi vetületeiben biztosít gazdagságot.
- ellenállóbbá teheti a nemzetet a regionális vagy globális, környezeti vagy gazdasági válságok ellen, és segíthet az ellenük folytatott védekezésben.

Magyarország földrajzi és történelmi adottságai miatt a fenntarthatóság feltételeinek megteremtése nem pusztán országhatáron belüli feladat, igényli az anyaországbeli és a határon túli magyarok együttműködését, továbbá különös jelentősége van a szomszédos országokkal való együttműködésnek is.

3.5 A nemzeti fenntarthatósági politika elemei és a keretstratégia logikája

A nemzeti fenntarthatósági politika az alábbi elemekből tevődik össze:

1. Folyamatosan nyomon kell követni, s mennyiségi, minőségi mutatókkal mérni, számszerűsíteni kell a nemzeti erőforrások alakulását: fogyását vagy gyarapodását, romlását vagy javulását.
2. Az állandóan fejlődő tudományos ismeretekre figyelemmel az időszakonként felülvizsgált mutatók jelzései alapján értékelni kell az erőforrások helyzetét, felismerve: melyek vannak kritikus állapotban, melyek kritikussá válása várható, illetve,

hogyan a nemzet jólétéhez mely erőforrások fejlesztése járulhat hozzá hosszú távon a leginkább.

3. Azonosítani kell azokat az okokat (hajtóerőket), amelyek az egyes erőforrások romlásához vagy gyarapításához hozzájárulnak. A romlást okozó hajtóerők visszafogását vagy a gyarapító hajtóerők támogatását kell célként kitűzni.

4. A célkitűzéseket minden kormányzati, regionális vagy helyi döntés – legyen az hosszabb távú ágazati stratégiák megalkotása, jogszabály-alkotás, a költségvetés tervezése vagy egy településrendezési terv – során érvényre kell juttatni.

5. Olyan intézményeket, eljárásokat kell létrehozni és működtetni, melyek biztosítják, hogy a különböző szintű közösségi döntések során a nemzeti erőforrások fenntartható használatával kapcsolatos szempontok, információk a döntéshozók tudomására jutnak, azokat a döntések során figyelembe veszik.

A 2007-ben a kormány által elfogadott első hazai Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia elsősorban a fenntarthatósági elsőbbségi célok kidolgozására fókuszált ágazati szemléletben. Jelen, második Keretstratégia középpontjába a nemzeti erőforrásaink állapotának bemutatása, a jövő generációkat „eladósító” folyamatok azonosítása, valamint az erőforrások megfelelő karbantartását segítő intézményrendszer kialakítása áll.

A nemzeti erőforrások terén mutatkozó, nem fenntartható állapotok javítása a folyamatok, ok-okozati kapcsolatok gyökerének, alapvető hajtóerőinek kezelését igényli. A tüneti kezelés – bár a jelenben könnyebben elviselhető helyzetet teremthet – hosszú távon nem segít, a problémák újratermelődnek.

A Keretstratégia szemléletében **a fenntarthatóság felé való átmenet célja a közjó tartós biztosítása.** A jó élet lehetőségének alapjait jelentő **erőforrásaink hosszabb távú megóvása a rövidtávú érdekekkel egyensúlyba hozó kormányzást, szabályozást és gazdálkodást jelent.** A fenntarthatósági politika középpontjába pedig – az eddigi ágazati megközelítés helyett – **az embert és a közösségeket kell helyezni.**

4. A NEMZETKÖZI ÉS EURÓPAI UNIÓS PROGRAMOKBÓL, SZAKPOLITIKAI ÉS JOGI ELŐÍRÁSOKBÓL FAKADÓ FELADATOK

A fenntartható fejlődés környezeti és társadalmi-gazdasági fejlődési vetületeinek és összefüggéseinek figyelembevételével foglalkozó nemzetközi együttműködés programjának és jogi eszközeinek kiindulópontját, illetve alapját az 1972. évi ENSZ-konferencián elfogadott, majd az 1992. évi és a 2002. évi ENSZ-konferenciákon megújított és kibővített dokumentumok jelentik. Ezek egyrészt a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos nemzetközi együttműködés – minden országra is mérvadónak tekintett – alapelveit rögzítik, másrészt tételesen meghatározzák a főbb cselekvési irányokat, teendőket.

4.1 A fenntartható fejlődés megjelenése a nemzetközi programokban és jogi eszközökben

A fenntartható fejlődés nemzetközileg meghatározott konkrétabb környezeti követelményeit különböző környezetpolitikai programok és szerződések tartalmazzák. Az ENSZ Környezeti Programjának égisze alatt elfogadott globális feladattervek mellett hazánk számára különös jelentőségű a pán-európai „Környezetet Európának” elnevezésű együttműködési program is. A sokoldalú nemzetközi szerződésekben egyfelől – a fenntartható fejlődés elvének érvényesülését is szem előtt tartva – a szerződő felek közös érdekeltiségébe tartozó természeti értékek, környezeti erőforrások (állat- és növényfajok, határvizek stb.) kapcsán e felek közös akarattal biztosítják azok megőrzését, illetve fenntartható használatát. Másfelől nemzetközi szerződések szabályozzák az országhatárokon áterjedő, illetve globális hatásokkal járó környezetet károsító emberi tevékenységeket (ózonkárosító anyagok, üvegházhatású gázok, a környezetben tartósan megmaradó szerves szennyezőanyagok stb. kibocsátásának szabályozása, ipari balesetek káros hatásainak megelőzése, mérséklése stb.). Magyarország számos ilyen – kötelezettségeket is tartalmazó – globális, pán-európai vagy regionális nemzetközi megállapodás részese.

A fenntartható fejlődés tág értelemben vett szociális ügyeivel (pl. a szegénység leküzdésével, az egészségvédelemmel), emberi jogi, gazdasági és kereskedelmi problémáival is számtalan olyan – egyes esetekben konkrét célokat és feladatokat is meghatározó – nemzetközi program foglalkozik, amelyet hazánk is elfogadott. E programok mellett bizonyos gazdasági ágazatokra vonatkozó fontos nemzetközi szerződések rendelkezéseit is számításba kell venni (energiagazdálkodás, veszélyes anyagok nemzetközi szállítása stb.)

4.2 A fenntartható fejlődéssel kapcsolatos Európai Unió követelmények

Az Európai Unióban a közösség, illetve a tagállamok fenntartható fejlődés melletti elkötelezettségét részben különböző szintű jogi eszközök, részben átfogó és ágazati stratégiák, szakpolitikai programok jelenítik meg. A Lisszaboni Szerződés – illetve az általa módosított, az Európai Unióról szóló alapszerződés – szerint a fenntartható fejlődés az Európai Unió alapvető célkitűzése, beleértve ennek globális, illetve nemzetközi vetületeit is. A Szerződés értelmében: „Az Európai Unió a fenntartható fejlődésért munkálkodik, amely olyan kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen, árstabilitáson és magas versenyképességű, teljes foglalkoztatottságot és társadalmi haladást célul kitűző szociális piacgazdaságon alapul, amely a környezet minőségének magas fokú védelmével és javításával párosul. Az Unió elősegíti a tudományos és műszaki haladást. Az Unió küzd a társadalmi kirekesztés és megkülönböztetés ellen, és előmozdítja a társadalmi igazságosságot és védelmet, a nők és férfiak közötti egyenlőséget, a nemzedékek közötti szolidaritást és a gyermekek jogainak védelmét. Előmozdítja a gazdasági, a társadalmi és a területi kohéziót, valamint a tagállamok közötti szolidaritást. Az Unió tiszteletben tartja saját kulturális és nyelvi sokféleségét, továbbá biztosítja Európa kulturális örökségének megőrzését és további gyarapítását. (...) A világ többi részéhez fűződő kapcsolataiban az Unió védelmezi és érvényre juttatja értékeit és érdekeit, és hozzájárul polgárainak védelméhez. Hozzájárul a békéhez, a biztonsághoz, a Föld fenntartható fejlődéséhez, a népek közötti szolidaritáshoz és kölcsönös tisztelethez, a szabad és tisztességes kereskedelemhez, a szegénység felszámolásához és az emberi jogok, különösen pedig a gyermekek jogainak védelméhez...”

Minden tagállamra érvényesen, minden uniós polgár alapvető jogaira, szabadságaira vonatkozóan pedig a Lisszaboni Szerződéssel együtt hatályba lépett Alapjogi Charta tartalmaz részletes rendelkezéseket, amelyek – többek között a szociális jogokkal, a környezetvédelemmel, a jövő nemzedékek iránt viselt felelősséggel összefüggésben – meghatározó jelentőségűek a fenntartható fejlődés elvei, koncepciója szempontjából.

Az elvek kibontását és a tagállamoktól is elvárt főbb teendők megfogalmazását az EU 2001-ben elfogadott, majd 2006-ban megújított és kibővített Fenntartható Fejlődési Stratégiája tartalmazza. E közösségi stratégia egymással összefüggő szociális, környezeti, gazdasági célkitűzései, a legkritikusabbnak tekintett problémák kapcsán megfogalmazott operatív céljai és feladat meghatározásai irányadóak a tagállamok fenntartható fejlődési stratégiai tervezésére és a végrehajtásra vonatkozóan is. A stratégia általános elvárásként fogalmazza meg, hogy „a fenntartható fejlődést minden szinten a politika alakításának szerves részévé kell tenni”.

A különböző szakterületi stratégiai és intézkedési programok, valamint az azokhoz kapcsolódó közösségi jogi eszközök – ha a fenntartható fejlődés célkitűzése, koncepciója, elvei szempontjából eltérő minőségben és mértékben is – számos konkrét célt, feladatot és eszközt határoznak meg. A környezeti intézkedési keretprogramon, az egyes környezeti problémákkal foglalkozó stratégiai dokumentumokon (például a biológiai sokféleséggel, az éghajlatváltozással kapcsolatos programok) túlmenően, a szociális, fejlesztési, gazdasági-ágazati, kutatási programok egész sora tartalmaz a fenntartható fejlődés szempontjából lényeges célokat és ró feladatokat a tagállamokra. Ezek között említhetők a közös energiagazdálkodási, mezőgazdasági, támogatáspolitikai, kutatásfejlesztési stratégiai követelményeket megfogalmazó dokumentumok. E célok és feladatok jelentős részét – a tagállamoktól számon kérhető formában – jogi eszközök sokasága rögzíti. Ez utóbbiak adják a szabályozási alapot ahhoz, hogy a fenntarthatóság, illetve annak egyes követelményei a joggyakorlatban, az EU bíróságok ítélkezési gyakorlatában is megjelenjenek.

5. NEMZETI ERŐFORRÁSAINK HELYZETE

Hazánkban mind a négy nemzeti erőforrásunk területén kedvezőtlen folyamatok a meghatározók.*

Emberi erőforrások Magyarország népessége veszélyes ütemben fogy. A gazdasági fejlődéshez, a fenntartható módon működő gazdaság kialakításához szükséges innovációk kifejlesztését megalapozó tudás gyarapításában lemaradóban vagyunk az ezen a téren elöljáró országokhoz képest. A magyar emberek egészségi állapota is rosszabb, mint ami gazdasági fejlettségi szintünkön elvárható lenne, s rosszabb, mint a szomszédos országokban. Hazánkban jelentősek e területeken is a regionális egyenlőtlenségek, s a tudás gyarapításának vagy az egészség megőrzésének jelentős akadálya a szegénység, a társadalmi kirekesztettség.

Társadalmi erőforrások A magyar társadalomban a fenntartható fejlődés szempontjából meglehetősen ellentmondásos, pozitív és negatív elemeket egyaránt magában foglaló kulturális környezet alakult ki. Tiszteljük a munkát, a teljesítményt, valamint a természetet, fontosnak tartjuk a takarékoságot, a személyes felelősségvállalást és a normakövetést. Negatívum a hedonista szemléletmód, a kockázatvállalás elutasítása, és e helyett az államra való túlzott hagyatkozás. A társadalmi együttműködés területén, nemzetközi összehasonlításban alacsony mind az emberekbe, mint az intézményekbe vetett bizalom, ugyanakkor magas a családba és a szűkebb személyes környezetbe vetett „partikuláris” bizalom.

Természeti erőforrások A nemzetközi folyamatokkal megegyezően hazánkban is egyre kisebb területre szorul vissza a természetes környezet. Magyarország területe természetes

* A nemzeti erőforrások állapotának részletes leírása a *Függelékben* található.

ökoszisztéma-szolgáltatásainak mintegy 90%-át már elvesztettük, s a természetes területek felszámolása, beépítése továbbra is nagy ütemben folytatódik. A termőföld Magyarország kiemelkedően fontos erőforrása, termékenységét azonban degradációs folyamatok (talajszerkezet-romlás, szikesedés, erózió, szervesanyag-tartalom csökkenése, stb.) veszélyeztetik. Számos levegő- és vízszennyezési problémával küzdünk, s számolnunk kell az éghajlatváltozásból eredő kedvezőtlen következményekkel is.

Gazdasági erőforrások A magyar vállalkozói kultúra számos eleme támogatja a vállalkozói tevékenységet, s mára formát öltött a vállalkozói gazdaságot átszövő bizalomerősítő személyes kapcsolatok rendszere is. Magas ugyanakkor a magyar gazdaság nemzetközi kitétsége, a külföldi tőkéből és nyersanyagoktól való függése, amihez jelentős, a külföld felé való eladósodottság társul. A fenntartható gazdasági fejlődést veszélyeztetik a szabályozás egyenetlenségei is. A közösségi infrastruktúra helyenként rendkívül lepusztult állapotban van, s nemzetközi összehasonlításban alacsony a vállalkozások K+F és innovációs tevékenysége, továbbá a foglalkoztatottság szintje. A közkiadások legnagyobb tételét jelentő jóléti rendszer (az életpálya-finanszírozás intézménye) is fenntarthatatlan, jelentős rejtett (implicit) adósságot hárít a jövő nemzedékekre.

6. A FENNTARTHATÓSÁG FELÉ VALÓ ÁTMENET CÉLJAI ÉS INTÉZKEDÉSEI

A nemzet fenntarthatósági politikájának **átfogó célja** a folytonosan változó társadalmi-humán-gazdasági-természeti külső környezethez való **alkalmazkodóképesség feltételeinek biztosítása**, az ahhoz szükséges **kulturális adaptáció minőségi javítása**.

A négy alapvető nemzeti erőforrás területén a **célok rendszere** a következő.

Emberi erőforrások Cél a népességében stabil, egészséges, a kor kihívásainak megfelelő készségekkel és tudással rendelkező emberek alkotta, a kirekesztettséget fokozatosan csökkentő társadalom.

Demográfia Közép távon kívánatos és elérhető a születések számának növelése, a halandóság csökkentése, ezek eredményeképpen a népességfogyás lelassítása, hosszú távon a népességszám stabilizálása [C1.3]*. Mivel a társadalom öregedése [A1.1] nem elkerülhető, fontos az idős emberek egészségének megőrzése [C1.11-12], a társadalmi együttműködésben való szerepük lehetőségének biztosítása [C1.5]. A súlyos problémát jelentő elvándorlás lefékezéséhez szükség van a kritikus mértékben érintett szakmákban versenyképes munkabérek biztosítására [C1.2]. Meg kell kezdeni egy bevándorlási politika kialakítását [C1.4].

Egészség A halandóság csökkentésében a közép-európai régiós átlaghoz való felzárkózás a cél [C1.13], ezzel együtt a betegségteher túlnyomó részét adó, jelentős mértékben az életmódtól függő krónikus nem fertőző megbetegedések számának csökkentése [C1.12], az egészségkockázatos magatartási formák [C1.11] arányának, valamint a környezeti kockázati tényezők [C3.6] mérséklése.

Tudás Olyan oktatás-nevelés-képzés (és kulturális intézményrendszer) kialakítása a cél, amely egyfelől fejleszti az értékeket, erkölcsi normákat, a társadalmi minőséget, az érzelmeket, a közösségekhez való kötődést, rendszerszemléleti képességet ad, másfelől biztosítja a munkavégzéshez szükséges tudás, készségek és kompetenciák elsajátítását, a társadalmi tanulás új formáinak létrejöttét, kialakítja az életen át tartó tanulásra való

* A kódszámok – itt és a továbbiakban is – az 1. sz. táblázattal való kapcsolatot teremtik meg.

igényt [C1.6]. Az intézményrendszer törekszik az egyenlő esélyű hozzáférés biztosítására a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése érdekében. Fontos a fenntarthatóságot szolgáló hétköznapi életstratégiákkal kapcsolatos (pl. egyszerű mezőgazdasági, kertművelési és háztartási) ismeretek átadása is [C1.10]. A minőségi oktatást szolgálja az oktatásban töltött idő növelése [C1.7] és az oktatási rendszer szelektivitásának csökkentése [C1.8]. Cél továbbá, hogy a gazdasági-társadalmi fejlődés fő forrásává a tudás [C1.9] és az innováció váljon [C4.5], s hogy növekedjen a foglalkoztatható emberek száma [C4.6].

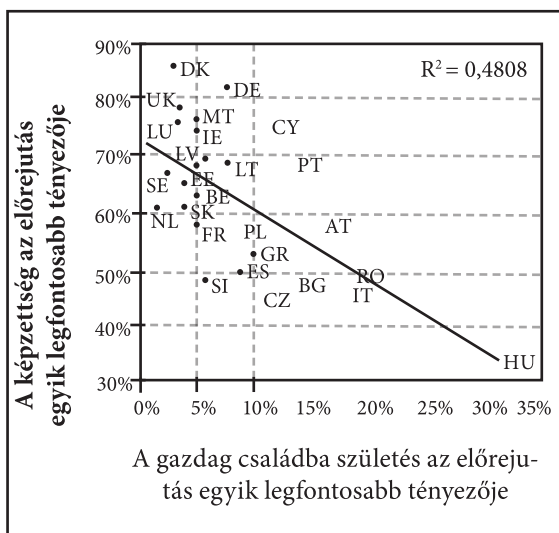
Társadalmi kohézió – Leszakadó csoportok integrációja A szegénység vagy az etnikai alapú társadalmi kirekesztettség az egyik legsúlyosabb akadály a szolidáris [C1.14], tudásalapú [C1.9], egészséges [C1.11-13] társadalom megteremtésének [C2.1].

Társadalmi erőforrások Cél a fenntarthatóságot támogató kultúra kialakítása, a fenntartható társadalom szempontjából pozitív értékek, erkölcsi normák

Az ábrán szereplő országok rövidítése:

AT Ausztria • BE Belgium • BG Bulgária
 CY Ciprus • CZ Csehország
 DE Németország • DK Dánia
 EE Észtország • ES Spanyolország
 FR Franciaország • GR Görögország
 HU Magyarország • IE Írország
 IT Olaszország • LT Litvánia
 LU Luxemburg • LV Lettország
 MT Málta • NL Hollandia
 PL Lengyelország • PT Portugália
 RO Románia • SE Svédország
 SI Szlovénia • SK Szlovákia
 UK Egyesült Királyság

„A szegénység,
 illetve az etnikai alapú
 kirekesztettség
 az egyik legsúlyosabb akadály
 a szolidáris, tudásalapú,
 egészséges társadalom
 megteremtésének”

4. ábra Az előrejtás társadalmi háttérének különbsége Európában

Forrás: Táarki, 2011. (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

és attitűdökerősítése [C2.2]. Mivel minden társadalomkörnyezete folyamatosan változik, e változáshoz saját önazonosságunk megtartása mellett alkalmazkodnunk kell. Ebből fakadóan karban kell tartanunk azon ismereteinket, amelyek a közösség összetartozását és fennmaradását szolgálják.

A bizalom infrastruktúrájának erősítése Elkerülhetetlen a korrupció és a gazdasági járadékvadászat elleni fellépés, a normák betartásának biztosítása, a társadalmi-gazdasági kapcsolatok befolyásoló állami szabályzórendszer stabilitásának megteremtése, a kormányzás kiszámíthatóságának erősítése. [C2.4]

Amunkatársadalmi körülményei Növelni kell a munkakörülményekkel való elégedettséget és örömezt, a szervezeti kultúra fejlesztésével csökkenteni kell a munkahelyi stresszt [C2.5]. A társadalmi kirekesztettség mérséklését [C2.1] célzó programok segítségével a munkába bevonható polgárok körét bővítjük, a foglalkoztatottságot javítjuk [C4.6].

A családi értékek erősítése Támogatandó a párkapcsolatokhoz, házassághoz kapcsolódó értékek (a nevelésben, továbbá a civil szervezetek és egyházak segítségével) [C1.1 és C2.3].

A múlt örökségének ápolása, kulturális szolgáltatások fejlesztése Kívánatos a társadalmi összetartozás erősítése, a bizalom újratermelése, működőképes közösségi hálózatok fenntartása, a fenntarthatósággal kapcsolatos értékek erősítése, a kulturális hagyományok felélesztése, a kulturális sokszínűség elismerése, szellemi, tárgyi és épített örökség megőrzése, értékeinek kibontakoztatása, fenntartható használata. [C2.6]

Természeti erőforrások A környezeti eltartóképeséget mint a gazdálkodás korlátját kell érvényesíteni. [C3.1 és C3.2]

Biodiverzitás, megújuló természeti erőforrások Az Európában egyedülálló fajgazdagság fenntartása, a táj és a természeti értékek megőrzése, az ökoszisztéma-szolgáltatások kimerítésének megakadályozása [C3.5] szükséges. Fontos cél a talaj termőképességének fenntartása [C3.4], a természetes területek beépítési sebességének csökkentése, a fenntartható hozamon* alapuló gazdálkodás a megújuló erőforrásokkal. [C3.5]

* A biológiai úton megújuló természeti erőforrások adott időszakban megvalósult szaporulata adja a fenntartható hozam nagyságát.

Az embert érő környezeti terhelések csökkentése Az emberi egészséget és életminőséget veszélyeztető kibocsátásokat korlátok között kell tartani, azokat megfelelően szabályozni szükséges. [C3.6]

Nem megújuló természeti erőforrások Szükséges az ésszerű, beosztó gazdálkodás az ásványkincsekkel és az energiahordozókkal. [C3.3]

Gazdasági (fizikai) erőforrások Fontos az önrendelkezés megfelelő szintjének fenntartása a gazdaságpolitikai döntésekben. Cél a fizikai tőke szelektív gyarapítása, a közösségi tőkejavak amortizációjának pótlása. Kiemelt feladat a vállalkozói réteg megerősítése, a hazai tőkebefektetések fokozatos növelése, külföldi kitétségek csökkentése. Fontos a lokalizáció és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok kihasználása közötti ésszerű arány megteremtése, a helyi gazdasági kapcsolatok (pl. város és vidéke) erősítése. [C4.1-2]

A vállalkozói tőke és az innováció erősítése, a foglalkoztatás bővítése Cél a vállalkozások fenntartható fejlődéséhez szükséges üzleti környezet fejlesztése [C4.4], a bizalom infrastruktúrájának erősítése [C4.3], az innovációs ráfordítások és a forrásfelhasználás hatékonyságának növelése [C4.5], a környezetterhelést csökkentő technológiák elterjedésének ösztönzése [C3.2-3]

Költségvetési politika Szükséges az államadósság ésszerű szintre csökkentése, a prudens költségvetési gazdálkodás tartósítása. [C4.7]

Életpálya-finanszírozás Kiemelt feladat a korosztályos egyensúly, az erőforrások generációk közötti, jóléti célú (pl. gyermektámogatások és nyugdíj) átcsoportosítása egyensúlyának fokozatos visszaállítása. [C4.8]

A *Függelék*ben szereplő táblázatban összefoglaljuk nemzeti erőforrásaink jelenlegi állapotát, s azt, hogy milyen alapvető folyamatok vezettek ehhez az állapothoz, azok milyen következményekkel járnak a jó élet feltételeire, s mik lehetnek a megfelelő válaszingedmények. A táblázat tömör, részleteket nem közlő információit azoknak a kulcsterületeknek a felsorolásával is kiegészítjük, amely területeken való beavatkozások nagy eséllyel a fenntarthatatlanként minősíthető folyamatok mérséklődését, megállítást eredményezhetik. A fenntartható nemzeti erőforrás-gazdálkodást természetesen több terület, intézkedés is szolgálhatja, a szűkítést az alábbi okok indokolhatják:

(1) A magyar nemzet jelenleg igen távol van attól az állapottól, ami kielégítené a fenntarthatóság követelményeit, ezért a fenntartható fejlődési pálya elérése fokozatosan, lépésről-lépésre valósítható meg, **jelen Keretstratégia a fenntarthatóság felé való átmenet első lépcsőjét jelenti.**

(2) Előbbiekből következően **azokra a fenntarthatóságot szolgáló területekre összpontosítunk, ahol valószínűleg a leghatékonyabban lehet a fenntarthatatlansághoz vezető okokat felszámolni, mérsékelni.**

Az egyes célok eléréséhez az egyén, a kisközösségek (család, egyházi és civil szervezetek), a vállalkozások, a kormányzat és az önkormányzatok, továbbá az Országgyűlés cselekvő együttműködésére van szükség. Az előttünk álló feladatokat részletesen e fejezet további részeiben tekintjük át.

6.1 Családjaink és a polgárok felelőssége

6.1.1 Emberi erőforrások

I. Népeség

T1.1 A párkapcsolatokhoz és a családhoz kötődő értékek továbbadása fontos a magyar népesség fennmaradásának szempontjából, hiszen elsősorban ezek az értékek járulnak hozzá a gyermekvállaláshoz, azaz emberi erőforrásaink bővítéséhez. A családok emellett a társadalom alapvető intézményei, ezért **az értékek következő generációknak való továbbadása** nélkül a társadalom kötőszövetének egy fontos alkotóeleme veszne el.

II. Tudás

T1.11 A polgárok és családok számára ajánlasként fogalmazza meg a stratégia **az életen át tartó tanulás melletti elköteleződést.** A gyorsan változó technológiák korában a munkapiaci státusz megőrzéséhez, illetve növeléséhez elengedhetetlen a tanulásban testet öltő folyamatos alkalmazkodás. A magasan képzettek számának növekedése nemcsak a tanultabb emberek számára jelent előnyt, hiszen a globalizált világban a rendelkezésre álló munkaerő képzettsége az egyik

legfontosabb szempont a magas hozzáadott értékkel bíró befektetések tekintetében. A család jelenti azt a közeget, ahol a tanulás megkezdődik, és a családi környezet az, amelyik nagymértékben meghatározza a tanuláshoz kapcsolódó attitűdöket is. Éppen ezért a családoknak tovább kell adnia a **tanulással kapcsolatos értékeket**, mint a jó iskolai (közösségi) szereplés, a tudás, a szakértelem vagy a tájékozottság megbecsülése.

III. Egészség

T1.17 Az **egészségtudatos magatartás** társadalmi-gazdasági helyzetfüggő egyéni választás, azonban jelentősen érinti a nemzeti erőforrások fenntarthatóságát is. A romló egészségi állapot egyfelől csökkenti az emberek jövedelemtermelő képességét, ezáltal pusztítva az emberi tőkét (és így a gazdasági és társadalmi erőforrásokat is csökkentve), másfelől az állami egészségügyi rendszer növekvő kiadásain keresztül a jelen és a jövő többi gazdálkodójának (egyének és szervezetek) terheit is növeli. Az egyének ezért az egészségtudatos magatartással a saját, valamint társadalom többi tagjának jólétére is pozitív hatással lehetnek. Ennek elemeit képezheti például az egészséges táplálkozás, a rendszeres sportolás, vagy a prevenciós programokon és szűréseken való részvétel.

6.1.2 Társadalmi erőforrások

(T1.1 Lásd fentebb)

T2.1 A polgárok elsősorban **egyéni felelősségvállalásukkal** járulhatnak hozzá a társadalmi összetartozás erősítéséhez, valamint Magyarország intézményeinek fenntarthatóságához. A hátrányos helyzetű csoportok segítése (önkéntesség) az újraelosztás növekedése nélkül járul hozzá e csoportok helyzetének javításához, emellett pedig kapcsolatot teremt az eltérő környezetben élő emberek között, erősítve a **társadalmi szolidaritást**. Az egyéb jellegű társadalmi intézményekben (pl. klubok, egyesületek) vállalt **önkéntes tevékenység** növekedése szintén a társadalom tagjai közötti kapcsolatokat, a közösségi összetartozást erősíti, amely közvetett módon hozzájárul a demokratikus döntéshozatalban rejlő értékek szélesebb körű felismeréséhez is. Az ilyen tevékenységek végzése önmagában jó például

szolgálhat a szélesebb csoportok számára, azonban a családok keretében lehetőség nyílik ezeknek az értékeknek a nemzedékek közötti továbbadására is.

T2.2 A társadalmi összetartozást erősítheti a munkából és vagyomból származó jövedelem jelentőségének erősítése időskorban (amennyiben ezt az egészségi állapot lehetővé teszi). Az **idős emberek társadalmi integrációját** számottevően növelheti, ha továbbra is aktívan részt vesznek az erőforrások újratermelésében és megőrzésében, hiszen ezáltal gyakoribb kapcsolatteremtésre, együttműködésre nyílik lehetőségük a társadalom más tagjaival. A nyugdíj mellett saját erőforrásokra is történő támaszkodás az idősebb generációk iránti tisztelet és a különböző generációk közötti szolidaritás erősítésével is növelheti az **egyes korosztályok közötti kohéziót**.

T2.3 A jogkövető magatartás nem csupán a társadalom többi tagja számára káros tevékenységek elkerülését jelenti: **a konszenzuson alapuló jogintézmények tiszteletben tartása** nélkülözhetetlen eleme a társadalmi összetartozásnak is, hiszen ezek jelentik azokat a közös alapokat és szabályokat, amelyek mentén az egyének és csoportok közötti interakciók kiszámíthatóan működhetnek és megerősödhetnek. Amennyiben a jogsértések számának csökkenésével a polgároknak javul a társadalomról és a többi egyénről alkotott kép, az a bizalmi infrastruktúra megerősödéséhez vezet.

6.1.3 Természeti erőforrások

T3.1 Noha a természeti erőforrások megőrzése terén a piaci kudarcok jelenléte miatt kiemelt hangsúlyt kap a közösségi szintű (állami) cselekvés, a környezeti ártalmak csökkentésében a polgárok hozzájárulása is alapvető fontosságú. A társadalom tagjainak széles köre által vállalt **egyéni felelősség a környezeti károk csökkentésére és a szűkös erőforrások önkorlátozó felhasználására** magasabb hatékonysággal bír, mint a közösségi döntések eredményeképpen kialakított, azonban végeredményben az állam által kikényszerített intézkedések. Amennyiben tehát az egyének a környezeti fenntarthatóság keretfeltételeinek betartásával törekednek egyéni jólétük növelésére, az csökkenti a közösségi szinten erre áldozandó források mennyiségét. Az ilyen magatartási minták elsajátítására a család keretein belül is lehetőség van.

6.1.4 Gazdasági erőforrások

I. Vállalkozói tőke, innováció, foglalkoztatás

T4.2 A **vállalkozói értékrend** is elsősorban a család keretein belül örökíthető tovább, itt van lehetőség arra, hogy ezeket a vállalkozók átadják a következő nemzedékeknek. Ez által biztosítható a vállalkozói tőke megőrzése és erősítése, valamint az, hogy a jövő (esetleg már nem vállalkozó) polgárai a vállalkozásokra egyre inkább mint a társadalom értékteremtő szereplőire tekintsenek.

II. Makrogazdasági egyensúly

T2.2 A **vagyontól és munkától származó jövedelem jelentőségének növelése időskorban** nemcsak a társadalmi tőkét bővíti (lásd fentebb), hanem hozzájárul a gazdasági fenntarthatósághoz is. Az idős emberek munkából és vagyontól szerzett jövedelmek csökkentik az újraelosztásra való igényt, az implicit államadósság termelődését. Ez pozitív hatással van a költségvetés egyensúlyára, a fiatalabb generációk, illetve vállalkozások alacsonyabb terhei pedig a foglalkoztatás és a beruházások élénkülésének irányába hatnak.

T4.1 A takarékos és előrettekintő gazdálkodás a magántulajdonhoz kapcsolódó elveknek megfelelően egyéni mérlegelés kérdése. Emellett azonban a **pénzügyi tudatosság** fontos és közvetítendő érték is egyben, hiszen széles körű hiánya a lakosság eladósodásához és általános gazdasági egyensúlytalansághoz, válsághoz is vezethet. Emellett a **meztakarítások** a pénzügyi közvetítőrendszer segítségével a gazdasági fejlődéshez is hozzájárulnak. Éppen ezért a Keretstratégia a családok számára ajánlja az ilyen értékek közvetítését a következő generációk számára, hogy a fenntartható módon fejlődő Magyarország a jövőben kevésbé legyen érzékeny a pénzügyi válságokra.

6.2 Vállalkozásaink a fenntarthatóságért

6.2.1 Emberi erőforrások

I. Népeség

T1.2 Vállalkozásaink aktívan hozzájárulhatnak a magyar népeség fenntarthatóságához azzal, ha társadalmi felelősségvállalásukban helyet kap a **családba-rát munkahely** ethosza. Amellett, hogy ez az adott munkahelyet vonzóbbá teszi,

segíti a munka melletti gyermekvállalást is, így erősítve a magyar humántőkét – ami egyben kedvez a jövő vállalkozásainak is.

II. Tudás

T1.12 Az **alkalmazottak képzése** sok esetben elengedhetetlen egy vállalkozás versenyképességének megőrzéséhez, és egyben növeli a Magyarországon rendelkezésre álló emberi erőforrásokat. Az alkalmazottakat szintén ösztönözni kell a képzéseken való részvételre az életen át tartó tanulás fontosságának hangsúlyozásával. Különösen előnyös az egyén és az ország humántőke állománya szempontjából, ha az adott tudás nem vállalat-specifikus, hiszen ezzel megváltozott piaci körülmények között is hasznosítható erőforrásra tesznek szert az egyének.

III. Egészség

T1.18 A **munkakörülmények javításával** a vállalatok hozzájárulhatnak az alkalmazottak egészségi állapotának megőrzéséhez is. Mindez nemcsak az egészségügyileg kockázatos munkakörökben fontos, hiszen ma az egészséget, s így az ország emberi erőforrásait károsító jelentős problémák közé sorolható a munkahelyen elszenvedett stressz. A **munka- és szervezeti kultúra átalakításával** a vállalkozások is hozzájárulhatnak az ország emberi erőforrásainak javulásához, hosszú távú fenntarthatóságához.

IV. Társadalmi kohézió

T1.25 A vállalkozások társadalmi felelősségvállalása ki kell, hogy terjedjen a munkahelyi diszkrimináció minden formájának megszüntetésére és a **hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztatásának** lehetővé tételére.

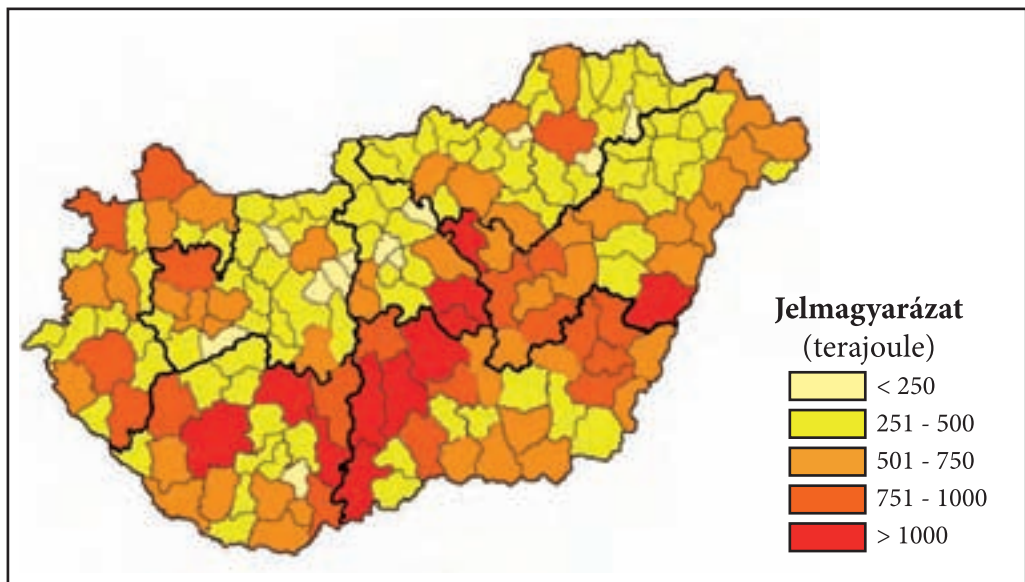
6.2.2 Társadalmi erőforrások

T2.3 Akárcsak az egyének, a **jogkövető magatartással** a vállalkozások is a társadalmi erőforrások növeléséhez járulhatnak hozzá, hiszen ezzel növelik a társadalom irántuk táplált bizalmát, csökkentve a mindennapi piaci folyamatok tranzakciós költségeit is. Az utóbbi azt jelenti, hogy az olyan piaci jelzésekre, mint az ár vagy a hirdetés, nagyobb bizalommal reagál a fogyasztó, így kevesebb energiát fordít például arra, hogy az adott vállalat megbízhatóságának utánajárjon.

T2.4 Mivel a vállalkozások a társadalom kiemelkedő fontosságú szereplői, az irántuk táplált **bizalom javítása** lényeges eleme a bizalmi infrastruktúra erősítésének. Ehhez közvetlenül a vállalkozások a társadalom többi, nem feltétlenül piaci (pl. civil) szereplőjével kialakított kapcsolatokkal, a társadalmi ügyek felkarolásával és támogatásával járulhatnak hozzá.

6.2.3 Természeti erőforrások

T3.2 A vállalkozások a környezeti ártalmak csökkentését segíthetik elő a **környezetvédelmi szervezetek és tevékenységek támogatásával** is. Az utóbbiak lehetnek például környezetvédelmi kampányok, veszélyeztetett területek és fajok védelme, vagy károsodott területek rehabilitációja. E tevékenység hozzájárulhat a vállalkozások iránt táplált bizalom növekedéséhez is (lásd T2.4).

„A vállalkozások a felhasznált természeti inputok és a szennyezések csökkentésével járulhatnak hozzá a természeti erőforrások megőrzéséhez. Mindez történhet az erőforrás hatékonyságának javításával, a kevésbé szennyező technológiákra való áttéréssel”

5. ábra Napenergia potenciál Magyarország kistérségeiben

Forrás: ENEREGIO, 2009. (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

T3.3 A vállalkozások mindennapi tevékenységük végzése során elsősorban a környezetbarát technológiák használatára való áttéréssel, végeredményben **a felhasznált természeti inputok és a szennyezések csökkentésével** járulhatnak hozzá a természeti erőforrások megőrzéséhez. Mindez történhet az erőforrás-hatékonyság javításával, a kevésbé szennyező technológiákra való áttéréssel, és a kibocsátás okozta károk minimalizálásával. Az első eset (aktív védelem) a kibocsátott szennyező anyagok, hulladékok mennyiségének csökkentését, az utóbbi (passzív védelem) pedig a tevékenység eredményeként létrejövő káros anyagok, folyamatok utólagos semlegesítését jelenti (ide tartozik a hulladékok megfelelő kezelése is).

6.2.4 Gazdasági erőforrások

I. Vállalkozói tőke, innováció, foglalkoztatás

T4.3 Noha a vállalkozások többnyire már pusztán működésükkel hozzájárulnak az értékteremtéshez és a gazdasági tőke erősítéséhez, önálló felelősségvállalásuk tovább javíthatja a hazai gazdasági erőforrások fenntarthatóságát. A **hazai beszállítók**, illetve elsősorban a **lokális termelési rendszerek előnyben részesítése**, illetve a **helyi, térségi gazdasági kapcsolatok erősítése** hosszabb távon azt eredményezi, hogy megtermelt hozzáadott érték nagyobb hányada gazdagítja a Magyarországon élő embereket.

II. Makrogazdasági egyensúly

T4.9 A járadékvadászat tömören azt jelenti, hogy egy adott társadalmi-gazdasági szereplő az értékteremtés helyett arra áldozza erőforrásait, hogy bizonyos piaci lehetőségekből az állam közreműködésével kizárjon más szereplőket. A **járadékvadászat** esetében így a gazdasági erőforrásokat nem értékteremtő módon használják fel, emellett a verseny korlátozása a fogyasztók számára is hátrányos. A Keretstratégia ezért ajánlasként fogalmazza meg a vállalkozások számára az ilyen jellegű tevékenységek **kerülését**.

6.3 Ajánlások kisközösségeinknek, civil szervezeteinknek és vallási közösségeinknek

6.3.1 Emberi erőforrások

I. Népeesség

T1.3 Kisközösségeink, civil szervezeteink, egyházaink és vallási közösségeink nagy része vallja azokat az értékeket, amik a **családok erősítéséhez** kapcsolódnak. A Keretstratégia ajánlja, hogy ezeket az értékeket képviseljük és jelenítsük meg a nyilvánosság előtt, hiszen a széles körű támogatottságú szervezetekkel azonosuló polgároknak megerősödhetnek a párkapcsolatokhoz, a családhoz kapcsolódó pozitív attitűdök.

II. Tudás

T1.13 A tudást előállító intézményrendszer hatékonyságának növelése legfőképp az állam feladata (lásd a következőkben), azonban a különböző non-profit szervezetek számára is ajánlasként fogalmazható meg ezek minőségének és hatékonyságának megőrzése, illetve növelése. Az ilyen intézmények alapvető célja a **tudásban** megnyilvánuló emberi tőke **fejlesztése**.

III. Egészség

T1.9 Bizonyos szervezetek egyéb feladataik mellett, vagy kifejezetten a **lakosság egészségi állapotának javítását** tűzték ki célul, amelynek eszközeül például prevenciós programok, szűrések szervezése szolgálhat. Tiszteletben tartva a szervezetek eddig megtett erőfeszítéseit, a Keretstratégia az ilyen tevékenységek folytatását javasolja.

T1.2 Az egészségtudatos életmód számtalan módon kapcsolódhat a különböző tevékenységi körrel rendelkező társadalmi szervezetek tevékenységéhez, így egyebek mellett a természetvédelemhez, a sporthoz vagy a szociális ügyekhez (pl. gyermekek, idősek, hátrányos helyzetű csoportok segítése) is. A Keretstratégia ezért ajánlja az **egészségtudatos magatartásminták megjelenítését** a szervezetek alapvető tevékenységének végzése során.

IV. Társadalmi kohézió

T1.26 A civil szervezetek, az egyházak és vallási közösségek egyre erősödő szerepet játszanak a **leszakadó csoportok integrációjában**, amely a fenntarthatóság felé való átmenet egyik kulcsterülete.

6.3.2 Társadalmi erőforrások

T2.5 A **feddhetetlenség kultúrájának megerősítésével**, a **korrupció elleni fellépéssel** a társadalmi szervezetek hozzájárulhatnak a bizalom infrastruktúrájának megerősítéséhez. Ez a tevékenység sokféle formát ölthet, hiszen a korrupcióellenes kommunikációs kampányok mellett a szervezetek képesek lehetnek a kormányzati szféra civil ellenőrzésére és a lakosság tájékoztatására is.

T2.6 Az egyházak és a civil szervezetek már működésükkel is hozzájárulnak a társadalmi összetartozás, **az emberek és csoportok közötti bizalom erősítéséhez**. A nem kormányzati szervezetek emellett az önállóság és az egyéni felelősségvállalás értékeinek közvetítésével, illetve támogatásával erősíthetik a polgárok önszerveződését, saját érdekeik és az értékek melletti elköteleződését, ezeken keresztül pedig Magyarország intézményeinek hatékonyabb működését.

6.3.3 Természeti erőforrások

T3.4 A környezeti fenntarthatóság olyan cél, ami sokféle szervezet értékrendjében helyet kap. A **természeti erőforrások védelmének** fontosságát így például az egyházak mellett a közösségfejlesztési vagy az agrár nonprofit szervezetek is megjeleníthetik mindennapi tevékenységük során.

T3.5 Sok civil szervezet fő célja a széles értelemben vett természeti erőforrások megőrzése, ezért e szervezetek léte már eleve hozzájárul ezen erőforrások felélésének, minőségromlásának megakadályozásához. A szervezetek ezt a célt sokféle módon támogatják, egyebek mellett **a környezeti fenntarthatóság értékrendjének terjesztésével** (pl. kampányok, mintaprojektek), a kormányzati szereplők számára javaslatok készítésével, vagy a védett fajok kihalásának megakadályozására tett erőfeszítésekkel. A Keretstratégia tiszteletben tartja a szervezetek eddig megtett erőfeszítéseit, ezért ajánlásként ezek folytatását fogalmazza meg.

6.3.4 Gazdasági erőforrások

I. Vállalkozói tőke, foglalkoztatás, innováció

T4.4 A társadalmi szervezetek a vállalkozók iránti bizalom erősítésével Magyarország gazdasági erőforrásainak gyarapításához járulhatnak hozzá. A **vállalkozókkal való nyilvános együttműködés**, a széles körben támogatott ügyek felkarolása segíthet a vállalkozók társadalmi megbecsülésének erősítésében. Az ilyen együttműködések emellett hozzájárulhatnak a civil szervezetek működéséhez szükséges források előteremtéséhez is.

II. Makrogazdasági egyensúly

T4.10 A nonprofit szervezetek a **pénzügyi tudatosság közvetítésével** a makrogazdasági egyensúly kialakításához is hozzájárulhatnak. Amellett, hogy bizonyos szervezetek kifejezetten az ezzel kapcsolatos ismeretek átadására szakosodnak, a pénzügyi tudatosságot egyéb tevékenységeket végző szervezetek is támogatják, többek közt amelyek az oktatás, nevelés vagy a szociális ellátás területén működnek.

6.4 Az országos és a helyi kormányzás feladatai

A végrehajtást biztosító állami intézményrendszernek a „még éppen szükséges méretű, de hatékony állam” koncepciójára célszerű épülnie. Ugyanakkor mélyreható szerkezeti változásokat kell végigvinni a minisztériumok, a központi és a területi közigazgatás szervei közötti együttműködés terén, mert a jelenlegi ágazati szemléletű tervezési és jogalkotási gyakorlat a fenntarthatóság több szakpolitikára kiterjedő törekvéseit zátonyra futtathatják. A végrehajtási eljárásoknak olyan harmonizált és kikerülhetetlen tervezési és érdekeltiségi rendszert kell alkotniuk, amelyek „sodorják magukkal” a megvalósítást a fenntarthatóság felé vezető úton. A következőkben a központi és helyi kormányzás szervezeteinek nemzeti erőforrásaink megőrzésével és gyarapításával kapcsolatos feladataival foglalkozunk.

6.4.1 Emberi erőforrások

I. Népeség

T1.4 Az Európai Unióban belül több szakmában olyan jelentősek a munkabér-különbségek, hogy az itthoni boldogulással való elégedetlenség miatt a szakemberek nagy számban hagyják el az országot. A **versenyképes munkabér** biztosítására irányuló kormányzati intézkedések ezért a humántőke és a népeség megőrzését is szolgálják. Ilyen intézkedések közvetlenül kivitelezhetők az elvándorlással sújtott közszolgáltatást nyújtó szakmák béreinek növelésével.

T1.5 Az elvándorlás olyan szakmákra is jellemző, ahol a foglalkoztatottak nem feltétlenül közalkalmazottak. Ezekben az esetekben **járulékkedvezmények** nyújtásával lehet elősegíteni a foglalkoztatottak magasabb nettó bérét, így növelve az ösztönzést az itthon maradásra.

T1.6 A népeség csökkenésének mérséklésére **elsősorban a családokat és a gyerekvállalást támogató intézkedések** kialakítása szolgálhat. Azáltal, hogy a kormányzat például a **bölcsődék számának növelésével** lehetőséget nyújt a fiatal anyák és apák munkavállalására, hozzájárul ahhoz, hogy a gyerekvállalás egyfelől kisebb jövedelem-kieséssel járjon a családok számára, másfelől pedig ahhoz, hogy a szülő szakmai tudásában megtettesülő humántőke hasznosuljon. Fontos eszköz a **stabil és kiszámítható családtámogatási rendszer**, ahol a valamennyi gyermek után járó univerzális

családtámogatási formák a szülők feladatainak és szerepének elismerését jelentik. Ezt az intézkedést a korosztályi számlák egyensúlyba hozásával (T4.11 eszköz) összhangban kell meghozni.

T1.7 A **vállalatok emberi erőforrás-szempon­tú támogatása** szintén jó eszközt jelent a fenntarthatóság felé való átmenet megvalósítására. A vállalat­on belüli vagy kiszervezett továbbképzések adókedvezménye illetve támoga­tása a munkavállalók humántőkájének növekedését eredményezheti. Emellett a vállalkozások társadalmi felelősségvállalásában (CSR) nagyobb hangsúlyt kell kapnia a munka és a család összeegyeztethetőségének, illetve a családi ér­tékek támogatásának. Ehhez a kormányzat egyfelől a fenntarthatósági prioritá­сок és minták meghatározásával, másfelől az ilyen jellegű vállalati programok támogatásával járulhat hozzá.

T1.8 A gyerekvállalást támogatandó szükséges a szülők felelősségének, **tartós elköteleződésének**, valamint jogainak párhuzamos erősítése.

T1.9 A **gyermekeket nevelőket a munkával kapcsolatos jogszabályokban is védeni szükséges**. Ez a népességcsökkenés mérséklése irányába hat, hiszen a megfelelő jogszabályi környezet biztosíthatja, hogy az emberek ne kényszerüljenek választásra a gyermekvállalás és a karrier között.

T1.10 A gyermekvállalást ösztönzendő **figyelembe kell venni az egyéni gyermeknevelési erőfeszítéseket** (a felnevelt gyermekek számát és iskolázottságát) **a nyugdíj-megállapítás szabályaiban**. Ezt az intézkedést a korosztályi számlák egyensúlyba hozásával (T4.11 eszköz) összhangban kell meghozni.

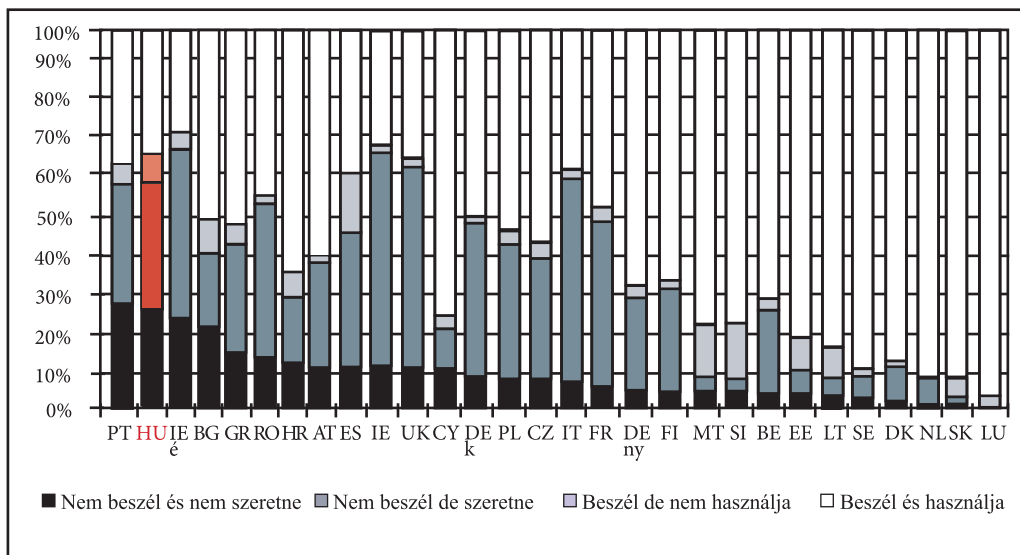
II. Tudás

T1.14 A **tudást előállító, elosztó, felhasználó intézményrendszer hatékonyságának javítása** szintén a hazai emberi erőforrások felhalmozódását segíti elő. A hazai humántőke növelésének célja olyan oktatás-nevelés-képzés (és kulturális intézményrendszer) kialakítása által érhető el, amely egyfelől fejleszti az értékeket, erkölcsi normákat, érzelmeket, a kötődést a közösségekhez és rendszerszemléleti képességet ad, másfelől biztosítja a munkavégzéshez szükséges tudás, készségek és kompetenciák elsajátítását, a társadalmi tanulás új formáinak létrejöttét, kialakítja az igényt az életen át tartó tanulásra. Miközben még az oktatásban töltött idő is növelhető, az oktatási minőség javításának fontos eleme **a pedagógus-képzés reformja, a pedagógus-pálya elismertségének javítása**. Erősíteni kell az iskola **esélykiegyenlítő szerepét**, iskolarendszerünk

erősen szelektáló jellegét oldani kell. Integráló, egymás elfogadására nevelő, a gyermekek különböző szükségleteire és készségeire reagáló, a családok felé nyitott oktatási rendszer segítheti elő a tudásszerzés hatékonyságának növelését.

T1.15 Szintén a hazai emberi erőforrásokat fejleszti az egyetemeken, kutatóintézetekben, illetve a vállalatokon belül és különböző együttműködésekben végzett **K+F+I tevékenység támogatása.** Az így kialakított új tudás nemcsak a támogatott kutatószemélyzet humántőkéjét növeli, hanem a hazai vállalkozások gazdasági versenyelőnyének növelésével közvetve a többi nemzeti tőke fejlődéséhez is hozzájárul.

T1.16 Az **emberi erőforrások fejlesztése** nemcsak az oktatási, hanem az **egyéb kulturális intézményekben,** pl. közgyűjteményekben, közművelődési intézményekben is lehetséges. Az ilyen intézmények megfelelő finanszírozással olyan programokat indíthatnak, amelyek a lakosság széles köre számára

Az ábrán szereplő országok rövidítése:

AT Ausztria • BE Belgium • BG Bulgária • CY Ciprus • CZ Csehország • DEk Németország (kelet)
 DEny Németország (nyugat) • DK Dánia • EE Észtország • ES Spanyolország • FI Finnország
 FR Franciaország • GR Görögország • HR Horvátország • HU Magyarország • IE Írország
 IEÉ Észak-Írország • IT Olaszország • LT Litvánia • LU Luxemburg • LV Lettország • MT Málta
 NL Hollandia • PL Lengyelország • PT Portugália • RO Románia • SE Svédország • SI Szlovénia
 SK Szlovákia • UK Egyesült Királyság

6. ábra Idegennyelv ismerete és használata Európában

Forrás: Tárki, 2011. (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

érdekesek. A résztvevők ezáltal egyfelől új tudáshoz juthatnak, megismerik az adott intézmények nyújtotta lehetőségeket, és a társadalmi kapcsolataik is fejlődhetnek. Javítani ajánlott az oktatási-nevelési és a kulturális intézmények együttműködését is a magyar népesség kulcskompetenciáinak fejlesztése érdekében.

III. Egészség

T1.19 Az emberi erőforrások erősítésének céljához járul hozzá a lakosság egészségének növelése, melyhez a kormányzat **népegészségügyi, prevenciós programok és szűrések** indításával, illetve az egészséges életmód népszerűsítését célzó tevékenységek támogatásával is hozzájárulhat.

T1.22 Az egészség megőrzésének leghatékonyabb módja a **megelőzés**, és a különböző szintereken zajló **egészségfejlesztés**. Mindez lehetővé válhat az egészséges életmóddal kapcsolatos ismeretek terjesztésével, azonban az oktatásban való részvétel önmagában is hozzájárul az egészségesebb életmódhoz (nemzetközi kutatások szerint globálisan és átlagosan minden az oktatásban eltöltött további egy év 5-10%-kal csökkenti a nők mortalitását). Az egészséget javító szabadidős elfoglaltságok támogatására környezetkímélő gazdasági tevékenységeket lehet kiépíteni.

T1.23 Az **egészségre káros termékekkel kapcsolatos tájékoztatás, tiltás vagy adóztatás** szintén eszközként szolgálhat a lakosság egészségi állapotának javítására, hiszen ezzel csökkenteni lehet az ilyen termékek árszerepi előnyeit, növelni a hátrányait. Ez nem változtatná meg azt a tényt, hogy a termékek fogyasztása továbbra is egyéni felelősség kérdése, azonban a termékekkel kapcsolatos információs aszimmetria, illetve annak káros hatásainak csökkentéséhez hozzájárulhatnak az említett intézkedések.

T1.24 Az **egészségügyi ellátórendszer modernizációja** a kormányzat kiemelt feladata annak érdekében, hogy hatékonyabban tudja kezelni a demográfiai idősödés miatt folyamatosan változó és növekvő ellátási igényeket. Ezzel hozzájárul az egészségben töltött évek növekedéséhez, ugyanakkor az ellátórendszer fenntarthatóságához. Napjainkra egyértelművé vált, hogy a demográfiai idősödés miatti változó és növekvő egészségügyi ellátási szükségletek és a szűkülő források közötti ellentmondás kizárólag a jövőbeni szükségleteknek megfelelő, azokhoz rugalmasan igazodó, újfajta struktúrájú egészségügyi ellátórendszerek kialakításával oldható fel és csak így módon biztosítható az ellátórendszer pénzügyi fenntarthatósága.

IV. Társadalmi kohézió

T1.27 A **gyermekszegénység csökkentése** érdekében fontos a lehető legkorábbi életkorban történő beavatkozás, vagyis a 0–3 éves korosztály és szülei számára lehetővé tenni az egészségügyi, gondozási, fejlesztési, szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférést, a szülői kompetenciák erősítését. Ehhez a helyben elérhető szolgáltatások együttműködésének erősítése szükséges. A későbbi életkorban a hátrányos helyzetű gyermekek három éves kortól történő óvodáztatása, majd hozzáférésük a minőségi, integrált oktatáshoz a sikeres iskolai karrier megalapozása és a lemorzsolódás csökkentése érdekében elengedhetetlen.

T1.28 A **leszakadó társadalmi csoportok** – különösen a romák – és **térségek kiemelt kezelése, a szegénység csökkentése** a kormányzat által nemcsak az emberi erőforrások fejlesztése, hanem a társadalmi integráció szempontjából is fontos. A leszakadó térségek lakosainak az alapvető infrastruktúra hiányában kevés esélyük van a kitörésre a mélyszegénységből, a munka hiánya pedig a társadalmi élet minden területén (pl. értékrendszer, kultúra) a szegregációt erősíti. A mélyszegénység aláássa a társadalmi igazságosság érvényesülésébe vetett hitet is. Az e térségekbe irányuló, megfelelően tervezett komplex, többek között oktatási és képzési, egészségügyi, gazdaságfejlesztési, valamint lakhatási programok ezért a társadalmi összetartozást is szolgálják.

T1.29 A **társadalmi kirekesztettség mérséklését** és a **munkahelyteremtést** célzó programok indításával (például a közszolgáltatások javításával) lehetőség nyílik a munkába bevonható polgárok körének növelésére. Ez amellet, hogy erősíti a társadalmi kohéziót, hozzájárul a humántőke növeléséhez, illetve az eltarítottak számának csökkentéséhez, ezáltal a gazdasági tőkét is erősítve.

6.4.2 Társadalmi erőforrások

T2.6 Noha a magyar társadalom értékrendjére bizonyos mértékig jellemző az önállóság, mégis jelentős az állami szerepvállalás iránti igény. Bizonyos, az egyének, kisközösségek által hatékonyabban ellátható feladatok esetében a fenntarthatóság előmozdítása érdekében indokolt az állami felelősségvállalás csökkentése, a **szubszidiaritás elvének érvényesítése**. Ezeken a területeken az önálló döntéshozatalhoz kapcsolódó attitűdök, motivációk, valamint a személyes felelősségvállalás erősítése szükséges. Noha az egyéni és társadalmi

értékrendek átalakulása lassú folyamat, a kormányzat az ilyen értékek nyilvános megjelenítésével, az ezeket közvetítő kezdeményezések (pl. öngondoskodás) támogatásával hozzájárulhat a megerősödésükhöz. A kormányzatnak az egyéni felelősségvállalást kell támogatnia intézkedéseivel azokon a területeken is ahol a piaci, decentralizált együttműködések az egyének és csoportjaik között nem hatékonyak. Ez azt jelenti, hogy az olyan területeken is, ahol az állam biztosít és oszt újra bizonyos javakat, szükség van az egyének tudatosságának megőrzésére. Az egyéni felelősségvállalás erősítésével az is elősegíthető, hogy a polgárok tudatában legyenek annak, hogy a közösségi szinten elosztott javakkal kapcsolatos döntések milyen hatással vannak saját életükre és a társadalomra.

T2.7 A **társadalmi szervezetek** (egyházak, civil szervezetek) létrejötte, működése önmagában is fontos cél, hiszen ezek a szervezetek olyan közösséget biztosítanak az emberek számára, ahol lehetőség nyílik az értékek átadására, társadalmi kapcsolatok ápolására – nemcsak a szervezet közösségén belül, hanem azon kívül is. Az ilyen intézmények **jogszabályi kereteinek biztosítása**, valamint **támogatása** a kormányzás egyik fontos feladata. Ezek a kisközösségek emellett hatékony kontrollt jelenthetnek a közösségi döntéshozóknak is, hiszen koncentrált erőforrásaikkal könnyebben képesek megjeleníteni bizonyos szélesebb körben vallott elveket.

T2.8 A **nevelési intézmények, civil szervezetek és egyházak családi értékeit közvetítő tevékenységeinek támogatása** szintén a társadalmi fenntarthatóságot szolgálhatja. A köznevelési, közoktatási intézményekben a családi értékek fontosságának hangsúlyozása során a fenntarthatóságban betöltött nélkülözhetetlen szerepet is szükséges kiemelni – ehhez szintén eszközt jelenthet például az iskolai tantervek kiegészítése fenntarthatósági tematikával. A párkapcsolatokhoz, illetve a családhoz kapcsolódó értékeket közvetítő szervezetek támogatása két módon járul hozzá a társadalmi fenntarthatósághoz: a szemléletformálással és a civil kezdeményezések, a társadalmi összefogások megerősítésével.

T2.9 A társadalmi fenntarthatóságot szolgálja a **feddhetetlenség kultúrájának megerősítése**, a kormányzat **korrupció elleni fellépése** is. A korrupció egyfelől a társadalom intézményeinek fenntarthatóságát veszélyezteti, hiszen aláássa az irántuk fennálló bizalmat. A korrupció jelenléte az emberek értékrendjében is tükröződik, ugyanis annak eltérése együtt jár az olyan értékek, mint a munka és a kitartás sikerben tulajdonított jelentőségének csökkenésével, noha ezek a fenntartható társadalom alapjait képezik. A különböző, fenntartha-

tóságot és társadalmi összetartozást elősegítő értékeket közvetítő tevékenységek finanszírozása és támogatása ezért a kormányzat számára fontos eszközt jelenthet a társadalmi tőke fejlesztéséhez, a bizalom infrastruktúrájának kiépítéséhez.

T2.10 A társadalmi erőforrások fejlesztésének fontos színterei a kulturális közintézmények. A közgyűjteményekben, közművelődési intézményekben, könyvtárakban működő közösségek az egész életen át tartó tanulás új tanulási alkalmain, a gyakori együttműködésekben, a kreatív együttléteken és az összetartó értékek, élmények, érdekek folyamatos elsajátításával jelentős mértékben hozzájárulnak a bizalom újratermeléséhez, a társadalmi összetartozás erősödéséhez. Többek között ezért is fontos a **művelődési házak, múzeumok, könyvtárak hálózata**, ahol kedvező körülmények között, minimális költséggel életben tartható és működtethető Magyarország közösségi kapcsolatrendszerének jelentős része.

T2.11 Az **oktatási** intézményrendszerben a kulturális hagyományok, értékek átadásának erősítése elsősorban a társadalmi összetartozást és fenntarthatóságot erősíti. Az alapnevelésben, oktatásban részesülők háttérüktől függetlenül érezhetik magukat a nemzeti közösség részének, az adott társadalom együttműködő tagjának. Emellett az **értékek továbbadása** az értékközösség fenntartásával, megerősítésével a jövő nemzedékek számára is lehetővé teszi az olyan intézményi keretek létrehozását, amelyek társadalmi egyetértésre épülnek.

T2.12 A **Kárpát-medencében élő magyar nemzetrészek közötti kulturális kapcsolatok** erősítése olyan értékek átvételét teszi lehetővé, amelyek a társadalmi összetartozást és a fenntartható társadalom és az emberi erőforrások iránti elköteleződést erősítik.

T2.13 Az Alaptörvény Q) cikkének (1) bekezdése a következőt mondja ki: „Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával”, ami azt jelenti, hogy **külpolitikánk egyik prioritása** hazánk, régióink és a világ fenntarthatóságának megőrzése, így a **fenntartható fejlődést elősegítő folyamatokban egyéb szereplőkkel történő aktív együttműködése**.

T2.14 A jogalkotás során a magyar kormányzás azzal is hozzájárulhat a társadalmi fenntarthatósághoz, ha **biztosítja az egyéni tulajdont és a szerződéskötés szabadságát**. Ezek jelentik annak a feltételét, hogy a felelős gazdálkodás az erőforrásokkal általános és továbbadandó értékévé váljon, egyúttal pedig hozzájárul a tisztesség erősödéséhez a társadalmi kapcsolatok terén.

T2.15 Ahhoz, hogy a fenntarthatósághoz kapcsolódó elvek érvényesüljenek Magyarország kormányzásában, szükség van az ezt működtető szereplők ismereteinek bővítésére. Haladéktalanul meg kell kezdeni a **kormány- és köztisztviselői kar továbbképzését** (minisztériumok, hatóságok, önkormányzati hivatalok) a fenntarthatósággal kapcsolatos képzési tematika alapján. Biztosítani kell a nevelési-oktatási intézményekben foglalkoztatott vezetők, **pedagógusok** és a nevelő-oktató munkát segítő **fenntarthatósággal kapcsolatos szakmai továbbképzését**.

6.4.3 Természeti erőforrások*

T3.6 Az oktatás elsősorban ahhoz járul hozzá, hogy az egyének birtokában legyenek azoknak az információknak, amelyekkel a következő nemzedékek számára megőrizhetik a széles értelemben vett természeti erőforrások állapotát (lásd T3.1). A közoktatásban szükség van a **fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek átadásának**, a **rendszerszintű gondolkodási készség elsajátításának** erősítésére. Ezek helyet kaphatnak a Nemzeti Alaptantervben: az ismereteket az alap- és a középfokú oktatás során különböző tantárgyak keretében adnák át a diákoknak. A Nemzeti Vidék- és Energiastratégiák is nagy hangsúlyt helyeznek a közoktatásban folyó környezeti nevelési munkára, valamint a felső- és felnőttoktatásban folyó fenntarthatósági szemléletformálási tevékenységekre. A tanárok számára a fenntarthatósági szakmai ismereteket továbbképzések keretében lehet biztosítani, amelyek finanszírozása akár uniós forrásokból is megvalósítható. A felsőoktatásban pedig a korszerű természettudományos ismeretek átadására, a fenntarthatósági, környezetvédelmi szempontok megjelenítésére van szükség.

* A kormány számára javasolt környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos eszközök összhangban vannak az Új Széchenyi Terv Zöldgazdaság-fejlesztési Programjával. A *Zöldenergia prioritás* alprogramjai különböző területeken (pl. agrárenergetika, környezetipar, zöld közlekedés) kívánják támogathatóvá tenni a környezeti célú beruházásokat, valamint szabályozási eszközöket is felsorolnak a zöldenergia felhasználásának bővítésére. A *Zöldoktatás, foglalkoztatás és szemléletformálás prioritás* a *Zöld szemléletformálást szolgáló tevékenységek támogatása alprogramban* említi a kommunikációs kampányok megszervezésére a pályázatok kiírását, valamint a környezettudatos gondolkodás iskolai tantervekbe való beépítését. Ugyanebben a prioritásban szerepel a *Zöld K+F+I alprogram* is, mely biztosítani kívánja a kutatási, fejlesztési és innovációs tevékenységek számára a hazai és uniós forrásokat, és megjelöli az energetikai területen támogatandó témákat.

Az ember gondolkodásmódját alapvetően határozza meg a nevelés és az őt körülvevő kulturális környezet. Ha a természet szerető, tisztelő, az erőforrásokkal ésszerűen bánó, ennek fontosságát folyamatosan tudatosító közegben élünk, és gyermekeink a természettel kapcsolatos ismereteiket és tapasztalataikat folyamatosan életkoruknak megfelelően kapják meg, döntéseinknél a környezettudatosság, a fenntarthatóság szempontjait magától értetődő természetességgel mindig figyelembe vesszük, kötődjenek azok akár a munkához, akár életmódhoz. Általában ezeket az impulzusokat a gyerekek és a felnőttek is projektszerűen, a mindennapi élettől elkülönítve kapják, ami hatékonyságukat jelentősen rontja. Kívánatos lenne a meglévő programok általi lehetőségeket olyan rendszerré alakítani, melynek segítségével a mindennapi élet természetes elemévé válhatna a környezettudatosság és a fenntartható életmód. Így nem csak kuriózumként jelenne meg egy-egy program, hanem a hétköznapi természetes részét képeznék. Ennek érdekében javítani kell a fenntartható életmódra nevelés programjai közötti koordinációt, támogatni lehetne módszertani központok felállítását és a témára nyitott közösségeket.

T3.7 A megújuló erőforrások használata, illetve az azokra való átállás jelenleg többletköltségekkel jár a gazdasági szereplők számára. Mivel a nem megújuló erőforrások kifogyásával ezeket a költségeket a gazdaság szereplőinek mindenképpen vállalnia kell, indokolt azoknak a befektetéseknek a támogatása, amelyek a nem megújuló erőforrások hatékonyabb kiváltására irányulnak.

T3.8 A kormány eszközei között kiemelt hangsúlyt kap a „kék gazdaság” támogatása is. A „kék gazdaság” az ökoszisztémák működéséhez hasonló alapokra épülő környezetvédelmi technológiákhoz kapcsolódó K+F-et és innovációt, valamint azok gazdasági tevékenység során történő alkalmazását jelenti. Az ilyen technológiák utánozzák a természetben evolúciós úton létrejött rendszereket, fizikai megoldásokat (pl. nanocsövek, élő szűrők, öntisztító rendszerek, stb.). A „kék gazdaság” bővülését a kormányzat többek között mintaprojektek, kutatás-fejlesztés, innováció, egyetemi alap- és alkalmazott kutatások tevékenységek, illetve lokális, ökológikus termelési és fogyasztási rendszerek

kialakítását célzó kezdeményezések támogatásával segítheti elő. A támogandó tevékenységek között hangsúlyos a zöldenergia előállítás. Ez a biomassza, a geotermikus, víz-, nap- és szélenergia, a mezőgazdasági melléktermékek, illetve az agroüzemanyagok és biogáz energiafelhasználáson belüli részarányának növelését jelenti, melynek eszközeül az ilyen jellegű technológiákba való beruházás és a felhasználás támogatása szolgálhat. A **zárt anyagciklusok kialakítása, hasznosítás** révén a korábban hulladékként jelentkező anyagok a gazdaságban tovább használhatók (így az ártalmatlanítandó hulladék mennyisége csökken). Az **ökológiai, tájfenntartó gazdálkodás** a környezeti folyamatokba beilleszkedő, azaz a tradicionális biológiai, illetve mechanikai módszerek alkalmazására épül, és mellőzi a környezetre és egészségre veszélyes anyagok, technológiák használatát. Az ökológiai mezőgazdaság termelési módszerei nagy szerepet játszanak a biodiverzitás és a kultúrtáj fenntartásában, megőrzésében.

T3.9 A fenntarthatóság erősítését szolgálják azok a **szemléletformáló tevékenységek** is, amelyek a társadalom és a gazdasági szereplők környezettudatosságát erősítik. Az ilyen tevékenységeket a nevelési és oktatási intézmények, illetve a civil szervezetek végzik, azonban a kormány és az önkormányzatok is elősegíthetik a fenntarthatósági szemlélet elterjedését. A **nem kormányzati szervezeteknek nyújtott célzott támogatás** irányulhat a különböző kommunikációs csatornákon lebonyolítandó kampányok (társ)finanszírozására, ami a „zöld szemlélet” elterjedése mellett a civil szervezetek megerősödését is segítheti.

T3.10 A **zöldgazdasági reformok** közé olyan eszközök tartoznak, amelyek az erőforrások pazarlásának leépítését, a környezetszennyezés csökkentését, az anyagfelhasználás megfelelő beárazását teszik lehetővé a szabályozási, adózási, támogatási rendszereken keresztül (pl. a termékdíjakkal, az energia- és erőforrások pazarlását elősegítő támogatások leépítésével, vagy a megújuló energiaforrások felhasználásának adókedvezményével).

(a) Fokozatosan, az adóbevételek megfelelő szintű tartós biztosítása mellett, csökkenteni kell a munkavégzéssel kapcsolatos adó- és járulékterheket, s növelni kell a természeti erőforrások nem fenntartható használatával vagy szennyezésével kapcsolatos díjakat.

(b) Felül kell vizsgálni a támogatások teljes rendszerét, azaz a központi költségvetésből, elkülönülő állami alapokból

vagy európai közösségi forrásból származó támogatások fenntarthatósági teljesítményét.

(c) A természeti erőforrások védelmét erősítendő ki kell alakítani a „zöld” közbeszerzés rendszerét is.

(d) Felül kell vizsgálni az energetikai támogatások (a megújuló energiahordozók, az energiatakarékosság és az energiahatékonyság-javítás, valamint a villamos energia átvételi árához kapcsolódó támogatások), valamint az energiahordozók jövedéki és általános forgalmi adózásának teljes rendszerét, azok fenntarthatósági teljesítményének figyelembevételével. Meg kell vizsgálni emellett azt is, hogy a közműszolgáltatók milyen módon vonhatók be az energiahatékonysági projektek, tervek végrehajtásába. Az épületek energiatanúsításának (energiacímke) továbbfejlesztése mellett be kell vezetni az építmények fenntarthatósági minősítési rendszerét.

T3.11 A kritikus állapotban lévő erőforrások esetében **normatív, korlátozó előírások** bevezetésére, **esetlegesen az erőforrás-felhasználás teljes tilalmára** is sor kell, hogy kerüljön, a szabályok áthágóit pedig felelősségre kell vonni.

T3.12 A **környezeti hatásvizsgálat intézményének továbbfejlesztése** során a számottevő területhasználattal járó beruházások és fejlesztések esetében ki kell dolgozni az ökológiai rendszerekre és ökoszisztéma-szolgáltatásokra gyakorolt hatások mérésének módszertanát. Amennyiben a fejlesztések elkerülhetetlenül egyes ökoszisztéma-szolgáltatások degradációját eredményezik, biztosítani kell (pl. kompenzációs intézkedésekkel), hogy az ökoszisztémák állapota összességében ne romoljon. Ki kell dolgozni a jelentős anyag- és energiaigénnyel, számottevő területhasználattal járó beruházások és fejlesztések esetében a legjobb (a társadalmi, környezeti, ökológiai externáliák figyelembe vételével számított) költség-haszon arányra tervezés módszerét. E metodika kidolgozását követően a módszert be kell vezetni a környezetvédelmi engedélyeztetésbe. Emellett indokolt a projektszintű karbonlábnyom és a komplex éghajlat-változási kockázat elemzés módszereinek bevezetése is.

T3.13 A **fenntarthatósági szempontokat meg kell jeleníteni Magyarország többi stratégiai jelentőségű helyi és szakpolitikai tervezési dokumentumában, valamint az ágazati szabályozásban.** A szempontrendszer érvényesítése érdekében

szükséges kidolgozni a tervek végrehajtásának monitoring, jelentéstételi és értékelési rendszerét is.

T3.14 Szükség van a **környezetvédelmi szabályozás áttekintésére** és a feleslegesen bonyolult és adminisztrációigényes szabályok deregulációjára vagy egyszerűsítésére is. Ezzel a társadalom és gazdaság szereplőinek környezetvédelemmel kapcsolatos terhei, valamint az ellenőrzés költségei is csökkenthetők, így növekedhet a szabálykövetés mértéke. Felül kell vizsgálni az elérhető legjobb technikákhoz kapcsolódó hazai irányelveket (BAT útmutatókat) is, hogy azok milyen mértékben támogatják a szállítási távolság optimalizálásával, a területhasználat minimalizálásával és a takarékos erőforrás-gazdálkodással kapcsolatos törekvéseket.

T3.15 Az éghajlatváltozás és a fenntartható fejlődés közötti kapcsolat körkörös jellegű, mivel éghajlatváltozás befolyásolja a fenntartható fejlődés lehetőségeit, míg a különböző fejlődési pályák eltérően befolyásolják az éghajlat jövőbeli alakulását. A Keretstratégia átfogó célja az alkalmazkodóképesség feltételeinek biztosítása, az alkalmazkodás célja pedig, hogy **növelje a természeti/társadalmi/gazdasági rendszerek ellenálló-képességét (reziliencia) az éghajlatváltozás jövőbeli hatásai ellen**. Mára már egyértelművé vált, hogy a kibocsátások csökkentésére irányuló cselekvésekkel („elkerülni a kezelhetetlent”) egy ütemben szükséges a felkészülés a várható hatásokra is („kezelné az elkerülhetetlent”). Míg a kibocsátás-csökkentés célja elsősorban a természet védelme a társadalom káros hatásaitól, addig az alkalmazkodás a társadalmat és az ökoszisztéma szolgáltatásokat védelmezi az éghajlatváltozás hatásaival és az általuk előidézett társadalmi-gazdasági hatásokkal szemben.

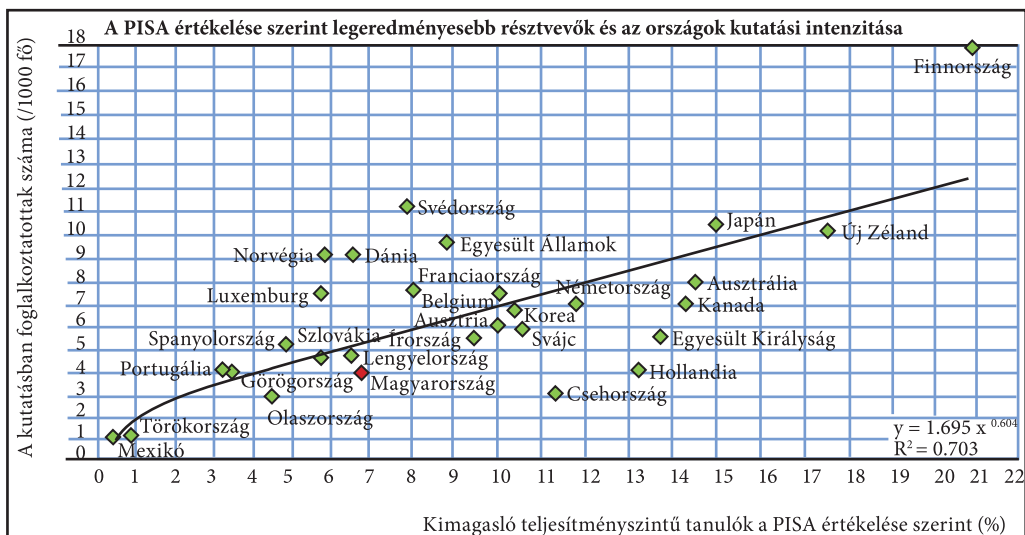
6.4.4 Gazdasági erőforrások

I. Vállalkozói tőke, innováció, foglalkoztatás

T4.5 A hazai vállalkozói tőke megerősödését növelhetik a vállalati környezetfejlesztést célzó intézkedések. Ezek olyan infrastruktúra kiépítésének támogatását takarják, amelyek a **kezdő vállalkozásokat segítik a megerősödésben** (például inkubátorházak). További fontos teendő a **vállalatokra nehezedő adminisztrációs költségek csökkentése**, amely a szabályok bonyolultságából és állandó változásából adódóan jelentős terhet jelent a KKV-k számára. A vállalkozók környezetének javítása tehát szükségszerűen magában kell foglalja a jogszabályi környezet javítását is.

T4.6 A hazai vállalkozói tőke fejlődéséhez járulhat hozzá a **helyi gazdasági kapcsolatok erősítésére szolgáló eszközök** bevezetése. Ezzel egyfelől elősegíthető a hazai KKV-k klaszteresedése és hálózatosodása, ami az integrált termelési rendszer kialakításával a vállalkozások tranzakciós költségeit csökkentik. Másfelől a KKV-k közötti együttműködések támogatása a hazai vállalkozókból álló beszállítói láncok (klaszterek) megszilárdításával az idetelepülő külföldi tulajdonú nagyvállalatok jobb gazdasági beágyazódását segíthetik. A helyi adottságokra támaszkodó ellátási láncok kialakításának támogatása szintén az egyébként tőkehiányos hazai vállalkozói kapacitásokat erősíti és hozzájárul az importárak szállításával járó környezeti károk csökkentéséhez.

T4.7 A **vállalatok társadalmi felelősségvállalásának támogatása** segíthet a vállalkozásoknak abban, hogy a közvéleményben kedvezőbb kép alakuljon ki róluk. Ez hozzájárul a bizalmi infrastruktúra erősödéséhez, a vállalkozások együttműködéséhez kapcsolódó tranzakciós költségek csökkenéséhez.

„A vállalati kutatás + fejlesztés + innováció támogatásával a Kormány nemcsak a környezeti fenntarthatósághoz, hanem a hazai kis- és középvállalkozások fejlődéséhez is hozzájárulhat.”

7. ábra A legeredményesebb tanulók és a kutatási intenzitás összefüggése

Forrás: OECD, 2006 és PISA 2006 adatbázis (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

T4.8 A **vállalati K+F+I támogatásával** a Kormány nemcsak a környezeti fenntarthatósághoz, hanem a hazai kis- és középvállalkozások fejlődéséhez is hozzájárulhat. Ez erősíti a hazai vállalkozások versenyelőnyét, mely a többi nemzeti tőke tekintetében is előnyös hatásokkal jár. Emellett a vállalatok által nyújtott képzések támogatása is hozzájárul a hazai vállalkozások versenyképességének erősödéséhez amellet, hogy elősegíti a munkavállalók humántőkájének növelését. A vállalkozások alkalmazottjainak nyújtott képzések közül azok a leginkább támogatandók, amelyek nem vállalat-specifikusak, hiszen ezek által kerülhet sor az emberi erőforrások változó piaci körülményektől nagyobb mértékben független megújítására. Emellett az ilyen képzések nyújtását illetően kevésbé erősek a vállalatokra ható ösztönzők.

II. Makrogazdasági egyensúly

T4.11 Az **életpálya-finanszírozás reformja**, illetve a **korosztályi számlák egyensúlyba hozása** elsősorban a gazdasági fenntarthatóságra irányuló beavatkozás, azonban közvetve hatással van a társadalmi és az emberi erőforrásokra is. A korosztályi számlák egyensúlyba hozásának átláthatósága érdekében rendszeressé kell tenni az életpálya-finanszírozási számításokat, arról folyamatos adatbázist kell vezetni. A korosztályi számlák egyensúlyba hozására irányuló döntések egyenértékűek az idősebb nemzedékek gyermekekkel szembeni előnyben részesítésének megszüntetésével és így a gyermekvállalásra való ösztönzéssel.

T4.12 A korosztályi számlák egyensúlyba hozása kiegészítendő olyan intézkedésekkel, amelyek **az idősök társadalmi integrációjának megőrzését** célozzák. Ez tartalmazza egyebek között a vagyomból és munkából származó jövedelem jelentőségének időskori erősítését. A kormány ezt az idősök munkavállalásának, vállalkozásának növelését célzó programmal mozdíthatja elő, mellyel ahhoz is hozzájárulhat, hogy az idős emberek élete során felhalmozott nagy mennyiségű szakmai ismeret a nyugdíjba vonulással ne menjen veszendőbe.

T4.13 A költségvetés hosszú távú egyensúlyát, valamint a korosztályi számlák kiegyenlítését figyelembe szükséges venni a **szabályalapú nyugdíjrendszer** kialakításakor is. Az utóbbinak **biztosítania kell a járulékbefizetések és nyugdíjkifizetések hosszú távú egyensúlyát**.

T4.14 A bizalom nemcsak a társadalmi és gazdasági szereplők egymás közötti kapcsolatai és együttműködése szempontjából fontos. Egyebek mellett a gazdaság-

politika kiszámíthatósága teremti meg a gazdasági szereplők kormánnyal szembeni bizalmát, és ez teszi számukra lehetővé a hosszú távú tervezést. A **kiszámítható gazdaságpolitika** tehát a gazdasági tőke fenntarthatóságának egyik záloga, mely nélkül a többi eszköz sikere is kérdésessé válik. A kormány gazdaságpolitikáját ezért úgy kell kialakítani, hogy az alacsony reálkamatlábat eredményezzen, tehát ne álljon a fenntarthatósági beruházások útjában sem. Emellett a gazdaságpolitikának tekintettel kell lennie az **értékálló pénz** fontosságára, ugyanis ez teszi lehetővé az egyes erőforrások, közjavak megfelelő árazását és így fenntarthatóvá tételét. Például egyes, a gazdaságban közvetlenül nem hasznosított természeti javak értékének beárzásával lehetővé válik a túlzott mértékű felhasználás elleni hatékonyabb védelem, azonban ilyenkor az értékálló pénz (vagy az erőforrások árai megfelelő indexálásának) hiánya a természeti tőkék relatív értelemben vett csökkenését eredményezheti.

T4.15 A kormányzásnak a költségvetés kialakítása során szintén jelentős felelőssége van a hazai gazdasági tőke fenntarthatósága tekintetében. Az **eladósodás maximális mértékét illetően szükség van az alkotmányos korlát érvényesítésére** annak érdekében, hogy a jelen kiadásai ne kössék gúzsba a jövő gazdálkodóit. Lehetségesek olyan kiadási döntések, amelyek az éves költségvetés kialakítása során ugyan nem veszélyeztetik a költségvetés egyensúlyát vagy nem növelik az államadósságot, azonban olyan elkötelezettséget teremtenek, amelyek hosszabb távon felboríthatják az egyensúlyt. Bizonyos kiadások elodázása, valamely feltételek fennállásához való kötése csak rövid távon járul hozzá az egyensúlyhoz, hosszú távon pedig az adóteher növekedéséhez is vezethet, amennyiben az elhalasztott kifizetések kamata meghaladja a diszkontrátát. A költségvetés kialakítása során ezért a Kormánynak felelőssége van azt illetően, hogy milyen mértékben terheli a következő generációkat az adósság megfizetésével. A költségvetés kialakítása során **a Kormánynak felelőssége van az önkormányzati feladatok finanszírozását illetően** is. Ha a kötelező feladatok költségei meghaladják az önkormányzatok finanszírozó képességét, az szintén az adósság növekedéséhez vezet. A központi szinten nem fedezhető feladatok források nélküli átadása már középtávon is hozzájárul az önkormányzati rendszer működésének ellehetetlenüléséhez.

T4.16 A kormány a hazai gazdasági erőforrások fejlődéséhez járulhat hozzá azzal is, ha különböző **programokat, kampányokat indít a lakosság pénzügyi tudatosságának növelésére**. Az elmúlt évek bizonyították, hogy a kockázatok

nem megfelelő figyelembe vétele, a banki szféra nem megfelelő tájékoztatási tevékenysége a polgárok az ország gazdasági fenntarthatóságát is veszélyeztető eladósodásához vezet. Emellett a kormány által támogatott tájékoztatási, szemléletformáló kampányok vezethetik rá a megtakarításra képes lakosságot arra, hogy a fenntarthatóság feltételét képezi a fogyasztás keretek közé szorítása, illetve **a megtakarítások növelése** a hosszú távú tervezés jegyében.

T4.17 Fontos hangsúlyozni, hogy noha a kormány a különböző fejlesztési támogatások nyújtásával hozzájárulhat a különböző nemzeti tőkék növekedéséhez, az ilyen támogatásokért folytatott versengésre a vállalkozások erőforrásokat fordítanak. Ezeket az erőforrásokat a gazdasági szereplők végeredményben nem produktív módon használják fel, hanem a járadékvadászathoz hasonlóan az állami források megszerzésére áldozzák. Az ilyen támogatásoknak csak akkor lehet hatásuk a fejlődésre, ha valamilyen piaci kudarc megoldását szolgálják – például a hazai kis- és középvállalkozások tőkehiányát. Minden egyéb esetben csupán újraelosztásról van szó, ami jelentős holtteher-veszteséget okoz. A kormánynak a támogatási rendszer alakításakor ezért az a feladata, hogy **a járadékvadászati tevékenységgel járó költségeket minimalizálja** egyfelől az ilyen módon elnyerhető támogatásoknak a szakpolitikai célok szempontjából indokolt felhasználói körre való szűkítésével (ez lehet pl. a KKV-k széles köre is), másfelől az értük folytatott versennyel járó adminisztratív költségek csökkentésével.

III. Területi szempontok

T.4.18 Az ország területileg nagyon eltérő társadalmi, gazdasági és környezeti adottságú térségi rendszerrel rendelkezik. Az eltérő térségekre és a településhálózat elemeire önálló fejlesztési célokat kell megfogalmazni az új OTK-ban. A fenntarthatóságnak nemcsak országos dimenziója van, hanem **a fenntarthatósági követelményeknek az egyes térségekre is teljesülniük kell**. Ennek keretében pedig fontos a megyei és járási szintű fenntarthatósági keretstratégiák kialakításának előirányzása, felelőseik, tárgykörük, ütemezések kijelölése, tervkapcsolataik meghatározása. Kezdeményezni kell megyénkénti és járásonkénti fenntarthatósági területrendszer-vizsgálatokat is.

A térhasználatra vonatkozó fenntarthatósági elvek többek között a következő szempontok érvényesítését jelenthetik:

1. Az erőforrások védelmét szolgáló területhasználat
2. Az értékmegőrzést, hozzáférést biztosító térhasználat-szervezés
3. Hatékony, fenntartható térségi rendszereket, térségi gondolkodást kialakító térhasználat-szervezés
4. Az utazás, szállítás és energiatovábbítás igényeit csökkentő, illetve fenntartható módon kielégítő térhasználat-szervezés

A Keretstratégia a következő **területpolitikai ajánlásokat** fogalmazza meg:

- (1) A területpolitikai tervezés térjen ki a térségi fenntarthatóság fogalmkörére, különösen a fenntarthatóságukban kritikus állapotú hazai térségek fenntarthatóságának helyreállítására (pl. Balaton, Budapest-agglomeráció), továbbá segítse elő a fejlesztési, területfejlesztési és területrendezési tervezés integrációját.
- (2) Készüljön jogszabály és útmutató a térségi fenntartható fejlődési stratégiák készítésére, valamint a területi és települési tervek esetében stratégiai környezeti vizsgálat kidolgozására.
- (3) Készüljön témafeltáró elemzés, majd annak eredményei alapján cselekvési terv a kárpát-medencei magyarság településterületének fenntartható fejlesztésére.
- (4) Ki kell dolgozni a Keretstratégia térségi programozásának kereteit. E keretrendszernek – a Keretstratégia céljai és beavatkozásai alapján, az eltérő természeti, földrajzi, táji és társadalmi-gazdasági feltételek figyelembevételével – a területpolitikai tervezésbe célszerű beépülnie.
- (5) A Keretstratégia célrendszerét alapul véve – a várhatóan növekvő városi lélekszám figyelembevételével – a Kormány dolgozzon ki fenntarthatósági alapokon nyugvó egységes várospolitikát az „Élhető, fenntartható város” koncepció keretében.

7. A FENNTARTHATÓSÁG INTÉZMÉNYEI

Utódaink érdekei érvényesítésének lehetséges különös intézményi megoldásait három típusba sorolhatjuk:

- a jövő nemzedékek megszemélyesítése;
- alkotmányos és egyéb intézményi korlátok felállítása;
- automatikus szabályozó mechanizmusok beépítése.

Az első esetben, mivel a gyermekek és **a még meg nem születettek** nem vesznek részt az őket is érintő döntéshozatalban, a szóban forgó intézményi megoldások olyan szereplőt vagy szereplőket vezetnek be a politikai folyamatba, akik kifejezetten az ő **képviselő**ükre kapnak mandátumot.

A jövő nemzedék képviselőjének másik lehetséges formája **alkotmányos vagy egyéb törvényi korlátok bevezetése**. Az alaptörvénybe iktatott korlátozások számos országban megtalálhatóak és további esetekben javaslatként merültek fel. Vannak országok, ahol az alkotmány a jövő nemzedékek jogát mondja ki az egészséges, élhető környezetre. Más esetekben a pénzügyi stabilitásra vonatkozó rendelkezések szerepelnek az alaptörvényben, mint amilyen az államadósság megengedett felső szintjének kijelölése, valamilyen kiadási korlát megadása, az éves költségvetési hiány felső korlátjának meghatározása vagy a kiegyensúlyozott költségvetésre vonatkozó előírás.

A harmadik megoldástípus az **algoritmussal történő szabályozás**, vagy más néven az **automatikus kormányzás**. Ez azt jelenti, hogy egyes kérdésekben a kormány vagy a törvényhozás nem esetről esetre dönt, hanem előre képletet határoz meg, amely aztán kijelöli, hogy mikor mit kell tenni. Amennyiben az algoritmus a hosszú távú egyensúlyt követő visszacsatolási elemeket tartalmaz, az automatikus kormányzás a jövő nemzedékek védelmében is felhasználható.

A Keretstratégia a következő javaslatokat teszi a hazai fenntarthatósági intézményrendszer kialakítására (külön feltüntetve a már létező megoldásokat).

7.1 A társadalmi közbeszéd és vita, a nyilvánosság

A fenntarthatóság felé való átmenet első lépése ennek a témának a rendszeres megjelenítése a politikai döntésekkel kapcsolatban, helyi, regionális és országos

szinten egyaránt. A demokratikus rendszerekben kulcspozícióban lévő képviselők választóik felhatalmazása alapján cselekszenek, a választók többsége számára azonban a fenntarthatósággal kapcsolatos állapotok, folyamatok és problémák még csak nem is ismertek.

A fenntarthatósággal kapcsolatban mandátummal rendelkező szervezetek, a tudomány képviselői, a témát zászlójukra tűző civil szervezetek lehetnek a kezdeményezői a fenntarthatósági tematika bevonásának az aktuális kérdésekről folyó párbeszédbe és vitákba.

A közszolgálati média a közszolgálati kódex erejénél fogva, a kereskedelmi és civil sajtó pedig a téma érdekessége miatt lehet közvetítője ezeknek a párbeszédnek.

A párbeszéd elemi feltétele, hogy a fenntarthatóságot érintő jelentős súlyú döntések előkészítésekor fenntarthatósági hatásvizsgálat (lásd később) készüljön, s annak eredményei a nyilvánosság számára megismerhetőek legyenek.

A párbeszédet segíti a fenntarthatóság kulcsindikátorainak nyilvánosságra hozása évről-évre. A magyar nemzet állapotának, aktuális eredményeinek és kudarcainak értékelése árnyaltabbá válhat, ha például a gazdasági jólétet jellemző indikátorok (bruttó hazai termék, munkanélküliség, infláció, külkereskedelmi mérleg, forint árfolyama stb.) mellett, azokkal összefüggésben a nemzet erőforrásainak állapotára vonatkozó információkat is mérlegeljük.

7.2 Társadalmi párbeszéd a gazdaság szereplőivel

A vállalkozások, a gazdasági szervezetek működése sok szalon befolyásolja egy nemzet hosszú távú sikerességét, erősíti a fenntarthatóságot. Egyes szokások, menedzsment gyakorlatok kedvező hatással lehetnek a népesedési folyamatokra, a tudás felhalmozására, az egészségi helyzetre, a természeti erőforrások állapotára, a gazdasági erőforrások gyarapítására. Sok ilyen előnyös ok-okozati kapcsolat azonban központilag – jogi, normatív eszközökkel – nem kikényszeríthető.

A gazdálkodók is felismerték azonban a fenntarthatósággal kapcsolatos globális és helyi kihívásokat, sok vállalatnak van fenntarthatósági politikája vagy elkötelezték magukat a vállalatok társadalmi felelősségvállalási (CSR) gyakorlata mellett. A kormányzat, az önkormányzatok, a civil szervezetek és a gazdasági érdekképviseletek, továbbá a vállalatvezetők, vállalkozók közötti párbeszéd eredményezhet olyan átfogó megállapodásokat, közös célok kitűzését, amely erőteljes lépés lehet a fenntartható

társadalom létrejötte, megerősödése felé. A nemzet emberi és társadalmi erőforrásai tekintetében a gazdasági szféra együttműködhet:

- családbarát foglalkoztatási gyakorlat elterjesztésében annak érdekében, hogy a munkahelyi karrier, a vállalat számára értékes munkavégzés szempontjai ne tegyék lehetetlenné a munkavállalók gyermekvállalását;
- a munkahelyi stresszt csökkentő munka- és szervezeti kultúra kialakításában, a bizalom infrastruktúrájának erősítésében;
- az életen át tartó tanulás, a továbbképzések vállalati oldali támogatásában.

A természeti erőforrások kímélő használatában is fontos szerepe van az önkéntes megállapodásoknak, de itt az államnak már jóval több lehetősége nyílik az erőforrások központi védelmére (pl. megfelelő mértékű, az erőforrások használatát terhelő díjakkal vagy a termelési eljárásokra, termékekre vonatkozó közvetlen előírásokkal).

7.3 Döntések előzetes elemzése

7.3.1 A hatásvizsgálat

A kormányzati és önkormányzati döntések előkészítése során a mai gyakorlatnál alaposabban, körültekintőbben és mélyebb szakmai megalapozottsággal kell vizsgálni az adott döntés hosszú távú, a nemzeti erőforrásokra gyakorolt hatását. A legkézenfekvőbb megoldás, hogy a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 17. §-ának rendelkezéseit következetesen úgy értelmezzük, hogy az ott megjelölt hatásvizsgálati kötelezettség a nemzeti erőforrásokra gyakorolt hatások vizsgálatát („fenntarthatósági vizsgálatot”) is jelenti.

A hatásvizsgálati eljárás mélysége és bonyolultsága (és ez által költsége) igazodjon a döntés lehetséges hosszú távú hatásainak mértékéhez, súlyához.

7.3.2 Tanácskozó testületek

A döntések előzetes vizsgálatának a hatásvizsgálati eljárásnál kevésbé formalizált, szabványosított formája a javaslatok különböző állandó testületek általi véleményezése.

A javaslatok nemzeti erőforrásokra gyakorolt általános hatásai megvitatásának intézménye a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács. Az NFFFT mintájára regionális vagy helyi fenntarthatósági tanácsok is létrehozhatók.

Javasolt a Megyei Fenntarthatósági és Természeti Erőforrás Tanácsok létrehozása is. Olyan erős hatáskörrel rendelkező NUTS-3 szintű döntés-előkészítő, javaslattevő szervezetet javasolt létrehozni, melyek, többek között:

- javaslatot tesznek a megyei szintű pénzügyi források allokációs prioritásaira,
- jogalkotási javaslattal (jogszabály előterjesztéssel) élhet a közhatalom felé,
- állást foglal a régió természeti erőforrásait jelentős mértékben igénybevevő beruházásokról (az engedélyezési folyamat részeként).

Tagjai lehetnek a régió:

- energia-, víz-, mező- és erdőgazdálkodással foglalkozó gazdasági szereplőinek választott képviselői,
- civil szervezeteinek választott képviselői,
- közigazgatási szerveinek kijelölt képviselői.

A Megyei Fenntarthatósági és Természeti Erőforrás Tanácsok a megyei kormányhivatalok szervezetébe illesztve, de attól szervezetileg függetlenül működhetnek.

A fenntarthatóság felé való átmenetben szerepet kaphatnak a már létező, törvények által létrehozott, többoldalú tanácsok is. Ezek a testületek szakterületüket kiválóan ismerik, országos szinten biztosítják a horizontális integrációt. A természeti erőforrásokra gyakorolt hatások elemzésével foglalkozik az Országos Környezetvédelmi Tanács. Az épített örökség védelmében léphet fel a Nemzeti Építészeti Tanács. A gazdasági erőforrások fenntarthatósága tekintetében a Költségvetési Tanács és a Nemzeti Gazdasági és Társadalmi Tanács rendelkezhet különös jogosítványokkal. Az emberi erőforrások kapcsán a Nemzeti Egészségügyi Tanács kaphat feladatokat.

Hatékony megoldást jelentene a gazdasági fenntarthatósági ellenőrzési feladatok esetében egy helyre telepíteni a koordináló tevékenységeket (kivéve természetesen az alkotmánybírói eljárásokat). Ez elősegítené azt is, hogy

a közvélemény felé egy jól megismert, megszokott intézmény jelenítse meg a hosszú távú gazdasági korlátok érvényesítését. Ebben az Állami Számvevőszék és a Költségvetési Tanács saját feladatkörében eljárva működne közre.

A jogszabály-tervezetek véleményezésében jelentős szerepe lehet az alapvető jogok biztosának, valamint a jövő nemzedékeket védő helyettesnek.

7.4 Tanácskozó (deliberatív) eljárásban hozott helyi, kisregionális döntések

Olyan esetekben, amikor a hosszú távú hatásokkal járó, aktuális ügyben hozott döntésnek nincs túl sok érintettje, s ezek az érintettek alacsony tranzakciós költségekkel képesek egymással az adott döntés kapcsán közvetlen tárgyalásba bocsátkozni, a döntés alapozható az érintettek konzultációjában érvként felmerülő gyakorlati ismeretekre. Az érintettek között ugyanis nagy valószínűséggel lesznek olyanok, akik a jövő nemzedékek megszemélyesítőjeként érvelnek majd. Önkormányzat vagy regionális társulás akár rendszeresen is kijelölhet, felkérhet olyan a döntési tárgyalási folyamatban résztvevő személyt, akinek a hosszú távú hatások bemutatása az alapvető funkciója. Az ilyen nyílt, az adott helyi közösséget érdemben bevonó döntési folyamat erősítheti a bizalmi viszonyokat, erősítheti a fenntarthatóságot támogató értékeket. Az ezzel kapcsolatos jó példák országos szintű ismertté tétele pedig mintákat adhat más helyi vagy kisebb regionális közösségek számára.

A kisregionális közösségek döntéseinek hosszú távú hatásait megjelenítő helyi/térségi szereplői lehetnek a járási fenntarthatósági referensek.

7.5 Alkotmányos szabályok

Egyes, a nemzeti erőforrásokat védő rendelkezéseket az Országgyűlés az Alaptörvényben rögzített. Alkotmányos szabályaink szerint ezen követelmények nem teljesülése esetén a megfelelő intézményeknek joguk van a korlátozó lépés megtételére.

Az intézményes (utólagos) védelem szervezetei

Általában:

- Alkotmánybíróság – minden, az alaptörvénnyel kapcsolatos kérdésben

- Alapvető jogok biztosa

Természeti erőforrásokra vonatkozó szabályokat érvényesítő intézmények:

- Alapvető jogok biztosának jövő nemzedékekért felelős helyettese

A gazdasági erőforrásokra vonatkozó korlátok betartását ellenőrző intézmények:

- Költségvetési Tanács és az Állami Számvevőszék saját feladatkörében eljárva

- Magyar Nemzeti Bank – implicit államadósság

7.6 Az automatikus kormányzás eszközei

Az automatikus (szabályalapú) kormányzás gyakran alkalmazott eljárás, ilyen például a nyugdíjindexálás. A kormány nem évről évre dönti el, hogy milyen mértékben emelkedjenek a nyugdíjak, mert a politikai verseny a fenntarthatónál magasabb emeléseket kényszerítene ki. Ehelyett egy törvényben rögzített képlet, Magyarországon éveken keresztül a félig-bér-félig-ár, az ún. svájci index, újabban pedig a (majdnem tiszta) árindex szabta, illetve szabja meg az éves nyugdíjemelés mértékét.

A nyugdíj-szabályok megállapításánál, az implicit államadósság féken tartása érdekében alkalmazható eszköz, a megfelelő szabály (képlet) kialakítását szakmai és társadalmi egyeztetés után lehet kialakítani.

A szakpolitikai stratégiák és más intézkedések előkészítésekor mérlegelhető, hogy milyen más területeken lehet a nemzeti erőforrások védelme érdekében szabályalapú megoldásokat alkalmazni.

8. A FENNTARTHATÓSÁG MÉRÉSE

A fenntarthatóság méréséhez alapvetően olyan mutatókra van szükségünk, amelyek a jövőbeli jólétünk szempontjából fontos tényezők mennyiségi-minőségi változásairól tájékoztatnak minket. Jelenleg nem állnak rendelkezésünkre mind a négy nemzeti erőforrást mérő, módszertani és tartalmi aggály nélkül használható mutatók. Ezért **a Keretstratégia ezen mutatókészlet kidolgozásának megkezdésére hívja fel a kormányt, a Központi Statisztikai Hivatalt és a tudományos műhelyeket.** A Keretstratégia azt javasolja, hogy **több, egyenként a jó élet lényeges aspektusait megragadó, egymás információit hatékonyan kiegészítő, összességükben a nemzetről reális állapotfelvételt készítő mutatót használjunk.** Kerülni kell az összetett (kompozit) mutatók használatát, az adott erőforrás fenntarthatósági szempontból fontos jellemzőit megfelelő módon jelző alapmutatók összeállítása szükséges.

A következő oldaltól található táblázat – az „I” oszlopban – fentieknek megfelelően csak indikatív jelleggel, példálózva említ néhány mutatót.*

A fenntarthatósággal kapcsolatos társadalmi tudatosság erősítése érdekében **a nemzeti erőforrásokról szóló kulcsmutatókat a széles nyilvánosság számára elérhető és értelmezhető módon évről-évre közzé kell tenni.** A nemzet állapotról, fejlődéséről ezen mutatók alakulása és a szokásosan használt, a társadalom és a gazdaság jelenbeli helyzetét bemutató indexek (bruttó nemzeti jövedelem, átlagos reáljövedelem, jövedelem-egyenlőtlenség, infláció, munkanélküliségi ráta, a forint árfolyama, külkereskedelmi mérleg, háztartások átlagos alapterülete és közművekkel való ellátottsága, stb.) nagysága, változása együttesen és összefüggésükben ad reális képet.

* Néhány lehetséges fenntarthatósági mutatóra a *Függelék* ad javaslatokat.

FÜGGELÉK

*A Függelék a Keretstratégia NFFT által tárgyalt,
de az Országgyűlés elé be nem terjesztett
kibővített változatának két fejezetét tartalmazza.
A Függelék tartalma nem része az NFFS-t
elfogadó országgyűlési határozatnak.*

A nemzeti erőforrások állapota és az azokat meghatározó tényezők, valamint a lehetséges válaszingtezkedések vázlatos áttekintése

Erőforrás - Jelenlegi helyzet (Állapot)	Hajtóerők	Probléma (Terhelés)	Következmény [beavatkozás nélkül]
<i>E - A</i>	<i>H</i>	<i>P</i>	<i>K</i>
<p>E1.1 Népeség (Emberi erőforrás, 1. rész)</p> <p>A1.1 Népeség előregedése</p> <p>A1.2 Népeség- csökkenés</p>	<p>H1.1 Párkapcsolatok erősségének és tartós- ságának csökkenése; H1.2 A gyermekvállalási kor kitolódása; H1.3 A gyermeknevelés magas alternatív költsége (munka és gyermeknevelés nehéz összeegyeztethetősége); H1.4 Az életpálya- finanszírozásban a gyermek juttatásai csökkennek H1.5 Az itthoni boldogulással való elégedetlenség; H1.6 Egyes szakmákban jelentős EU-szintű munkabér-különbség</p>	<p>P1.1 Kevesebb gyermek születik P1.2 A fiatal aktívkorúak fokozódó kivándorlása</p>	<p>K1.1 A munkaerő-szükséglet a jövőben bevándorlás nélkül nem kielégíthető (a bevándorlás kulturális, társadalmi problémákat okozhat); K1.2 Az aktív korú lakosság nyugdíjjárulékterhelése nő vagy a nyugdíjak értéke csökken; K1.3 Az ország eladósodottsága növekedhet; K1.4 A gazdasági fejlődés lefékezhető</p>

Cél (Válasz)	Célelérés mérési eszköze (Mutatók)	Teendő/Felelősség (Eszközcél)	Cselekvő/ Felelős
<i>C</i>	<i>I</i>	<i>T</i>	<i>F</i>
<p>C1.1 A párkapcsolatokhoz és a családhoz kapcsolódó értékek támogatása (nevelés, intézmények)</p> <p>C1.2 Versenyképes munkabérek biztosítása a kritikus elvándorlással rendelkező szakmákban</p> <p>C1.3 A népesség-fogyás lelassítása</p> <p>C.1.4 Bevándorlási politika kialakítása</p> <p>C1.5 Az idősek emberek társadalmi együttműködésben való szerepe lehetőségeinek biztosítása</p>	<p>A Keretstratégia megvalósítása során kell kifejleszteni, majd folyamatosan alkalmazni a fenntarthatósági mutatókat. Az alábbiakban néhány példát adunk lehetséges mutatókra:</p> <p>Teljes termékenységi arányszám</p>	T1.1 A párkapcsolatokhoz, a család fogalmához kapcsolódó értékek továbbadása	F1 Család és egyén
		T1.2 A családbarát munkahely ethoszának erősítése a CSR-ben	F2 Vállalkozások
		T1.3 A párkapcsolatokhoz és a családhoz kapcsolódó értékek képviselete a nyilvánosság előtt, kampányok indítása ezek erősítésére	F3 Kisközösségek, civil szervezetek és vallási közösségek
		T1.4 Versenyképes munkabérek biztosítása az elvándorlással sújtott szakmákban	F4 Központi és helyi kormányzás
		T1.5 A foglalkoztatás támogatása azok esetében, akik magas elvándorlással sújtott szakmával rendelkeznek	
		T1.6 A gyermekvállalás és munka összeegyeztethetőségét támogató intézkedések (pl. bölcsődék létrehozása)	
		T1.7 A munka és a család összeegyeztethetőségét szolgáló vállalati programok támogatása	
		T1.8 Erős szülői jogosítványok és felelősség, elköteleződés támogatása	
		T1.9 A munkával kapcsolatos jogszabályokban a gyermekeket nevelők védelme	
		T1.10 Figyelembe kell venni az egyéni gyermeknevelési erőfeszítéseket (a felnevelt gyermekek számát és iskolázottságát) a nyugdíj-megállapítás szabályaiban.	
T4.13 Az életpálya-finanszírozás két ellentétes irányú áramának (az aktívaktól az idősek, ill. a gyermekek felé) összekapcsolása egyéni			

<p>E1.2 Tudás (Emberi erőforrás 2. rész)</p> <p>A1.3 A gyakorlatban alkalmazható tudás, ismeretek és képességek hiányosságai</p> <p>A1.4 Gyakori szegregáció, az oktatási intézményekhez való hozzáférés jelentős egyenlőtlenségei, felzárkóztató programok hiányai</p> <p>A1.5 Nem vonzó pedagógus szakma, pedagógiai képzésre jelentkező, pályára alkalmasok számának csökkenése</p>	<p>H1.7 Az oktatásban eltöltött idő;</p> <p>H1.8 Az oktatás-nevelés minősége;</p> <p>H1.9 Az oktatási rendszer szelektivitása</p>	<p>P1.3 A képességek és az ismeretek fejlesztése elmarad a lehetőségektől</p> <p>P1.4 Nőnek a humántőke területi egyenlőtlenségei (a jobb minőségű oktatásra vágyók elvándorlása)</p>	<p>K1.5 Kevesebb innováció</p> <p>K1.6 Minőségi munkaerőhiány (strukturális munkanélküliség);</p> <p>K1.7 A gazdasági fejlődés lefékeződése;</p> <p>K1.8 Kulturális hanyatlás</p>
<p>E1.3 Egészség (Emberi erőforrás 3. rész)</p> <p>A1.2 Népeségcsökkenés;</p> <p>A1.6 Munkában töltött idő csökkenése</p>	<p>H1.10 Egészségmegtartásbeli problémák (dohányzás, túlzott alkoholfogyasztás, egészségtelen táplálkozás, mozgásszegény életmód);</p> <p>H1.11 Túlzottan stresszes munkahelyi környezet;</p> <p>H1.12 Környezetkárosító hatásokkal terhelt lakókörnyezet</p>	<p>P1.5 Korai halálozások – magas mortalitási ráta;</p> <p>P1.6 Gyakoribb és súlyosabb megbetegedések</p>	<p>K1.9 Gazdasági fejlődés lefékeződése;</p> <p>K1.10 Egészségügyi (kötségvetési) kiadások növekedése</p>

		és nemzeti szinten, a korosztályi egyensúly fokozatos visszaállítása	
<p>C1.6 Minőségi oktatás;</p> <p>C1.7 Az oktatásban töltött idő növelése;</p> <p>C1.8 Az oktatási rendszer szelektivitásának csökkentése</p> <p>C1.9 A tudás jobb hasznosítása a társadalomban és a gazdaságban</p> <p>C1.10 A fenntarthatóság értékeinek és gyakorlatának megjelenése az élethosszig tartó tanulás teljes folyamatában</p>	<p>PISA-eredmények</p> <p>A felnőttek részvétele az életen át tartó tanulásban</p> <p>Kutatási, fejlesztési és innovációs ráfordítások</p>	T1.11 Elköteleződés az életen át tartó tanulás mellett; az iskola, a tanulás hasznainak hangsúlyozása a nevelés során	F1 Család és egyén
		T1.12 Az életen át tartó tanulás támogatása az alkalmazottaknak nyújtott továbbképzések segítségével	F2 Vállalkozások
		T1.13 Nem állami tulajdonban lévő iskolák hatékony működtetése	F3 Kisközösségek, civil szervezetek és vallási közösségek
		<p>T1.14 A tudást előállító intézményrendszer hatékonyságának növelése, a munkavégzéshez szükséges tudás, készségek és kompetenciák átadására. - Pedagógusképzés minőségének javítása</p> <p>T1.15 Az egyetemeken, kutatóintézetekben, illetve azok együttműködésével végzett K+F+I tevékenységek támogatása - Civil-üzleti-tudományos együttműködés támogatása</p> <p>T1.16 A kulturális intézmények által indított tanulási programok támogatása</p>	F4 Központi és helyi kormányzás
<p>C1.11 Egészségtudatos magatartásminták kialakítása</p> <p>C1.12 A krónikus nem fertőző megbetegedések számának csökkentése</p> <p>C1.13 Halandóság csökkentésében a közép-európai régiós átlaghoz való felzárkózás</p>	<p>Születéskor várható élettartam</p> <p>Az egészségtudatos magatartást/egészségkárosító életmódot kifejező index</p>	T1.17 Egészségtudatos magatartás és annak közvetítése a jövő generációk számára	F1. Család és egyén
		T1.18 Munkahelyi stressz csökkentése és a munkakörülmények kialakítása - a munka- és a szervezeti kultúra ezeknek megfelelő kialakítása	F2 Vállalkozások
		<p>T1.19 Prevenációs programok, szűrések indítása</p> <p>T1.20 Egészségtudatos magatartásminták közvetítése</p>	F3 Kisközösségek, civil szervezetek és vallási közösségek

<p>E1.4 Szegénység, kirekesztettség – társadalmi kohézió (Emberi erőforrás 4. rész)</p> <p>A1.7 Leszakadó társadalmi csoportok és térségek</p>	<p>H1.13 Tartósan fennálló kirekesztődés, szegénység</p>	<p>P1.4 Nőnek a humántőke területi egyenlőségei</p>	<p>K1.4. A gazdasági fejlődés lefékeződhet; K1.6 Minőségi munkaerőhiány (strukturális munkanélküliség);</p>

		<p>T1.21 Prevenációs programok, szűrések indítása, támogatása</p> <p>T1.22 Egészségtudatos magatartásmintákat közvetítő programok támogatása (pl. az oktatási intézményrendszeren keresztül)</p> <p>T1.23 Egészségre káros termékekkel kapcsolatos tájékoztatás, azok tiltása vagy adóztatása</p> <p>T1.24 Az egészségügyi ellátórendszer korszerűsítése</p>	<p>F4 Központi és helyi kormányzás</p>
<p>C1.8 Az oktatási rendszer szelektivitásának csökkentése;</p> <p>C1.14 Szolidáris társadalom;</p> <p>C2.1 Társadalmi szerkezet átrendeződése;</p> <p>C4.6 A foglalkoztatottság növelése</p>	<p>Szegénységet, társadalmi kirekesztődést jelző mutató</p>	<p>T1.25 Hátrányos helyzetű csoportokba tartozók foglalkoztatása, diszkriminációmentesség</p> <p>T1.26 Leszakadó csoportok integrációjában való közreműködés</p> <p>T1.27 Gyermekszegénység csökkentése;</p> <p>T1.28 Kiemelt, komplex programok indítása a leszakadó térségekben,</p> <p>T1.29 A társadalmi kirekesztettség mérséklését célzó programok segítségével a munkába bevonható polgárok körének növelése</p>	<p>F2 Vállalkozások</p> <p>F3 Kisközösségek, civil szervezetek és vallási közösségek</p> <p>F4 Központi és helyi kormányzás</p>

<p>E2 Társadalmi erőforrások</p> <p>A2.1 A társadalmi normák erodálódása;</p> <p>A2.2 Fogyasztás elsőbbsége a takarékossgal szemben;</p> <p>A2.3 Munkával való alacsony elégedettség;</p> <p>A2.4 Bizalmatlanság magas foka egymással és az intézményekkel szemben;</p> <p>A2.5 Az erőforrások védelmét szolgáló cselekvésekben való részvétel alacsony foka</p>	<p>H2.1 Az egyének gondolkodásmódja, értékrendje, attitűdjei, vallásossága;</p> <p>H2.2 A társadalmi intézmények szerkezete, minősége;</p> <p>H2.3 Civil szféra vitalitása;</p> <p>H2.4 Az értékeket közvetítő kulturális intézmények száma és minősége</p>	<p>P2.1 Az intézmények működésének alacsony hatékonysága;</p> <p>P2.2 Egyéni értékek változása</p>	<p>K2.1 A gazdasági fejlődés lefékeződése;</p> <p>K2.2 Korrupció és járadékvadászat magas szintje;</p> <p>K2.3 Újraelosztás iránti magas igény</p> <p>K2.4 Nem fenntartható fogyasztás</p>
---	---	--	--

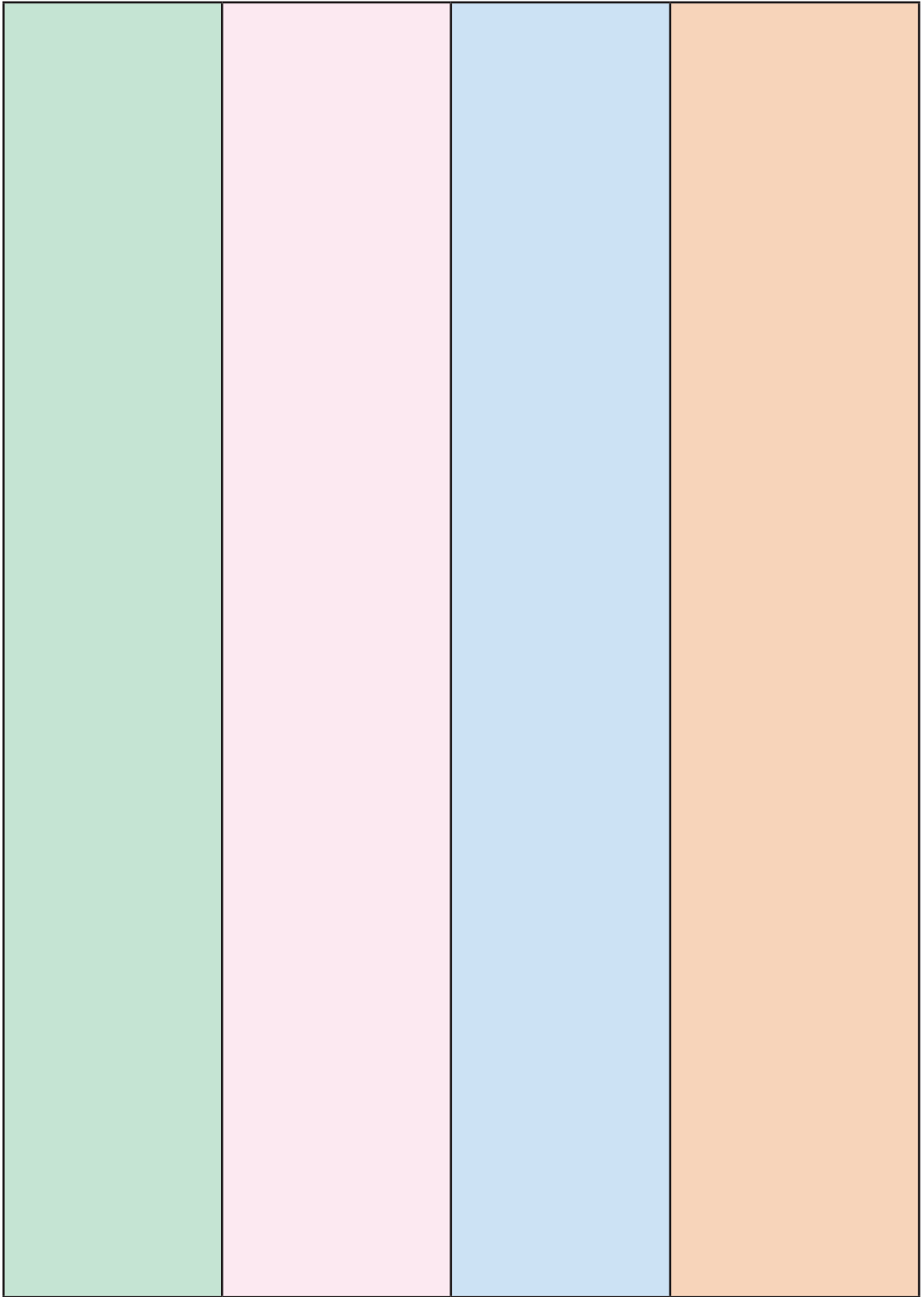
<p>C2.1 Társadalmi szerkezet átrendeződése;</p> <p>C2.2 Jó példák megjelenítése a közvélemény előtt;</p> <p>C2.3 A fenntarthatóság szempontjából előnyös magatartásmintákat követő szervezetek (civil, szakmai, egyházi) támogatása</p> <p>C2.4 A bizalom infrastruktúrájának erősítése</p> <p>C2.5 A munkakörülményekkel való elégedettség, örömeztetés növelése</p> <p>C2.6 A múlt örökségének ápolása, az identitás megerősítése</p>	<p>Fenntart-hatósági értékrendszerre jellemző index</p> <p>Bizalom index</p> <p>Civil társadalmi aktivitás index</p> <p>Pénzhasználati hedonizmus index</p>	<p>T1.1. A párkapcsolatokhoz, a család fogalmához kapcsolódó értékek továbbadása</p> <p>T2.1 Egyéni felelősségvállalás a társadalom intézményeiben és a hátrányos helyzetű csoportokért (pl. önkéntesség), a társadalmi felelősségvállalás mintáinak közvetítése</p> <p>T2.2 A vagyonból és munkából származó jövedelem jelentőségének erősítése időskorban, amennyiben ezt az egészségi állapot lehetővé teszi</p> <p>T2.3 Jogkövető magatartás</p>	F1 Család és egyén
		<p>T2.3 Jogkövető magatartás</p> <p>T2.4 A társadalmi és gazdasági szereplők közötti bizalom erősítése</p>	F2 Vállalkozások
		<p>T2.5 A korrupció elleni fellépés</p> <p>T2.6 Az önállóság és az egyéni felelősségvállalás értékeinek közvetítése, támogatása (az államra való támaszkodás helyett)</p>	F3 Kisközösségek, civil szervezetek és vallási közösségek
		<p>T2.6 Az önállóság és az egyéni felelősségvállalás támogatása (az államra való támaszkodás helyett);</p> <p>T2.7 a társadalmi szervezetek támogatása a civil társadalom önszerveződésének segítéseért;</p> <p>T2.8 A nevelési intézmények, civil szervezetek, egyházak családi értékeket közvetítő tevékenységeinek támogatása;</p> <p>T2.9 A korrupció elleni fellépés;</p> <p>T2.10 A kulturális közintézmények forrásainak növelése;</p> <p>T2.11 Az oktatási intézményrendszer szerepének erősítése az identitás, az értékek és a helyi kötődés kialakításában;</p> <p>T2.12 A honi és a határon túli magyarság között közvetítő kulturális intézmények és programok támogatása;</p>	F4 Központi és helyi kormányzás

<p>E3 Természeti erőforrások</p> <p>A3.1 A természeti erőforrások túlhasználata: mennyiségének csökkenése, minőségének degradációja</p>	<p>H3.1 A gazdasági aktivitás nagysága; H3.2 Az alkalmazott technológiák minősége (anyag- és energiaintenzitás); H3.3 Fogyasztási minták és környezeti értékrend helyzete; H3.4 Mobilitási igények növekedése; H3.5 Beépítettség növekedése, infrastrukturális fejlesztések túltervezése (bezáródási hatás);</p>	<p>P3.1 Az erőforrások kitermelése az input oldalon; P3.2 Szennyezések és hulladékok kibocsátása az output oldalon</p>	<p>K3.1 Az emberi életminőség romlása (megbetegedések, az életminőség zavarása; környezet elsivárosodása); K3.2 Biodiverzitás csökkenése; K3.3 Az ökológiai rendszerek ellenálló-képességének csökkenése, visszafordíthatatlan ökológiai folyamatok, ökoszisztéma-szolgáltatások kimerülése; K3.4 A gazdasági folyamatokban felhasznált inputok romlása, egyes termelési módok ellehetlenülése</p>

		<p>T2.13 Aktív külpolitikai tevékenység a fenntartható fejlődést támogató nemzetközi folyamatokban;</p> <p>T2.14 Az egyéni tulajdon és szerződés szabadságának biztosítása;</p> <p>T2.15 A kormány- és köztisztviselők, valamint az oktatási intézményekben foglalkoztatottak (nevelők, tanárok, vezetők) fenntarthatósági továbbképzése</p>	
<p>C3.1 Természeti erőforrás felhasználási korlátok érvényesítése;</p> <p>C3.2 Termelési technológiai korlátok vagy termék szabványok érvényesítése;</p> <p>C3.3 A természeti erőforrások használatának megfelelő beárazása;</p> <p>C3.4 Környezetkímélő technológiák és földhasználati módok támogatása</p> <p>C3.5 A biodiverzitás, a talaj termőképessége, valamint az ökoszisztéma-szolgáltatók degradációjának megakadályozása</p> <p>C3.6 Az embert érő környezeti terhelés csökkentése</p>	<p>Természeti tőke index (NCI)</p> <p>Hazai anyagfelhasználás</p> <p>Hazai primer energia-felhasználás</p> <p>Beépített területek aránya az ország területéhez viszonyítva</p> <p>Az ökológiai gazdálkodású területek aránya a mezőgazdaságban</p> <p>Üvegházhatású gázok kibocsátott mennyisége</p>	<p>T3.1 A környezettudatos magatartás, egyéni felelősségvállalás az egyes környezeti ártalmak csökkentésére, a szűkös erőforrások korlátozott felhasználására; környezettudatos magatartásminták közvetítése a következő generációknak</p>	F1 Család és egyén
		<p>T3.2 A környezeti ártalmak csökkentésének támogatása</p> <p>T3.3 Környezetkímélő technológiák használatára való áttérés</p>	F2 Vállalkozások
		<p>T3.4 A környezeti fenntarthatóság céljának befogadása a szervezetek értékrendjébe</p> <p>T3.5 Környezettudatosságra növelésre irányuló kampányok; a környezeti károk megelőzésére és mérséklésére irányuló tevékenységek; javaslatétel a kormányzati szerveknek</p>	F3 Kisközösségek, civil szervezetek és vallási közösségek
		<p>T3.6 A környezet i fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek átadásának erősítése a közoktatásban – fenntartható életmódra nevelés</p> <p>T3.7 Megújuló energiaforrások felhasználásának és előállításának támogatása (pl. kisvállalkozások biomassza-felhasználása),</p>	F4 Központi és helyi kormányzás

	<p>Talajfunkciók</p> <p>Felszín alatti vízkészletek kihasználtsága</p> <p>Városi környezeti minőség</p>	<p>T3.8 Kék gazdaság – vállalati kutatás-fejlesztés, innováció, egyetemi alap - és alkalmazott kutatások támogatása a hulladékgazdálkodás, szennyvízgazdálkodás, megújuló energiaforrások tekintetében, ökológikus termelési és fogyasztási rendszerek támogatása</p> <p>T3.9 A környezeti fenntarthatóság értékrendjének közvetítése</p> <p>T3.10 Zöldgazdasági reformok: a szabályozási, adózási, támogatási rendszereken keresztül az energia- és anyagfelhasználás megfelelő beárazása</p> <p>T3.11 A kritikus állapotban lévő erőforrások esetében normatív, korlátozó előírások bevezetése, esetlegesen az erőforrás-felhasználás teljes tilalma.</p> <p>T3.12 A környezeti hatásvizsgálatok elvi alapjainak megteremtése, a szükséges módszertanok kidolgozása</p> <p>T3.13 A környezeti fenntarthatósági szempontokat meg kell jeleníteni Magyarország stratégiai jelentőségű helyi és ágazati tervezési dokumentumában, valamint az ágazati szabályozásában</p> <p>T3.14 A környezetvédelmi szabályozás áttekintése, a feleslegesen bonyolult és adminisztrációigényes szabályok deregulációja vagy egyszerűsítése</p> <p>T3.15 Ellenálló-képesség növelése az éghajlat-változási hatásokkal szemben</p>	
--	---	---	--

<p>E4.1 Vállalkozói tőke, innováció, foglalkoztatás (Gazdasági tőke 1. rész)</p> <p>A4.1 Alacsony szintű bizalom a gazdasági szereplők között</p> <p>A4.2 GDP/GNI olló nyílása: fokozott külföldi tőkejövedelmek</p> <p>A4.3 A tőkeállomány növekedése igen szerény ütemű</p> <p>A4.4 Alacsony K+F+I ráfordítások (GERD és BERD) a GDP-hez viszonyítva</p>	<p>H4.1 A hazai vállalkozások alacsony átlagos technológiai szintje</p> <p>H4.2 A külföldi beruházást a hazai tulajdonosokkal szemben előnyben részesítő szabályok</p> <p>H4.3 A gazdasági szereplők közötti bizalom alacsony szintje, a személyes kapcsolatok túlsúlya</p>	<p>P4.1 Együttműködés hiánya a vállalkozások között</p> <p>P4.2 Negatív kép a vállalkozókról a közvéleményben, médiában</p> <p>P4.3 Erőfölényen alapuló gazdasági kapcsolatok</p> <p>P4.4 Vállalkozást ellehetetlenítő intézményrendszer</p> <p>P4.5 Alacsony mértékű K+F és innováció a hazai vállalkozások körében</p> <p>P4.6 A K+F tevékenység területileg nagyon aránytalanul oszlik el</p> <p>P4.7 A K+F+I magas hányada a nagy, külföldi tulajdonú vállalatoknál összpontosul</p>	<p>K4.1 A gazdaság kiszolgáltatottabbá válik a nem hazai tulajdonosoknak;</p> <p>K4.2 Kevesebb eszköz áll rendelkezésre egy válság elhárításához</p> <p>K4.3 A magas hozzáadott értékű ágazatokban csökken a versenyképesség</p>
<p>E4.2 Makrogazdasági egyensúly (Gazdasági tőke 2. rész)</p> <p>A4.5 Költségvetés elsődleges egyenlegének hiánya;</p> <p>A4.6 A növekedés, valamint a reálkamatláb viszonya</p> <p>A4.7 Korosztályai számlák deficitessé válása;</p>	<p>H4.4 Költségvetés elsődleges egyenlegének hiánya</p> <p>H4.5 A növekedés, valamint a reálkamatláb viszonya</p> <p>H4.6 Demográfiai deficit – a társadalom öregedése;</p> <p>H4.7 Érdekképviseleti deficit – az életpálya-finanszírozási többlettel rendelkező generációk közül az idősek szavazóképesek, a gyermekek nem</p>	<p>P4.8 A költségvetést a rövidtávú érdekek mentén alakítják ki, a jövőre hárítva a jelenlegi kiadások finanszírozásának tervét</p> <p>jövőre hárítva a jelenlegi kiadások finanszírozásának terhét</p> <p>P4.9 Az államháztartás és az önkormányzatok hitelfelvételre kényszerülnek</p>	<p>K4.4 A központi és az önkormányzati költségvetések fenntarthatatlanná válnak</p> <p>K4.5 Az életpálya-finanszírozás terheinek jövő generációkra-hárítása;</p> <p>K4.6 A gazdasági fejlődés lefékeződése</p>

<p>C4.1 A lokalizáció és a nemzetközi együttműködés egyensúlya: Vállalkozásoknak kedvező környezet kialakítása – párhuzamosan a külföldi befektetőknek adott különös kedvezmények leépítése; C4.2 A helyi gazdasági kapcsolatok (pl. város és vidéke) erősítése C4.3 A bizalom infrastruktúrájának megerősítése a gazdaságban C4.4 A vállalkozásra nehezedő terhek csökkentése C4.5 Az innovációs ráfordítások növelése C4.6 A foglalkoztatottság növelése</p>	<p>Foglalkoztatottsági ráta</p> <p>Kutatási, fejlesztési és innovációs ráfordítások</p> <p>Vállalkozói tőke index</p> <p>GDP/GNI rés</p>	<p>T4.1 Pénzügyi tudatosság, a takarékos és előrettekintő gazdálkodás értékeinek közvetítése</p> <p>T4.2 A vállalkozói értékrend továbbadása</p>	F1 Család és egyén
		<p>T4.3 Lokális termelési rendszerek előnyben részesítése, helyi, térségi gazdasági kapcsolatok erősítése</p>	F2 Vállalkozások
		<p>T4.4 Vállalkozók társadalmi megbecsülésének erősítése</p>	F3 Kisközösségek, civil szervezetek és vallási közösségek
		<p>T4.5 Vállalkozásoknak kedvező üzleti környezet kialakítása</p> <p>T 4.6 A helyi gazdasági kapcsolatok erősítésére eszközök bevezetése, a lokális ellátási láncok fejlesztése</p> <p>T4.7 A vállalatok társadalmi felelősségvállalásának támogatása</p> <p>T4.8 A tudás előállításának biztosítása, a kutatás-fejlesztés, innováció támogatása a vállalati szférában</p>	F4 Központi és helyi kormányzás
<p>C4.7 Prudens költségvetési gazdálkodás megteremtése C4.8 A korosztályos egyensúly fokozatos visszaállítása</p>	<p>Megtakarítási / beruházási ráta</p> <p>Államadósság index</p> <p>Korosztályi egyensúlytalanság</p> <p>A gazdasági kormányzás színvonalára jellemző mutató</p>	<p>T2.2 A vagyomból és a munkából származó jövedelmek jelentőségének növelése időskorban</p> <p>T4.1 Pénzügyi tudatosság, a takarékos és előrettekintő gazdálkodás értékeinek közvetítése</p>	F1 Család és egyén
		<p>T4.9 Járadékvadász magatartás csökkentése</p>	F2 Vállalkozások
		<p>T4.10 A lakosság pénzügyi tudatosságának erősítése</p> <p>T4.9 Járadékvadász csökkentése</p>	F3 Kisközösségek, civil szervezetek és vallási közösségek
		<p>T4.11 Az életpálya-finanszírozás két ellentétes irányú áramának (az aktívaktól az idősek, ill. a gyermekek</p>	F4 Központi és helyi kormányzás

A4.8 A nyugdíjrendszer magas implicit adósságot generál

A4.9 Az önkormányzatok nem megfelelő finanszírozása

H4.8 A szocialista tervgazdaság öröksége, a gazdasági tőke felélése;

H4.9 Alacsony megtakarítási hajlandóság, a fogyasztás elsőbbsége a megtakarításokkal szemben;

H4.10 A magyar gazdaság többszörös függőségi helyzete

		<p>felé) összekapcsolása egyéni és nemzeti szinten, a korosztályi egyensúly fokozatos visszaállítása;</p> <p>T4.12 Az idősek aktivitásának ösztönzése</p> <p>T4.13 Szabályalapú (automatikus) nyugdíjrendszer kialakítása</p> <p>T4.14 Alacsony reálkamatlábat eredményező gazdaságpolitika érvényesítése</p> <p>T4.15 Alkotmányos korlát érvényesítése a költségvetési gazdálkodásban és az önkormányzatok feladatainak és finanszírozásának összhangba hozása</p> <p>T4.16 A pénzügyi tudatosság közvetítése a lakosság irányába</p> <p>T4.17 A járadékvadász magatartás és egyéb nem értékteremtő bevétel-szerzési tevékenységek ösztönzésének csökkentése</p> <p>T4.18 Térségi fenntarthatósági stratégiák kidolgozása</p>	
--	--	--	--

9. NEMZETI ERŐFORRÁSAINK HELYZETE

A magyar népesedési helyzetet hosszabb idő óta kedvezőtlen demográfiai mutatók, negatív tendenciák jellemzik. **A népesség létszámának közel harminc éve tartó csökkenése alapvetően a születések igen alacsony számára és az európai viszonylatban kiemelkedően magas halandóságra vezethető vissza.** Új jelenség az aktív korú lakosság egy részének külföldre való kivándorlása. Különös figyelmet érdemel a **roma népesség** helyzete. A társadalmon belüli egyre növekvő arányuk és fiatalodó korfájuk miatt egyre jelentősebb potenciális munkaerőt jelentenek/jelenthetnek, ezért a korábbi gyakorlatnál számottevően eredményesebb társadalmi integrációjuk kulcskérdés a fenntartató társadalom megteremtése szempontjából. Amennyiben ezt nem sikerül elősegíteni, ellehetetlenülhet a fenntartható társadalom megteremtése Magyarországon.

9.1 Emberi erőforrások

9.1.1 Népesedés, család*

Az összes európai országra jellemző, hogy az 1970-es évek óta csökkent a *gyermekvállalási hajlandóság*, és a legtöbb országban jelenleg **sem biztosított a népesség reprodukciója**. Magyarország ilyen szempontból nem az egyedüli, amelynek csökkenő termékenységgel kell szembe nézni, de míg az utóbbi években számos nyugat-európai és néhány kelet-közép-európai országban növekedtek a termékenységi arányszámok, Magyarország azon kevés országok közé tartozik, ahol nem került sor az emelkedésre. **Magyarország termékenységi rátája 2009-ben 1,33, 2010-ben pedig 1,26 volt. Az élveszületések száma 1990 és 2010 között 28%-kal csökkent és 1997-ben haladta meg utoljára a 100 ezret.** A csökkenés ellenére következett be, hogy egészen 2001-ig nőtt a termékeny korban lévő 15 és 49 év közötti női népesség száma.

* Ez az alfejezet az NFFT részére készített alábbi háttér tanulmányon alapul: Spéder Zs. (szerk.), 2011. Az alfejezetben található adatok forrása visszakéreshető ebben a tanulmányban. Egyes helyeken az adatokat a Központi Statisztikai Hivatal közlése alapján frissítettük.

Az európai viszonylag igen alacsony termékenység részben a **kitolódó gyermekvállalási korr**al is magyarázható. Napjainkban a magyar nők átlagosan 29,8 éves (2010) korukban vállalnak gyermeket, ami több mint öt évnyi emelkedést jelent az 1970–1980-as évek gyermekvállalási gyakorlatához képest. Az átlagéletkor kitolódása magában hordja a lehetőségét annak, hogy az idősebb életkorban sor kerül a fiatalabb életkorban elmaradt szülések bepótlására, de az adatok alapján ennek egyre kisebb a valószínűsége. Prognosztizálható, hogy a tervezett szülések egy része véglegesen megghiúsul, a kívánt gyermekek egy része soha nem születik meg.

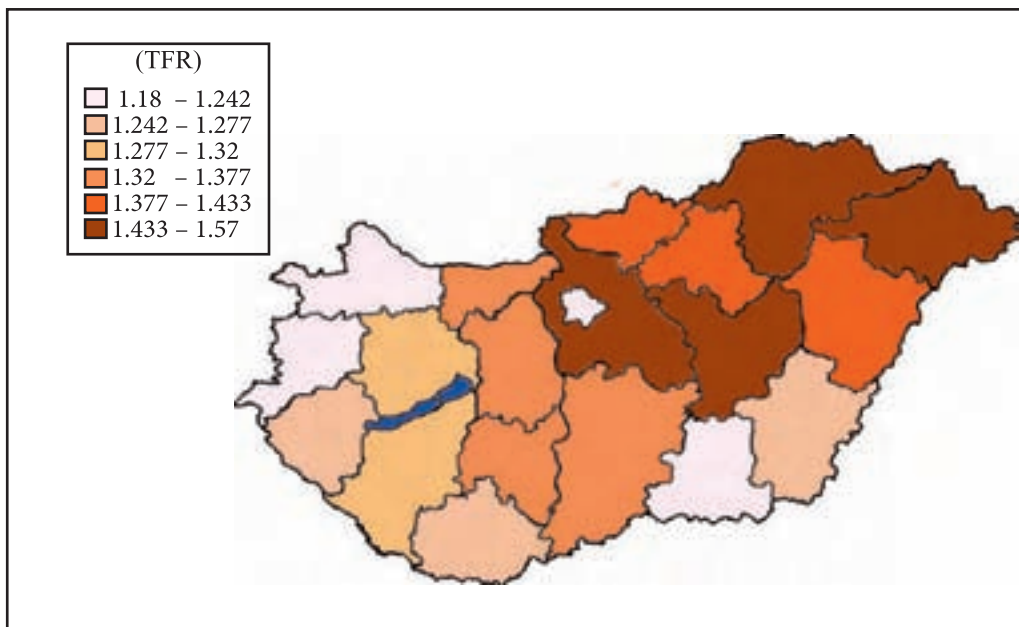
A kedvezőtlenül alacsony gyermekvállalási mutatók összefüggésben vannak azokkal a változásokkal, amelyek a párkapcsolatok pluralizálódása terén az elmúlt évtizedekben végbementek. A változás röviden a **házasságkötések számának visszaesésével és a házasság nélküli együttélések terjedésével** jellemezhető. A házasságkötések száma húsz év alatt 47%-kal csökkent és a jelenlegi arányszámok alapján a nőknek várhatóan csak 40%-a fog házasságot kötni, míg 60%-uk *de iure* hajadonként fogja leélni az életét. A házasságkötések csökkenésével párhuzamosan egyre több pár választja az együttélés lazább, tartós kötelezettségvállalást elkerülő formáját, az élettársi kapcsolatot. Az élettársi kapcsolatok azonban nagyobb valószínűséggel bomlanak fel, mint a házasságok. Az élettársi kapcsolatokból született gyermekek száma messze elmarad a házasságban élő párok termékenységétől.

A házasságon kívüli születések számának meredek emelkedése is elsősorban az élettársi kapcsolatok terjedésével függ össze. A nem házas együttélések nagyobb bomlékonysága miatt emelkedik az egyszülős családok részaránya. Az így kialakult helyzet nemcsak a gyermek fejlődését, az egyedül maradt szülő munkaerőpiaci lehetőségeit, pszichikai és anyagi helyzetét érinti hátrányosan, de a társadalomtól is jelentős szociális, anyagi ráfordítást igényel.

A házassági magatartásban bekövetkezett igen jelentős negatív változások ellenére a házasság intézményének társadalmi megítélése változatlanul pozitív. A lakosság négyötöde a házasságot változatlanul életképes intézménynek, a férfi-nő együttélés legjobb, legmegfelelőbb formájának tartja. Az élettársi kapcsolatok terjedése ugyanakkor megváltoztatta a házasság nélküli együttélésekkel szemben a társadalomban korábban tapasztalható elítélő magatartást és a fenntartások helyett az elfogadó vélemények kerültek túlsúlyba. A házassági hajlandóság csökkenése, a válással végződő házasságok növekvő aránya,

az élettársi kapcsolatok terjedése több szempontból is kedvezőtlenül hat mind a népesedési mutatókra, mint a társadalom értékrendjére, működőképességére, jövőjére.

A családi élettel kapcsolatos értékek területén tény, hogy a magyarok nagyon családközpontúak, azonban ebben a gondolkodásmódban jól megfér egymás mellett az, hogy a lakosság egyaránt támogató a házassággal, az együttéléssel és a válással kapcsolatban is. A fenntartható fejlődés szempontjából különösen lényeges, hogy Magyarországon az ideálisnak tartott gyermekszám nagyon közel esik a kritikus 2-es értékhez, **a fiatalabb nemzedékekben pedig már két gyerek alatti a kívánatosnak tartott gyerekszám.** A gyereknevelési elvek tekintetében megállapítható, hogy azok a magyar családokban közel harminc éve viszonylag stabilak: közepesen nagy hangsúlyt kap benne a munkaetikára nevelés, míg bizonyos kreativitással összefüggő területek (fantázia, vezetőkészség) a lista végén szerepelnek.

„A fenntartható fejlődés szempontjából különösen lényeges, hogy Magyarországon a fiatalabb nemzedékekben kevesebb mint kettő a kívánatosnak tartott gyerekszám.”

8. ábra Teljes termékenységi arányszám, 2008

Forrás: KSH (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

Az alacsony születésszámnak a korösszetételre, a népesség öregedésére, a nyugdíj- és egészségügyi kiadásokra, a munkaerőpiacra és végső soron a gazdasági növekedésre gyakorolt negatív hatása miatt az európai országok kormányai rákényszerültek a családoknak nyújtott állami támogatások számottevő növelésére. Magyarország az OECD országok átlagánál (2,4%) jóval többet, a GDP 3,3%-át költi a családok támogatására. Ezzel az aránnyal Franciaország, az Egyesült Királyság, Dánia és Izland után a ranglista ötödik helyét foglalja el, miközben a termékenységi mutatókat tekintve hátulról a második-harmadik helyen van. Az ellentmondás **a magyar családtámogatási rendszer hiányosságaira**, a tényleges igényektől eltérő **strukturális gyengeségeire** hívja fel a figyelmet. A magyar támogatási rendszer biztosítja az anyának, a szülőknek a három éven aluli gyermekek otthoni gondozásának lehetőségét, a gyermekintézményi férőhelyek hiánya miatt azonban ez a lehetőség sok esetben kényszerré válik, és az anya akkor sem tud korábban visszatérni a munkaerőpiacra, ha erre igénye és lehetősége lenne. A jelenlegi helyzetben a potenciális szülők gyakran azzal az alternatívával szembesülnek, hogy vállalnak gyermeket és évekig otthon maradnak, vagy – ha ezt nem engedhetik meg maguknak – halogatják a gyermekvállalást, vagy végképp lemondanak róla. A tapasztalatok ugyanakkor azt mutatják, hogy azokban az országokban magasabb a termékenység, ahol magasabb a női munkavállalás, illetve ahol a nőknek lehetőségük van visszatérni a munkaerőpiacra és összeegyeztetni a gyermeknevelést a munkahelyi teendőikkel (részmunkaidős foglalkoztatás, bölcsődei hálózat).

Az alacsony termékenység és a várható élettartam emelkedése következtében a társadalom demográfiai öregedése, azaz az időskorúak arányának növekedése figyelhető meg Magyarországon és az európai országok többségében.

A 65 éves és idősebb népesség 1990-ben 13,2%-ot tett ki a lakosság körén belül, míg 2010-ben 16,6%-a tartozott ebbe a korosztályba. **A népesség-előre-számítások szerint 2050-re az idősek aránya Magyarországon 29,4% lesz, ami egy rendkívül dinamikus, 12,8 százalékpontos növekedés a negyven évet átfogó időszak alatt.** Az idősebb korosztályok népességen belüli arányának növekedésében meghatározó szerepet játszott a 80 éves és idősebb korosztály növekvő hányada. Ez alapvetően az élettartam meghosszabbodásának köszönhető. Ez a tendencia a prognózisok szerint a jövőben is folytatódni fog, és a legidősebbek körében lesz a növekedés üteme a legerőteljesebb.

A demográfiai öregedés legfontosabb társadalmi kihívása a nyugdíjrendszer fenntarthatósága, hogy az idősek anyagi helyzete tükrözze a korábbi

munkaerő-piaci pályafutás eredményeit, ugyanakkor széles rétegek számára biztosítva legyen egy minimális jóléti szint, illetve az idősek hozzáférjenek azokhoz az egészségügyi, szociális és egyéb szolgáltatásokhoz, amelyekre szükségük van.

A hazai *foglalkoztatottsági ráta* Európában az egyik legalacsonyabb, **ma Magyarországon csak mintegy 3,8 millió ember dolgozik**. Az 1990-es évek második fele óta egy enyhe növekedés tapasztalható. A növekedés oka alapvetően az idősebb korosztályok munkaerő-piaci részvételének dinamikus emelkedése volt. 1997-ben az 55-64 éves férfiaknak 27%-a volt foglalkoztatott, 2010-ben már 39,6%-a. A nőknél ugyanezekben az években a foglalkoztatottsági ráta 10,3% és 30,1% volt, ami egy háromszoros növekedést jelent. Ezek az eredmények alapvetően a nyugdíjkorhatár emelésének és a korai nyugdíjazási feltételek megszűritésének köszönhetőek.

Magyarország európai összehasonlításban – mind a bevándorlók számát, mind az ezer lakosra számított arányát tekintve – nem tartozik a jelentős *migrációs* célszámok közé.

A rendszerváltás körüli évek igen erőteljes bevándorlása a kilencvenes évek közepére alacsonyabb szinten stabilizálódott, majd az ezredforduló előtt újra növekedésnek indult, de nem érte el a kezdeti méretét. A 2004-es EU-s csatlakozást követően, majd a 2007-es jogszabályi változások következtében is, újabb növekedés figyelhető meg a bevándorlók számában.

A hazai bevándorlás jól ismert sajátossága, hogy a bevándorlók elsősorban a környező országok magyar nemzetiségű állampolgárai közül rekrutálódnak (ami számos nemzetpolitikai kérdést is felvet). Az utóbbi években azonban ez a tendencia kezdett elhalványulni, a szomszédos országokból érkezettek aránya az ezredfordulót követő 50% feletti értékekről 30% alá csökkent.

Ami a kivándorlást illeti, ennek vizsgálata meglehetősen háttérbe szorult az utóbbi évtizedekben. A különböző célszámok tükröztatisztikáinak áttekintése jól mutatja, hogy miközben a hivatalos magyarországi adatok szerint az elmúlt két évtizedben mindössze évi néhány száz fő volt a véglegesen, pár ezer az ideiglenesen külföldre távozó magyarok száma, addig **a különböző európai országokban bevándorlóként megjelenő magyar állampolgárok összesített száma 2007-ben meghaladta a 35 ezer, 2008-ban pedig a 39 ezer főt**. (Miközben 2010-ben az újszülöttek száma 90 ezer volt.) Az országot elhagyók társadalmi-demográfiai összetételéről, migrációjuk indítékairól és tervezett időtartamáról nincsenek pontos adataink.

Kulcsproblémát jelent Magyarország migrációs versenyben való részvételének jövőbeli kimenetele. Kérdés, hogy az – európai országok többségéhez hasonlóan – előregedő hazai népesség következtében milyen igények merülnek fel a bevándorlást illetően: egyfelől szükség lesz-e a hazai munkaerő-piacon a külföldi munkaerőre, illetve milyen területeken és kikre, másfelől mennyire lesz vonzó Magyarország a bevándorlók számára? Megkerülhetetlen feladat az is, hogy megvizsgáljuk, miként tudnak beilleszkedni a magyar társadalomba azok az emberek, akik nem rendelkeznek magyar gyökerekkel, de Magyarországot választják új hazájuknak.

A kivándorlás vonatkozásában szintén kulcsfontosságú, hogy milyen mértékben várható a jövőben kivándorlás, továbbá milyen végzettségűek, illetve milyen szakmával rendelkezők körében lesz hangsúlyosabb. Folytatódni fog-e bizonyos szakmákon belül a nagyfokú eláramlás és ennek következtében megjelenik-e nagyobb munkaerő-kereslet a munkaerő-piac bizonyos szegmenseiben?

A fenntartható társadalmi, gazdasági fejlődés kulcskérdése a kedvezőtlen demográfiai folyamatok, trendek befolyásolása, pozitív irányú módosítása. Középtávon kívánatos és elérhető cél lehet a születések számának növelése, a halandóság csökkentése és ennek eredményeként a népességfogyás mérséklése, lelassítása. Hosszú távon nem irreális a népességszám csökkenésének megállítása, de a lakosság öregedésével hosszú távon is számolni kell.

9.1.2 Tudás*

A magyar társadalom és gazdaság tartósan kritikus problémája, hogy az aktív életkorú lakosság kirívóan alacsony arányban van jelen a munkaerőpiacon, s a foglalkoztatási arányok erősen eltérnek nemek, életkori csoportok és különösen az iskolázottság szerint. A kritikus foglalkoztatási helyzethez a legfeljebb általános iskolát végzettek igen alacsony munkaerő-piaci részvétele járul hozzá leginkább. A 21. században a munkaerőpiacon szükséges alapkészségek, képességek és a megszerzett szaktudás konvertálhatóságának igénye szükségessé teszi, hogy a közoktatásból kikerülő fiatalok széles körű alapképzettséggel hagyják el az iskolarendszert, illetve képesek legyenek tudásukat folyamatosan megújítani, korszerűsíteni.

* Ez az alfejezet az NFFT részére készített alábbi háttér tanulmányon alapul: *Csapó B. – Nikolov M. – Molnár Gy., 2011.* Az alfejezetben található adatok forrása visszakereshető ebben a tanulmányban.

Magyarországon az iskolázás ötéves korban várható hossza 17,8 év (a tudás-termelésben ma vezető Finnországban 20,3 év, az EU27 átlaga 17,2 év). A jelenleg Magyarországon iskolában töltött évek száma tehát kissé magasabb az európai átlagnál, viszont 2,5 évvel elmarad a finntól. A magyarországi fejlődés számára is jelent még tartalékot az iskolában töltött évek számának növelése – természetesen a megfelelő oktatási minőség biztosítása mellett.

Az iskolázási idő meghosszabbítása nem egyszerűen csak mennyiségi kérdés. A tanulók között egy tucatnyi, az iskolázás szempontjából releváns változó tekintetében jelentős különbségek vannak. Így többek között eltérő lehet az érés tempója, így egy adott időpontban nagyok a fejlettségbeli különbségek. Jelentős a tanulók családi háttere közötti különbség is abban a tekintetben, hogy a családok milyen támogatást tudnak gyermekeiknek nyújtani. Mindezeket a tényezőket összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a gyerekek taníthatósága között nagy különbségek vannak, és az iskolázás expanziójával azokat az egyre nehezebben tanítható gyerekeket is el kell juttatni a magasabb iskolai végzettséghez, akik korábban hamar kiszorultak az iskolából (lemorzsolódtak). A természetes megoldás csak az lehet, hogy a nehezebben tanítható gyerekek hosszabb idő alatt jutnak el ugyanarra a képzettségi szintre, mint jobban tanítható társaik. Ezt röviden úgy lehet megfogalmazni, hogy a taníthatóságban meglévő különbségeket a tanítási idő különbségeivé lehet váltani. Az oktatás egy szervesen fejlődő rendszer, ezért nehéz, és nem is célszerű ugrásszerű változtatásokra törekedni. Így az expanzió tekintetében is fontos elem a fokozatosság. Az évenkénti folyamatos néhány százalékos változtatásokat észrevétlenül fel tudja dolgozni a rendszer, a gyors változtatások viszont különböző zavarokat okozhatnak. Okos tervezéssel ki lehet használni az egyéb, például demográfiai okokból eredő egyenetlenségeket. Magyarországon ilyen lehetőség adódik az oktatás expanziójára a 2010-es évtizedben. A „demográfiai apály” – szükségszerű iskolabezárásokkal kísérve – áthaladt az általános iskolán és elérte a közép fokú

oktatást. Jelenleg a középfokú oktatási intézmények kapacitása nincs kihasználva. Ezt a helyzetet lehetne felhasználni a középfok általánossá tételére.

Az iskolázási tendenciákat tekintve a hazai helyzet a fejlett, illetve az európai országokban megfigyelhető tendenciákhoz hasonló vonásokat mutat. A felső középfokú végzettséggel rendelkezők aránya 1997 és 2008 között az OECD és az EU 19 országában a 25–64 éves népességben 42-47% körüli szinten beállni látszott, és csak kismértékben növekedett. Ugyanezen időszak alatt Magyarországon egy eleve magasabb, 50% körüli szinten volt, és további jelentős növekedés volt megfigyelhető. Eltérő a helyzet a felsőfokú iskolázottság esetében a vizsgált országok körében és Magyarországon. Az OECD- és EU-országokban a felsőfokú iskolázottsággal rendelkező 25–64 éves népesség átlaga hasonló, 20% feletti szinten volt a vizsgált időszak elején és 25%-ot meghaladó szintre emelkedett az időszak végére. Magyarországon a 90-es évek második felében a 10%-ot némileg meghaladta a felsőfokú végzettséggel rendelkező felnőttek aránya, az új évezred első évtizedének a végére ez az adat még nem érte el a 20%-ot. Magyarországon tehát a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya jelentősen növekedett az elmúlt tíz évben, de az OECD- és az EU-országok átlagához képest továbbra is változatlan mértékű a lemaradásunk. 2020-ra az Európai Unió célul tűzte ki, hogy a 30–34 évesek között a diplomások aránya 31-ről 40%-ra nőjön. Magyarország vállalása ennél az indikátornál, hogy a diplomások arányát 30,3%-ra növelje.

Iskolázottsági tendenciák a 25–64 éves népességben,
Magyarország, OECD- és EU19 átlag, 1997–2007 (%)

Ország/ szint	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
------------------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Magyarország

Felső közép- fok alatti	37	37	33	31	30	29	26	25	24	22	21	20
Felső közép- fok- ú	43	42	42	42	43	44	44	44	44	44	43	44
Felső- fokú	21	21	21	22	23	23	24	26	26	27	28	28

EU19 átlaga

Felső közép- fok alatti	36	38	37	37	35	34	33	31	30	29	29	28
Felső közép- fok- ú	46	44	44	44	45	46	46	46	46	47	47	47
Felső- fokú	18	19	19	19	20	21	21	23	24	24	25	25

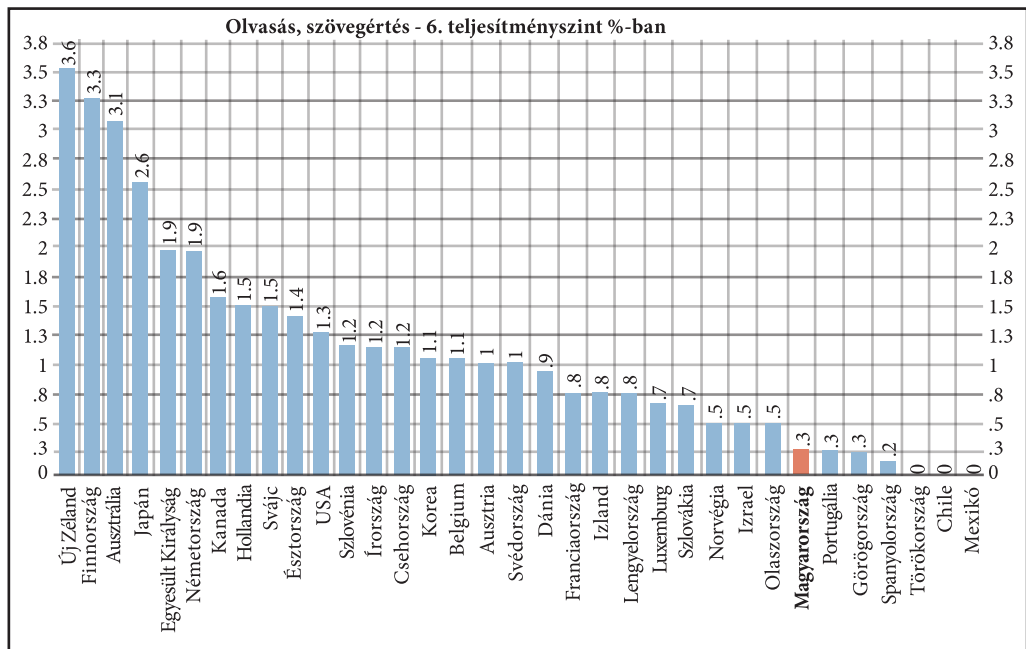
A népesség javuló iskolázottsági szintje ellenére is folyamatosan újratemelődik egy jelentős méretű alacsony iskolázottságú réteg. E tekintetben a leginkább veszélyeztetettek elsősorban a szakiskolákból lemorzsolódó tanulók. A korai iskolaelhagyás okai nagyon komplexek, amelyek területi hátrányokkal párosulva különösen súlyos problémát okozhatnak. A korai iskolaelhagyók arányának csökkentése a szociokulturális, illetve gazdasági szempontból leginkább hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességét támogató egyik legfontosabb cél. Az elképzelések szerint a szakképzés minőségének és vonzerejének, munkaerőpiaci relevanciájának növelésével, valamint a bevezetett ösztöndíj-rendszerrel az iskola megtartó ereje növelhető. Az alapfokú iskolai végzettségre épülő szakiskolai képzés segítheti a fiataloknak a munka világába való korábbi belépését. Ugyanakkor gondoskodni kell arról is, hogy a szakiskolákból kikerülő munkavállalók olyan általános intelligenciával és megfelelő kompetenciákkal rendelkezzenek, hogy képesek legyenek a folytonosan változó technológiákkal lépést tartani, magukat rendszeresen tovább képezni, az élethosszig tartó tanulási folyamatban résztvenni, ami előfeltétele annak, hogy tartósan megkapaszkodjanak a munka világában. A korai iskolaelhagyás európai uniós célértéke 2020-ra 10%, és hazánk is ennek elérését tűzte ki célul.

Alacsony foglalkoztatottsági adataink és oktatási rendszerünk minősége között szoros kapcsolat van. A mindössze nyolc általánost vagy szakiskolát végzettek sokkal kisebb eséllyel kerülnek be az írás-olvasást és az ezekre épülő jártasságokat igénylő munkahelyekre, mint azonos végzettségű közép- vagy nyugat-európai társaik. A munkaerőpiaci kereslet döntően az iskolai végzettség szerint szelektál, így a képzettebb munkaerő irányába mozdul. Az iskolai végzettség és a munkaerőpiaci esélyek Magyarországon meghatározóbbak, mint a világ más tájain. A 25–64 évesek körében az alapfokú végzettségűek foglalkoztatása 16 százalékponttal marad el az unió átlagához képest. Ez a hátrány az iskolázottság emelkedésével mérséklődik, a középfokú iskolai végzettségűek esetében hét, a diplomások körében öt százalékpont.

Az OECD Felnőttkori Írásbeliség Vizsgálatának eredménye szerint a 40 évesnél fiatalabb, de már iskolába nem járó nemzedék írásbeliségének értékelésekor azt látjuk, hogy Magyarországon a népesség hetven százalékának szövegértése nagyon gyengének bizonyul, a nyugat-európai országok átlaga eközben negyvenöt százalék. A magyar fiatalok ötöde-negyede nem tanul meg olyan szinten írni és olvasni, amilyenre későbbi tanulmányaiban vagy munkájában szüksége lenne.

Magyarország az 1970-es évek eleje óta részt vesz a fontosabb nemzetközi tudásszintmérő programokban, így hatalmas adathalmaz áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy bemutassuk a magyar közoktatás teljesítményét nemzetközi és történeti kontextusban. A legtöbb adat az olvasás-szövegértés, a matematika és a természettudomány területéről áll rendelkezésre, mindenekelőtt a FISS, SISS, TIMSS, PIRLS és PISA felmérések eredményeként. E vizsgálatok igen változatos képet mutatnak a magyar közoktatás eredményességéről: a TIMSS és PIRLS-méréseken a tanulók hagyományosan jól teljesítenek, míg a PISA méréseken ehhez képest sokkal gyengébb, de az OECD-országok átlagának megfelelő, vagy attól alig elmaradó eredményeket érnek el.

A nemzetközi felmérések szerint egy-egy oktatási rendszeren belül, az iskolák között és az iskolán belül, egyes tanulók között nagyobbak a különbségek, mint az oktatási rendszerek átlageredményei között. Jelen pillanatban a magyar iskolarendszer a meglévő egyéni különbségeket nem képes eredményesen

9. ábra A PISA-felmérés szerint legmagasabban teljesítők aránya olvasásban, szövegértésben, 2009

Forrás: PISA 2009 adatbázis (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

kezelni. Már az iskolába lépéskor megkezdődik a tanulók erőteljes szelekciója, majd a különbség minden iskolafokozatban tovább nő. A családi háttér szerint a 6. évfolyam felett már nem nőnek tovább az eredményességbeli különbségek a tanulók között, a családi háttér szerinti szegregáció viszont végig erősödik. Ennek eredményeként a pillanatnyi iskolarendszer az iskolába járás alatt nemcsak, hogy nem csökkent az iskolába lépéskor meglévő különbségeken, de tovább növeli azokat. **Amennyiben egy nemzet számára fontos célkitűzés, hogy minden polgárának esélye legyen a minél teljesebb életvitelhez, akkor ezt az iskolai rendszer segítségével jóval hatékonyabban lehet megvalósítani, mint később bonyolult és költséges újraelosztó rendszerek alkalmazásával. A szelektáló iskolarendszer ugyanakkor – mint azt korábban a természettudományos ismeretek kapcsán már bemutattuk – nem képes növelni a nemzetközi összehasonlításban kiemelkedően teljesítő diákok arányát, azaz elitképzésként sem funkcionál.**

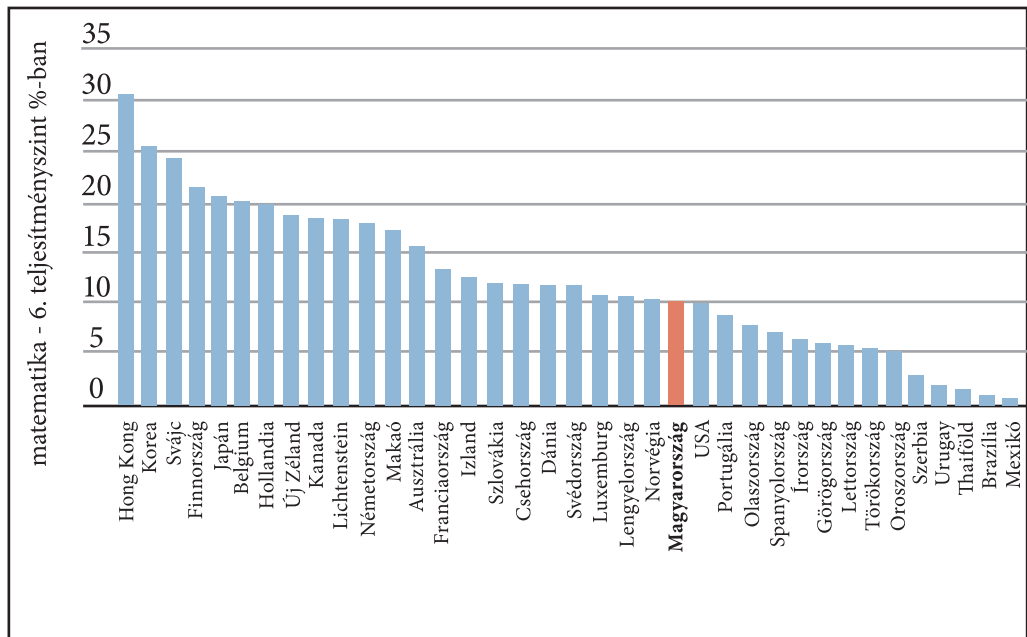
Európa azon oktatási rendszerei sikeresebbek és hatékonyabbak, amelyek a különböző háttérű diákokat nem irányítják korán más-más intézménybe. A PISA vizsgálatok kapcsán például alig van olyan jól teljesítő ország, amelyik oktatási rendszere szelektív lenne. A tanulók egymás közötti interakciója heterogén csoportokban szélesebb körű, ami hozzájárul a társadalmi kohézió erősítéséhez; az oktatás eredményességét jelentős mértékben befolyásoló tanulási motiváció tekintetében jóval kedvezőbb mechanizmusok figyelhetők meg heterogén csoportokban, mint a homogén csoportok esetében.

A 2003-as PISA matematika vizsgálatban a magyar diákok gazdasági-társadalmi háttérváltozók szerinti szelekciója volt a legerősebb; a 2006. évi PISA-vizsgálat természettudományi műveltség eredményei alapján Magyarország [70,4] ebben a tekintetben nemcsak az első helyen áll, hanem jóval a mezőnyből kiemelkedve, még a második helyen álló Németországtól [59,9] is eltávolodva vezeti a szelektivitás listáját. Nem vagyunk képesek a tudományos innovációt közvetlenül biztosító természettudományos kutatói képességek és állások szükséges mértékű létrehozására, és arra sem, hogy mindenki számára lehetővé tegyük a tartós munkavállaláshoz szükséges ismeretek és képességek elsajátítását.

A 2009. évi PISA vizsgálatok szerint a magyar teljesítmények a matematikai és természettudományos képességek területén érdemben nem változtak. Kicsit javultak a szövegértésben a kétezres években, és szintén pozitív elmozdulás, hogy leginkább a legrosszabbul teljesítők eredményei javultak. Mit sem változott

azonban az iskolák közötti különbségek és a családi háttér befolyása a tanulói teljesítményekre. Bár a gyenge olvasásteljesítményt nyújtók aránya 2006 és 2009 között Magyarországon jelentősen csökkent, de még mindig az uniós és az általunk kitűzött referenciaérték alatt vagyunk (az olvasás terén 2020-ra a referenciaérték 15%, a 2009-es uniós átlag 20%, Magyarorszáé 17,6%), ami további erőfeszítéseket tesz szükségessé, s nyilvánvalóan nem nélkülözheti a legkevésbé jól teljesítő iskolák, intézménytípusok tanulóinak fejlesztését.

Az OECD PISA 2009-es vizsgálatban természettudományból a legmagasabb (6. szint) teljesítményszintet elérő tanulók aránya Magyarországon a tanulók 0,3%-a. A legjobbak közé tartozó Finnország (3,3%) pedig 11-szeresen múlja felül Magyarországot. Ez azt jelenti, hogy bár Finnország népessége fele Magyarországnak, az ország iskolái mégis ötször annyi magasan felkészült, így a tudományos kutatói pályák merítési bázisát jelentő fiatalot bocsátanak ki, mint a magyar iskolák. A kimagaslóan teljesítő lengyel és a cseh tanulók is

10. ábra A PISA-felmérés szerint legmagasabban teljesítők aránya matematikában

Forrás: PISA 2009 adatbázis (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

2-4-szeres arányban múlják felül a magyarokat, és a régióban való erős lemaradásunk különösen figyelmeztető jel.

A társadalom innovációs potenciálját és a tudományos kutatás lehetőségeit nagyrészt meghatározza az oktatás színvonala. A tudományos kutatói pályák követelményeinek az egyes tanulmányi területeken legjobb eredményeket elérő, kimagasló teljesítményű tanulók felelnek meg. Ezért az ország tudományos potenciáljához való hozzájárulás szempontjából nem csak az fontos, hogy milyen az egyes országok tanulóinak átlagos teljesítménye, és hogy mennyi a gyengén teljesítő, hanem az is, hogy milyen a valóban kimagasló teljesítményű tanulók aránya.

A gazdasági fejlődést szolgáló innováció és tudományos kutatás lehetőségeinek következő kérdése, hogy mit kezdenek az egyes országok a rendelkezésre álló magasan képzett fiatalokkal, kínálnak-e nekik megfelelő számban kutatói állásokat.

Az OECD 2009-es PISA felmérése alapján – amely a természettudományos ismeretekben nem csak a kiváló, hanem a jó szinten teljesítőket is figyelembe veszi – Magyarországon a tanulók 0,3%-a teljesített a 6., és 5,1%-a az 5. szinten, ami összesen 5,4%. (Ugyanezek az adatok Finnország esetében 3,3%+15,4%=18,7%.) Ezer foglalkoztatottból a kutatásban dolgozók száma Magyarországon ezzel egyidejűleg 4 körül volt (míg Finnországban 17 felett).

Ezeket az adatokat összevetve azt látjuk, hogy **Magyarországon a jó képességű diákok kisebb hányadából lesz a technológiai fejlődést közvetlenül szolgáló kutató**, mint a tudástőke gyarapításában élenjáró Finnországban. A nemzetközi vizsgálatok eredményei alapján kimutatható, hogy a magasan képzett fiatalok aránya és a kutatói pályán foglalkoztatottak száma között nagyon szoros a kapcsolat. A fejlett gazdaságú országok mezőnyében csak négy olyan ország van (Csehország, Olaszország, Törökország és Mexikó), amely Magyarországnál kisebb arányban foglalkoztat kutatókat. Magyarországon a kutatásban foglalkoztatottak arányát 25-30%-ban kellene emelni, hogy elérjük a mai oktatásunk által generált, a fiatalok tudásában rejlő potenciál átlagos kihasználtságát.

Magyarországon, bár a természettudományos oktatás színvonala általában megfelel az OECD átlagnak, azoknak a magasan vagy kiemelt szinten teljesítő tanulóknak az aránya, akik a kutatóképzés meritési bázisát jelenthetnék, a legalacsonyabbak között van. A kutatásban foglalkoztatottak aránya azonban még ennek a mértéknek is alatta marad. Így az oktatás olyan problémákkal

küzd, amely jelentősen rontja a magyar gazdaság versenyképességét, és hosszabb távon veszélyeztetheti a fenntartható fejlődést.

Magyarországon viszonylag alacsony azoknak az aránya, akik egyszerre beszélnek valamilyen idegen nyelvet és nyitottak arra, hogy még tanuljanak nyelveket, ezzel párhuzamosan magas azoknak az aránya, akik nem beszélnek idegen nyelveken, és nem is szeretnék nyelvet tanulni (ábra az 57. oldalon). A nemzetközi statisztikák szerint Magyarország a közoktatásban idegennyelv-oktatásra fordított óraszámok tekintetében az egyik legtöbbet biztosító ország (egy nyelv tanulására átlagosan 10 tanévet biztosít), ugyanakkor a hatékonyság-veszteség is meglehetősen nagy. Ennek okaként a kutatások rámutattak arra, hogy az alap- és középfok illeszkedésénél problémák adódnak, vagyis nem hasznosul megfelelően az általános iskolában megszerzett nyelvtudás*. Ugyanakkor a kéttannyelvű középiskolák és a nyelvi előkészítő osztályok elterjedése hozzájárult ahhoz, hogy a fiatal korosztályok nyelvtudásának elmaradása nemzetközi összehasonlításban csökkent.

Hasonlóan az idegen nyelvi ismeretekhez, hazánkban **a gazdasági-pénzügyi tájékozottság is alatta marad az amúgy közepesnek mondható általános műveltségnek**. Nemzetközi összehasonlításban nem vagyunk előnyös pozícióban a digitális írástudás és az amúgy nálunk is dinamikusan növekvő, de relatíve drága internet-hozzáférés terén sem. A 9–16 évesek digitális írástudás szintje elmarad a nemzetközi átlagtól**.

A *tudással kapcsolatos értékek* területén megállapítható, hogy bár hazánkban a teljesítmény társadalmi elfogadottsága relatíve magas, mégis viszonylag nagy gyanakvással szemléli a közvélemény a munkahelyi előmenetelt és a meggazdagodást. Hazánkban, a lakossági vélemények alapján és európai összevetésben, a társadalmi előrejutás szempontjából a kemény munkavégzés az egyik legkevésbé számító érték.

Magyarországra jellemző a tudomány iránti nyitottság és a tudományos tájékozottság, ezekhez a pozitív értékekhez azonban kapcsolódik a tudomány túlmisztifikálása is. A magyar emberek nemzetközi összehasonlításban általában nagyfokú tisztelettel és elismeréssel nyilatkoznak a tudományról. Magyarországon a lakosság több, mint 60%-a úgy gondolja, hogy a tudomány előnyei nagyobbak, mint annak hátrányai. Ezzel Európában hazánk a harmadik legmagasabb

* Vágó-Simon-Vass (2011)

** Vágó-Simon-Vass, I.m.

pozíciót éri el. Mindezzel párhuzamosan kimagasló (80%) azok aránya is, akik úgy gondolják, hogy a tudomány lényegesen megkönnyítette az emberek életét. (A tudományt övező ilyen fajta tisztelet azonban bizonyos szempontból a tudomány hatáskörét érintő elvakultságot is jelenthet.)

A *tudomány, a kutatások és fenntartható fejlődés kapcsolatrendszerét* illetően a 2000-es évek második felében az MTA és az NKTH több kiemelt agrár- és környezetügyi programot indított, amelyek közül számos kutatás jelentős agrár- és környezetügyi innovációs eredményt hozott. A 2000-es évek második felétől fejlődésnek indult a környezetorientált innováció, ugyanakkor az innovációs lánc zárása továbbra is hiányzik. A környezetorientált kutatások nem jelennek meg széles körben a szolgáltatásokban, a technológiákban és a termékekben. Megerősödtek a tisztább termelési módszerek elterjesztését szolgáló programok és intézmények. Gyarapszik az elérhető legjobb technikák (BAT, Best Available Technologies) alkalmazását segítő referenciadokumentumok száma, új adatbázisok kerültek kialakításra többek között a szennyezőanyag-kibocsátási és szállítási nyilvántartásról.

Összességében a K+F és az innovációs eredmények alkalmazása közepes mértékű, tendenciájában erősödő pozitív hajtóerőt képvisel. A tapasztalatok szerint az agrár- és környezettechnológiai innovációk egyik legnagyobb ösztönzője a jogszabályi követelményeknek való megfelelés szükségessége. Az innovációk bevezetésének másik fő akadályozó tényezője az adminisztrációigény, valamint az engedélyezési eljárások bonyolultsága és időigénye. A jogszabályi környezet felülvizsgálatával az adminisztrációs akadályozó tényezők csökkenthetőek.

9.1.3 Egészség*

Az emberi egészség az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által ajánlott és széles körben elfogadott, átfogó (holisztikus) meghatározása szerint nem pusztán a betegség vagy fogyatékoság hiányával, hanem a teljes testi, lelki és szociális jóléttel együttesen jellemzett állapot. A lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészség alapvető emberi jog. Meghatározza az egyes emberek életét, életminőségét

* Ez az alfejezet – többek között – az NFFT részére készített alábbi háttér tanulmányon alapul: Spéder Zs. (szerk.), 2011. Az alfejezetben található adatok forrása visszakereshető ebben a tanulmányban.

éppúgy, mint a társadalom jövedelemtermelő képességét, ezért a hatékony egészségnevelés, egészségfejlesztés jelentősége a fejlett társadalmakban egyre jobban felértékelődik.

Minden ember alapvető tapasztalata, hogy az egyén és az egyének alkotta közösségek lehető legjobb egészségi állapota olyan alapvető szükséglet, aminek megléte mind az egyének létfenntartásának, önmegvalósításának és boldogságának, mind az emberi közösségek, kezdve a családon, továbbá más, a különféle célok szolgálatára, értékeképviselésére, illetve érdekek érvényesítésére létrehozott társulások életképességének, eredményességének, végső soron fennmaradásának, fenntarthatóságának alapvető feltétele. Ezt a tapasztalatot a természettudományok, mindenekelőtt az orvosbiológia és a korszerű gyakorló orvoslás (*evidence based medicine*), továbbá a társadalomtudományok, így az antropológia és a szociológia is, tényekkel igazolják.

Míg egyéni szinten mind jobban meg lehet állapítani, hogy egy adott egészségi állapot romlása milyen külső-belső tényezőkre vezethető vissza, addig populációs szinten nem könnyű meghatározni az egyes tényezők szerepét, jelentőségét. Nemzetközi kutatási eredmények szerint a megelőzhető, korai halálozásokat általános szinten legnagyobb mértékben (40-50% között) az életmód (egészségmagatartás és életvitel), közepes mértékben (20-30% között) a genetikai tényező és a környezeti hatás (kb. 20%), s csak kis mértékben az egészségügyi ellátórendszer minősége (kb. 10%-os súly) befolyásolja. A halálesetek értékelése alapján arra lehet következtetni, hogy a megbetegedési (morbiditási) viszonyok is lényegében hasonló arányokat mutathatnak.

Specifikus szinten egy populáció egészségét a kulturális, gazdasági, politikai, egészségügyi ellátási, fizikai és társadalmi környezet kölcsönhatásának rendszere alakítja.

Lokális szinten (azokon a szintereken, ahol a mindennapi élet folyik) az egészséget a hétköznapi szabadság megélésének szubjektív érzete, a lakó-, munkahelyi- és természeti környezet, a társas kapcsolatok és társas támogatottság, az anyagi helyzet, az értékek és ismeretek, valamint az egészségügyi ellátó rendszer szolgáltatásainak elérhetősége együttesen biztosítja.

Az egyén főleg közösségi minták követésével alakítja viselkedését, különböző szinterek szereplőjeként. A legfontosabb életmódot veszélyeztető rizikóviselkedések a dohányzás, az aránytalan táplálkozási és mozgási (energiaegyensúly) szokások, az alkoholfogyasztás minősége és mennyisége, valamint egyéb

függőségek. Az életmód szempontjából is kiemelkedően fontos a biológiai, szer-
vi adottságok és kortényezők mellett a társas kapcsolatok megléte (támogató
közösség), az önismeret, önértékelés, a problémákkal való megküzdési képessé-
gek megléte és az egyéni stressz-kezelési módok kifejlesztése.

Hazánkban az egészséggel kapcsolatos mutatószámok **a humánerőforrás
rossz fizikai és lelki állapotát** jelzik, amelynek vélelmezett **elsődleges okaként
a széles körben elterjedt egészségkárosító szokások állhatnak**, melyekre vonat-
kozó hazai statisztikai adatok szintén kedvezőtlen képet mutatnak.

A magyar népesség csökkenése az alacsony születésszám mellett a korai (azaz
a 0-64 éves korban bekövetkezett) **halálozás magas számára** vezethető vissza,
amely az elmúlt években tapasztalható kedvező tendenciák ellenére **változatlanul
magasnak** mondható. A kedvezőtlen mortalitás nem csak a nyugat-európai or-
szágokhoz képest nyilvánvaló, hanem hozzánk hasonló történelmi tradíciójú
kelet-közép-európai országhoz képest is érezhető lemaradás figyelhető meg.
Az elmúlt másfél évtized alatt tapasztalható javulás mértéke korántsem tekint-
hető megnyugtónak.

Magyarországon a férfiak standardizált halálozási rátája 77%-kal magasabb,
mint Ausztriában, 30%-kal haladja meg a cseh, 12%-kal pedig a lengyel szintet.
A többlethalálozás legnagyobb hányadát a szív- és érrendszeri betegségek okozta
halálozás teszi ki.

A magyar férfiak szív- és érrendszeri halálozása 114%-kal
magasabb az osztráknál, míg Csehországot 27%-kal, Len-
gyelországot pedig 19%-kal haladja meg. Az emésztőrendszer
betegségei okozta halálozás standardizált arányszáma 224%-
kal magasabb, mint az osztrák férfiaké, és 110%-kal magasabb
a cseh, illetve 90%-kal a lengyel férfiak halálozásánál is. Eb-
be a haláloki főcsoportba azon betegségek tartoznak, amelyek
kialakulásában a túlzott és nem megfelelő minőségű alkoholfo-
gyasztás kiemelt szerepet játszik. A tumoros halálozást illetően
nagyon világosan körvonalazható a magyar férfiak halálozási
többletének forrása. Ezen halálokok döntő részben a magas
alkoholfogyasztás és a dohányzás kombinációjával hozhatók
összefüggésbe.

A női halálozás szintje és mintázata sokban hasonlít a férfiakéhoz, elmaradás azonban valamivel kisebbnek mondható.

A tumoros halálozást tekintve a férfiaknál látott képhez nagyon hasonló bontakozik ki a női mortalitás vizsgálata során is. Valamennyi, az alkoholfogyasztás és a dohányzás által erősen befolyásolt tumoros halálozás esetében a magyar halálozás szignifikánsan magasabb, mint a környező Ausztriában vagy a régióhoz tartozó Csehországban vagy Lengyelországban. A szűréssel mérsékelhető emlőrákos halálozások standardizált száma negyedével (20-26 százalékkal) magasabb Magyarországon a környező országokhoz képest.

A betegségteher túlnyomó részét a krónikus nem fertőző betegségek jelentik. E megbetegedések okozta **betegségteher jelentős részéért életmódbeli tényezők** (dohányzás, túlzott alkoholfogyasztás, kedvezőtlen táplálkozási szokások, fizikai inaktivitás, lelki egészség romlása) **tehetők felelőssé**. A kedvezőtlen életmód hátterében meghatározó módon pszichoszociális tényezők állnak.

Magyarországon a kedvezőtlen egészségi állapot nagy mértékű egészségkockázatos magatartással jár együtt. Magyarország népessége – hasonlóan az Európai Unióhoz újonnan csatlakozott tagállamok lakóihoz – az átlagosnál lényegesen rosszabbnak ítélik meg a saját egészségi állapotukat. A rendelkezésre álló adatok tanulsága szerint az alkoholfogyasztás mértékét jelentősen befolyásolja a gazdasági fejlettség (a fejletlenebb országokban kevesebb alkoholt fogyasztanak), de az alkoholfogyasztás ettől független „nemzeti jellegzetességeket” is mutat. Ezek együttes hatásaként országunk a világ tíz legtöbb alkoholt fogyasztó országa közé tartozik. Európán belül szintén magasnak számít a dohányosok, elsősorban a dohányzó nők aránya. Az egészségkárosító szenvedélyek a fiatalok körében is elterjedtek: mind a dohányzás, mind a túlzott alkoholfogyasztás esetében a fiúk és a lányok közti különbségek mérséklődtek. Statisztikai adataink egyelőre hiányosak a fiatalok körében egyre terjedő drogfogyasztás következményeiről, de hosszabb távon bizonyosan hozzájárulnak a lelki, mentális és fizikai állapot romlásához, esetlegesen az antiszociális viselkedési formák kialakulásához.

Az egészséget veszélyeztető további lényeges faktor **a túlzott táplálékbevitel és a mozgásszegény életmód**. Az KSH Európai lakossági egészségfelmérése

(ELEF) vizsgálat alapján a felnőtt lakosság fele (49,7%) egyáltalán nem végez intenzív (rendszeres, korának és képességeinek megfelelő) testmozgást, harmada (33,4%) még mérsékelt testmozgást sem, ötöde (21%) pedig nem is gyalogol még napi tíz percen keresztül sem. A 15 év feletti lakosság több mint felének (53,7%) a kívánatosnál magasabb a testsúlya, minden ötödik felnőtt pedig egyenesen elhízott. Az önbevalláson alapuló értékek szerint a nők körében valamivel kevesebb az elhízottak, illetve a túlsúlyosak aránya.

Tradicionalisan sajátos problémát jelent a magyar lakosság esetében a **lelki egészségi** állapotmutatók előnytelen alakulása. A 65 éven aluli nők és férfiak esetében a mentális funkcionalitás csökkenés és a depresszió/szorongás prevalenciája egyaránt magas. Ez a 65 éven felüliek körében további emelkedést mutat (kivéve a 65 éven felüli férfiak esetében a depresszió/szorongás prevalenciáját). Bár az **öngyilkosság** okozta halálozás alakulását hazánkban már a 80-as évek vége óta csökkenő trend jellemzi, az öngyilkosság okozta halálozás relatív rizikója napjainkban is több mint kétszerese az EU15 országokat jellemző átlagos kockázatnak.

A felsorolt különbségek egyértelműen **rámutatnak a magyar társadalom egészen súlyos életminőség- és életmódbeli, valamint egészség-magatartásbeli problémáira**. A mortalitási szint javulásához jelentős életmódbeli változásra volna szükség. A szűréssel és gyógyítással csökkenthető életévvesztés feltehetően ugyancsak fontos szerepet játszhat mind a férfi, mind a női népesség halálozásának mérséklésében.

A **környezeti tényezők** közismerten **jelentős egészségi kockázatot** is jelentenek, 18 éves kor alatt az összes betegségteher egyhatod részéért az egészségtelen környezet a felelős. Az érintett települések, illetve az ott élő lakosság számát illetően megállapítható, hogy környezeti expozíció szempontjából az egyik legjelentősebb feladat az ivóvíz minőségének javítása (arzén, bór, fluorid miatt kifogásolt ivóvízzel ellátott települések száma 365, az érintett lakosság száma majdnem 900 000 fő). Nagyon fontos a levegő kémiai szennyezettségének, elsősorban a szálló por koncentrációnak a csökkentése mind a nagyvárosokban, mind a kis településeken, ahol az „energiaszegénység” miatt növekszik a porterhelés a fűtési időszakban. A szálló por szennyezés terhére írható betegségteher 358 710 rokkantsággal korrigált elveszített életévet jelent hazánk lakosságára vetítve. Már a határértékek (napi, éves) betartása is kimutatható egészségnyereséget eredményezne, ebből a szempontból a hosszú távú levegőminőség javítás sokkal eredményesebb.

A 21. század egyik népbetegsége az **allergia** és az **asztma**, becslések szerint hazánk lakosságának egyötöde szenved allergiás kórképtől. Kialakulásához többek között hozzájárul a magas biológiai légszennyezettség, elsősorban az igen magas parlagfű pollen koncentráció, ez a terhelés évente 25-45 napon keresztül éri hazánk lakosságának mintegy felét. Ez a magas parlagfű pollen terhelés hozzájárul ahhoz, hogy az allergiás betegek 40-70%-a érzékeny a parlagfűre.

Igen jelentős a **klímaváltozás környezet-egészségügyi hatása**, elsősorban a magas hőmérséklet, illetve hóhullámok hatása. A 2007. évi rendkívüli hóhullám országos szinten több mint 1000 többlethalálestet követelt, ami a teljes lakosságra vetítve 2,5–4 hét potenciális élettartam veszteséget okozott. 2008–2011 között évente 600-900 többlethalálest következett be emiatt.

Súlyos területi egyenlőtlenséget, a magyar társadalom életfeltételeinek polarizálódását jelzi, hogy az ország nyugati és keleti felében élők születéskor várható élettartama között 2010-ben a férfiaknál 4,3, a nőknél 2,2 évnyi különbség mutatkozik. **Az egészségi állapot társadalmi különbségei Magyarországon markánsabbak, mint a jövedelmi egyenlőtlenségek**, és az elmúlt évtized hazai vizsgálatai a deklarált egészség- és társadalompolitikai törekvések ellenére az egyenlőtlenségek fokozódására utalnak. Célzott kutatások dokumentálják a hátrányos helyzetű kistérségek lakosainak, a társadalmilag kirekesztett rétegeknek – roma népesség, szegények, munkanélküliek, egyedülálló öregek stb. – különösen kedvezőtlen egészségi állapotát és életmód jellemzőit. Környezet-egészségügyi szempontból különösen jelentős elmaradás figyelhető meg a telep-szerű kolóniákon, ahol a lakosság mintegy 2%-a él, ahol a közművesítés aránya az országos átlagnál jelentősen alacsonyabb. Nemzetközi összehasonlító vizsgálatok alapján nem kielégítő az iskoláskorú gyermekek egészsége és életmódja sem a fejlett országokhoz viszonyítva.

9.1.4 Szegénység

A szegénység a társadalmi adaptációt, a társadalmi szintű munkamegosztásban való részvételt, az emberek velük született képességeinek és tehetségének kibontakoztatását akadályozó jelenség, élethelyzet. Tárgyalására azért kerül sor a humán erőforrásokat elemző fejezetben, mert a szegénység okozatként és okként egyaránt kapcsolódik az iskolázottsághoz, a demográfiai jellemzőkhöz vagy az egészségi állapothoz is.

A szegénységet a laikusok leginkább a jövedelemhiánnyal azonosítják. A releváns vizsgálatok tükrében ma már markánsan kirajzolódik a kép, miszerint a hazai kirekesztődés és szegénység kockázata kapcsán az utóbbi években a legfontosabb, kialakulásukért felelős tényezőnek az iskolázottság, a foglalkoztatottság, a gyerekszám illetve a települési lejtőn elfoglalt helyzet, azaz a lakóhely mérete és a térszerkezetben elfoglalt helye számít.

A szegénység kifejezés olyan áthallásokat is hordoz, ami pejoratív lehet, az érzelmi, élménybeli szegénység, kulturális szegénység, stb. fogalmak már olyan területekre sodornak, amelyek esetében fennáll a veszélye, hogy a leg-alapvetőbb emberi szükségletek kielégítésének igénye bagatellizálódik, illetve a pontos értelmezések hiányában nehezebbé válik a diagnózisok és terápiák megtalálása. Alig rendelkezünk információval az energiaszegénység, társadalmi tőke, iskolarendszeren kívüli tanulás, de még a közszolgáltatások elérhetősége terén sem, miközben e tényezők a társadalmi adaptáció szempontjából alapvető fontossággal bírnak.

Magyarországon **az országos szegénységi arány** (hányan élnek a medián ekvivalens jövedelem 60%-ánál kevesebből) **2009-ben 12,4% volt**. Az azt megelőző tíz évben az arány 10% és 15,9% között ingadozott, trendszerűen igen enyhén emelkedett (2000-ben és 2001-ben 11%, 2008-ban és 2009-ben egyaránt 12,4% volt). Ez a mutató az EU15-ökhöz képest kedvezőbb, a szegénységi arány hazánkban 4 százalékponttal alacsonyabb. Figyelembe véve azonban, hogy az EU-ban országonként jelentős eltérések tapasztalhatóak az átlagjövedelem tekintetében, ez abszolút értelemben nem jelent valóban kedvező helyzetet, hiszen a magyar átlagjövedelmi szint jóval alacsonyabb az unió tagállamainak többségére jellemzőnél.

Figyelmeztető jel, hogy **a szegények között egyre nagyobb arányban vannak gyermekek**: minden ötödik szegény 17 évnél fiatalabb. Az életkor előrehaladtával a szegénységi arány általában csökken: Magyarországon a szegénységnek ma nem idős-, hanem gyermekarca van. Különösen kitettek a szegénység kockázatának a három- vagy többgyermekes családok és az egyszülős háztartások, míg a nyugdíjasok szegénységi esélye az országos átlag alatt van (4%-os).

Magyarországon viszonylag új kategóriaként fontos megemlíteni az **energia-szegénység** fogalmát is. A nemzetközi irodalom azt tekinti energiaszegénynek, akinek energiakiadásai meghaladják a jövedelme 10%-át. Hazai viszonylatban ez a megközelítés sem alkalmazható, hiszen ez a társadalom nagy többségére

igaz. Az energiaszegénység kapcsán eddig végzett vizsgálódások és elemzések rávilágítanak a kérdés bonyolultságára, a hazánk energiafüggőségéből adódó problémákra, a világpiaci árak és a hazai bérszínvonal aránytalanságaira.

9.2 Társadalmi erőforrások*

Egy nemzet hosszú távú fenntarthatóságát nem kizárólag gazdasági vagy természeti erőforrások szavatolják, hanem a társadalmi tőke is: létezniük kell olyan intézményeknek, továbbá bizonyos értékeknek és gondolkodásmintáknak, amelyek az egyéni és közösségi döntéseket olyan „mederbe terelik”, amely összhangban van a hosszú távú fenntarthatóság céljaival. A társadalmi erőforrások közül a leglassabban változók, változtathatók a szocializáció során átadott értékek, amelyek az egyének személyiségében rögzülnek. A helyzetfelmérés első lépcsője ezért a magyarok értékvilágának vizsgálata: mely elemei vannak összhangban a fenntarthatósággal, és mely elemei ellentétesek vele. A fontosnak vallott értékek követése azonban kulturális-társadalmi akadályokba ütközhet. A következő vizsgálandó kérdés tehát az, hogy a magyarok mennyire tudják az értékeiket ténylegesen is követni életük során, és milyen tényezők akadályozzák őket ebben. E tényezők között a személyes, informális viszonyokat éppúgy figyelembe kell vennünk, mint a formális, részben az államhoz kapcsolódó szabályrendszereket, intézményeket.

A fenntarthatóság szempontjából kedvező legfontosabb általános értékek és attitűdök a következők: (1) szorgalom és a munka nagyra értékelése; (2) takarékoság hangsúlyozása és a fogyasztásközpontúság elutasítása; (3) a környezettudatosság: a természet tisztelete, továbbá a kulturális örökség megbecsülése; (4) a személyes felelősség- és közzétartóvállalás; valamint (5) az együttműködési hajlandóság és bizalom.

* Ez a fejezet alapvetően az NFFT részére készített alábbi háttér tanulmányon alapul: *Keller T. – Tóth I. Gy., 2011.* Az ebben a fejezetben található adatok forrása visszakereshető a tanulmányban. A fejezetben szereplő egyéb forrásokat külön jelezzük.

9.2.1 Szorgalom és munka

Az egyik legátfogóbb európai értékvizsgálat – a Schwartz-értéktesztet alkalmazó *European Social Survey* (ESS) – eredményei szerint Kelet-Közép-Európára, így Magyarországra is jellemző, hogy **az emberek viszonylag nagy jelentőséget tulajdonítanak a társadalmilag elismert teljesítménynek** (Luksander – Mike – Csité, 2011a). Továbbá, a magyar lakosság – például az Egyesült Államokkal való összehasonlításban – nagyobb mértékben gondolja úgy, hogy **a munka a legfontosabb tevékenység**. Magyarországon Európában az egyik legmagasabb azoknak az aránya, akik a munkát a szabadidő rovására is fontosnak tartják (66%), miközben a környező Visegrádi országokban ez az arány legalább 5-10 százalékponttal alacsonyabb. Szintén fontos megjegyezni, hogy hazánkban a népesség körülbelül kétharmada szerint inkább rossz dolog volna, ha a munka fontossága csökkenne az életben.

Ezt a **határozottan kedvező értékrendet azonban jelenleg nagyon nehéz követni**. Magyarországon a lakosság nemzetközi összehasonlításban meglehetősen elégedetlen munkakörülményeivel (a válaszadók 40%-a nyilatkozott így), miközben európai viszonylatban kimagasló a pénzkeresésre fordított idő. A magyarországi szervezeti kultúrára európai összehasonlításban a magas fokú elvárások és alacsony szintű autonómia jellemző. Ez a típusú atmoszféra pedig fokozza a munkahelyi elégedetlenséget és növeli a munkahelyen átélt stresszt. A munkát illető elégedetlenség okai között kell említenünk a munkaerőpiac rugalmatlanságát, amelyet a gazdasági erőforrások kapcsán részletesebben is tárgyalunk.

9.2.2 Takarékoság hangsúlyozása és a fogyasztásközpontúság elutasítása

Az említett európai értékvizsgálat (ESS) szerint a magyarok más európai népekhez képest igen nagyra értékelik az élet élvezetét, örömeit, ugyanakkor nem kiemelkedően fontos számukra az anyagi gazdagság. Más vizsgálat (*European Values Study*) szerint pedig a magyarok nemzetközi összehasonlításban relatíve fontosnak tartják a takarékoságot (mint gyereknevelési elvet). **A magyarok tehát a kinyilvánított értékek szintjén erősen hedonisták ugyan, ám ez nem jelent materializmust, és nem feltétlenül jelent rövid**

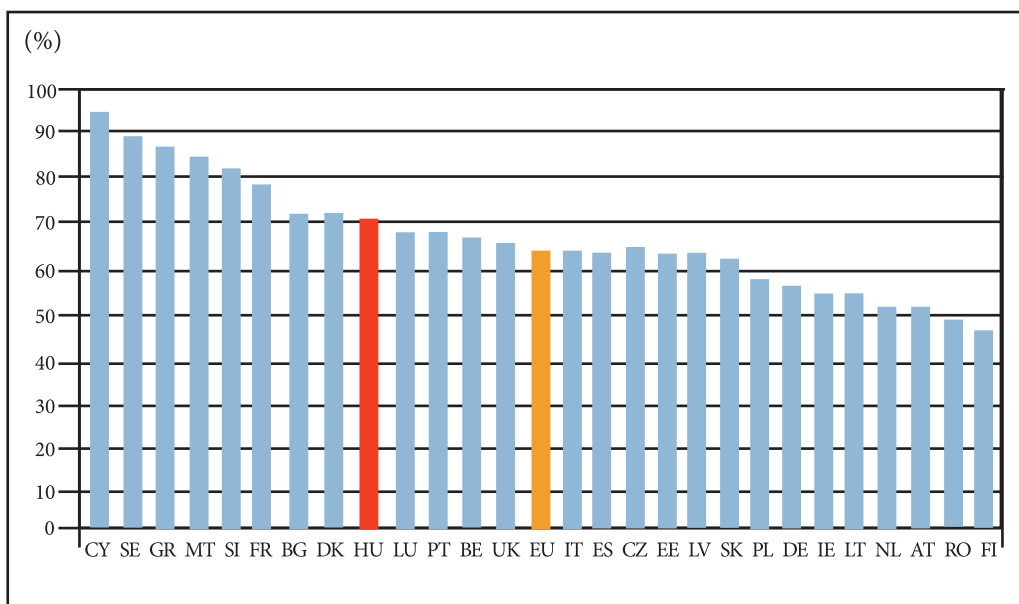
távú gondolkodást sem. Csak töredékes információk vannak arról, hogy ezeket az értékeket mennyiben követjük ténylegesen a mindennapokban. A magyar háztartások megtakarítási rátája például a 2000–2005 közötti időszakot vizsgálva (Bethlendi, 2007) kedvezőbb volt, mint a legtöbb régióbeli országé, sőt egyes lényegesen gazdagabb nyugat-európai országokénál is. A makrogazdasági helyzettel összefüggő átmeneti visszaesés után az OECD előrejelzése szerint a ráta visszatér a 7% fölötti szintre (OECD, 2011). A túlzásba vitt fogyasztói szemlélet talán lemérhető az olyan új, szimbolikus fogyasztói termékek elterjedtségén, mint a mobiltelefon. A magyar lakosság körében a mobiltelefon elterjedtsége nem különösen magas (2003-ban 77% volt, míg Szlovákiában 68, Csehországban 95, az EU25-ök átlagában pedig 80% – Európai Bizottság, 2005).

Jelenleg az egyik legsúlyosabb nemzetgazdasági probléma **a devizaalapú hitelek miatti eladósodottság.** Bár ennek pontos okai vitatottak, a jelek szerint nem elsősorban az egyének felelőtlensége, rövid távra koncentráló, a jövővel nem kalkuláló értékrendje tehető felelőssé a válságért. **A lakosság pénzügyi tapasztalatlansága, a forint alapú hitelezést megdrágító kormányzati makrogazdasági politika, a szabályozás és a banki etika hiányosságai emelendők ki az okok közül.** Ezzel egyúttal megneveztük azokat a társadalmi intézményeket is, amelyeknek általánosabban is komoly szerepe lehet a felelős fogyasztási és megtakarítási döntések támogatásában.

Az átlagtól természetesen lényegesen eltérhetnek egyes társadalmi csoportok fogyasztási és megtakarítási szokásai. Magyarország fogyasztói szegmentációja alapján egy viszonylag szűk réteg tekinthető elitfogyasztónak, és egy meglehetősen széles réteg a fizikai létfenntartáson túl gyakorlatilag semmit sem fogyaszt. Az életstílus alapján történő fogyasztás a társadalmi hierarchia közepére jellemzőbb. Magyarországon a leggazdagabb fogyasztói csoportokra kevésbé jellemző a pénzhasználati hedonizmus. Ezt a csoportot magas jövedelme révén kevésbé érinti a hitelfelvétellel járó eladósodás. Bizonyos relatíve alacsony jövedelmű csoportok lehetőségeikhez képest jóval nagyobb fogyasztói étvággal rendelkeznek. Ezt az összefüggést lehet akár pozitívan is értelmezni, hiszen ha az alacsonyabb jövedelműek elkezdenek fogyasztani, akkor ez motiválhatja őket a kiemelkedésre. Problémát jelenthet azonban, ha a szegényebb rétegek túlzott fogyasztási igényeik miatt egyre jobban eladósodnak és ezzel fokozódik hátrányos helyzetük.

9.2.3 Környezettudatosság

Hazánkban a közvélekedés nagyon pártolja a környezetvédelmet, ez azonban a környezetvédelmi akciókban való részvétel nemzetközileg is alacsonynak mondható szintjével párosul. Környezettudatos szempontok (például az ökocímke) a többi ország adataihoz képest relatíve kevésbé lényeges tényezők hazánkban. Magyarországon az egyik legalacsonyabb (26%) azoknak az aránya, akik az ökocímket „nagyon fontos” szempontként kezelik, ha vásárolni indulnak. Azt azonban az adatok alapján nem lehet következtetésként levonni, hogy a környezettel kapcsolatos megfontolások teljesen hidegen hagyják a magyar vásárlót. Ugyanis, mint ahogyan minden országban, hazánkban is abszolút értelemben

Az ábrán szereplő országok rövidítése:

AT Ausztria • BE Belgium • BG Bulgária • CY Ciprus • CZ Csehország • DE Németország
DK Dánia • EE Észtország • EU Európai Unió • ES Spanyolország • FI Finnország
FR Franciaország • GR Görögország • HU Magyarország • IE Írország • IT Olaszország
LT Litvánia • LU Luxemburg • LV Lettország • MT Málta • NL Hollandia • PL Lengyelország
PT Portugália • RO Románia • SE Svédország • SI Szlovénia • SK Szlovákia • UK Egyesült Királyság

11. ábra A környezetvédelmet nagyon fontosnak tartók aránya

Forrás: Tárki, 2011 (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

(a százalékos megoszlások alapján) inkább figyelik a vásárlók az ökoemblémát, mint a márkát. A környezettudatosság körébe az épített környezet ismerete, annak tisztelete is beletartozik. Ebben Magyarország szintén elmarad a nemzetközi átlagtól.

9.2.4 Személyes felelősség- és kockázatvállalás

A munka és a takarékoság nagyra értékelése jelzi, hogy a magyaroktól nem áll távol a felelősségvállalás. Az önállóság mint általános érték megítélésében a magyarok Kelet- és Nyugat-Európa határán vannak (az idézett ESS-vizsgálat szerint). Az önállóság megvalósítása azonban a magyarok szerint komoly korlátokba ütközik: a saját sors irányíthatóságában való hit európai viszonylatban alacsonynak (bár nem szélsőségesen alacsonynak) mondható.

A kockázatvállalás terén a helyzet jóval kedvezőtlenebb, hasonlóan a legtöbb kelet-európai néphez **a magyarok igen fontosnak tartják a biztonságot** a személyes életükben és a társadalom egészét tekintve is (Keller, 2008). Még inkább igaz, hogy a magyarok **nem értékelik a kihívásokat, tartanak az izgalmat is ígérő kalandoktól, változásoktól**. Ezzel összhangban, a jóléti- és közpolitikákkal kapcsolatos értékeket elemezve felfigyelhetünk arra, hogy Magyarországon európai összehasonlításban **magas az újraelosztás iránti igény**. Ez azt jelenti, hogy a lakosság nagymértékben támogatja azt az elképzelést, hogy az állam csökkentse a jövedelmi egyenlőtlenségeket. A másik oldalról elsősorban az egészségügy, a családtámogatások, a nyugdíj és a szociális ellátások területén a piaci szerepvállalást szorgalmazók mellett relatíve többen vannak az állami finanszírozás fokozását igénylők.

9.2.5 Együttműködési hajlandóság és bizalom

Az erőforrások megőrzése és gyarapítása együttműködést, az együttműködés pedig bizalmat feltételez. A társadalmi együttműködés területén azt láttuk, hogy **hazánkban mind általában az emberekbe, mind az intézményekbe vetett bizalom nemzetközi léptékkal mérve alacsony, ezzel szemben magas a családba és a szűkebb személyes környezetbe vetett „partikuláris” bizalom**. Az utóbbi

a társadalom rendkívül fontos és megőrzendő erőforrása. Az értékőrző és -teremtő együttműködés komoly gátja ugyanakkor a magyar társadalmat a személyes szférán túl átható nagy mértékű bizalmatlanság. A magyarok bizalmatlanok egymással, a politikai szervezetekkel, az állami intézményekkel és a vállalkozásokkal szemben is. Nem csak bizalmatlanok vagyunk, de rosszakat is gondolunk azokról, akiket nem ismerünk. Kutatások is igazolják, hogy Kelet-Európában általában gyanakvással nézik a gazdagokat, és a meggazdagodásukat inkább a külső körülményeknek (kapcsolatok, indulási előny), mint a belső képességeknek (tehetség, kemény munka) tulajdonítják.

Az intézményekbe vetett bizalom tekintetében jelentős csökkenés következett be a 2000-es évek első éveiben. A társadalmi együttműködés hiánya tetten érhető a korrupció tolerálásában, az alacsony fokú köz- és politikai szerepvállalásban. Egy 2009-es kutatás eredményei azt mutatják, hogy a magyarok a legkevésbé a politikusokban, a bankároknak, a gazdag emberekben és az újságírókban bíznak (Tárki, 2009). Ezek az eredmények egyébként megerősítik, hogy Magyarországon bizalmatlanul viszonyulnak az emberek a gazdagsághoz és általánosságban az akár anyagi, akár más jellegű sikerességhez. Az emberekbe vetett bizalommal párhuzamosan az intézményekbe vetett bizalom is alacsony. A 0-tól 10-ig tartó skálán csak a Magyar Tudományos Akadémiába vetett bizalom értéke éri el a skála elméleti középértékét, az 5-öt. Az intézmények többségével inkább bizalmatlan a magyar lakosság.

A társadalmi együttműködés fontos formája a normakövető viselkedés. Az empirikus vizsgálatok eredményei ellentmondásosak. Egyes vizsgálatok szerint nemzetközi összehasonlításban a magyarok élen járnak, ha a szabályok általános érvényű betartásáról van szó, és a gazdasági morál terén is megállapítható az erkölcsösségük; ugyanakkor a kívánatosnak tartott szabálykövetést gyorsan feladják, ha az ellentétes az önérdükkel (Keller, 2010). Más vizsgálatok azt mutatják, hogy az állammal kapcsolatos normakövetés (adócsalás) terén a magyarok jelentősen elmaradnak a visegrádi országoktól (Tárki, 2009). Fontos kérdés, hogy mitől függ a normaszegés megítélése. Pontos oksági elemzést nehéz ebben a témában végezni. Kutatási eredmények ugyanakkor igazolták, hogy azokban az országokban, ahol nagy százalékban gondolják úgy az emberek, hogy nem annyira a tudás, hanem az előnyösebb családi pozíció segít a társadalmi előrelépésben, ott egyúttal relatíve magas a normaszegés. **A normakövetést illetően tehát egy sajátos kettősséget látunk: a hangoztatott elvek szintjén a magyarokat**

erős morális eltökéltség jellemzi, ami fontos erőforrás lehet; a tettek szintjén azonban ez már kevésbé jelenik meg, a normaszegő viselkedést igen elterjedtnek, és „megkerülhetetlennek” látjuk magunk körül. A meglévő erkölcsi maximákat tehát nem sikerül átültetni a gyakorlatba.

A társadalmi együttműködés igen fontos terepe a közösségért való tevékenység és a politikai-közéleti aktivitás. Ebben egyrészt leképződik az emberekbe vetett bizalom, másrészt a közösségi szerepvállalás azt is jelzi, hogy egyes országok mennyire hisznek abban, hogy sorsukat befolyásolni képesek, illetve milyen mértékben befolyásolják azt. **Magyarország a közösségi és politikai aktivitást mérő mutatók alapján stabilan az európai mezőny sereghajtói között található.**

*

Összegezve, a lakosság értékrendjében tehát a fenntarthatóság szempontjából pozitív és negatív elemeket is felfedezhetünk. Pozitív elemek, hogy tiszteljük a munkát és a teljesítményt, fontosnak tartjuk a takarékossgot, nem jellemző ránk az önmagáért való anyagi gazdagodás vágya, sok szempontból fontosnak tartjuk a személyes felelősségvállalást, normakövetést, valamint a természet tisztelétét. Negatívum a hedonista szemléletmód, a kockázatvállalás és a kihívások elutasítása, és e helyett az államra való túlzott hagyatkozás, valamint a személyes szférán kívüli bizalmatlanság, gyanakvás. **Komoly probléma ugyanakkor, hogy a pozitív értékek követése a mindennapokban sokszor elsikkad, akadályokba ütközik.** Elégedetlenek vagyunk a munka körülményeivel, nem érezzük úgy, hogy a valódi teljesítmény és a normakövetés lenne a siker záloga. **Hiányoznak a pozitív értékeket megerősítő, a negatív értékeket kordában tartó, esetleg megváltoztatató civil és kormányzati intézmények.**

A pozitív értékek megerősítésében és a negatív attitűdök visszaszorításában komoly szerepet játszanak azok a köz- és magánintézmények, amelyek a nemzet kulturális örökségét közvetítik. Elsődlegesen kulturális kérdés, hogy milyen értékeket tisztelünk, és hogyan látjuk a másokkal és a természettel, környezettel fennálló kapcsolatainkat. A kulturális intézmények és civil szervezetek a fenntartható fejlődés szempontjából a társadalmi jólét biztosításához járulnak hozzá. A magas színvonalú és minőségi közszolgáltatásaik megvalósításával, közhasznú és közcélú tevékenységükkel a kulturális intézmények a tudományt,

oktatást és az élethosszig tartó tanulást támogatják. Emellett szolgáltatásaik (széleskörű hozzáférés, gyűjtemények megismertetése) révén törekednek arra, hogy a szegénységben élő, leszakadó, hátrányos helyzetű társadalmi rétegek számára is biztosítsák a kulturális értékekhez és a tudáshoz való hozzáférés lehetőségét, ezzel csökkentve a társadalmi különbségeket. Ezek az intézmények a kulturális értékek őrzésével, védelmével, az értékek kibontakoztatásával, bemutathatóvá tételével, kreatív megújításával és szolgáltatásával biztosítják a jelen és a jövő generációja számára a kulturális értékek (mint társadalmi tőke) megismerését, a jövő generációi számára történő átadását. Ehhez kapcsolódóan az épített örökség eredeti, hiteles helyszínein történő ismeretbővítés, tanulás is kiemelkedően fontos. Az épített örökség történelmi vonatkozásai, jellegzetességei, építészettörténeti jegyei stb. párhuzamokat alkotnak más országok, régiók, tartományok épített örökségével, és az épített örökségi célpontok egyben helyszínei vagy kiegészítői a szellemi és tárgyi örökségnek, kulturális tradícióknak is, amelyek együttesen teszik értékessé a kulturális örökséget.

Sajátos és jelentős erőforrása a magyarságnak, hogy közép-európai történelmünk fordulatai olyan helyzetet alakítottak ki, amelyben számos szomszédos országban is jelentős számban élnek magyar nemzethez tartozók. A magyar-magyar kapcsolatok kibontakoztatása hozzájárul a társadalmi tőke erősítéséhez, továbbá erőforrásai a gazdasági fejlődésünknek is. **Bizonyos határon túli kulturális, értékrendbeli minták termékenyítőek lehetnek a határon innen élők számára is.** Példaként említjük, hogy az erdélyi-székelyföldi tömbmagyarság demográfiai mutatói valamivel kedvezőbbek az anyaországi magyarokénál. A magyar vonatkozású épített örökség, illetve annak együttműködésben történő kutatása, helyreállítása, bemutathatóvá tétele, az azokkal kapcsolatos ismeretek oktatása is fontos kapcsolódási pontot jelent.

9.3 Természeti erőforrások*

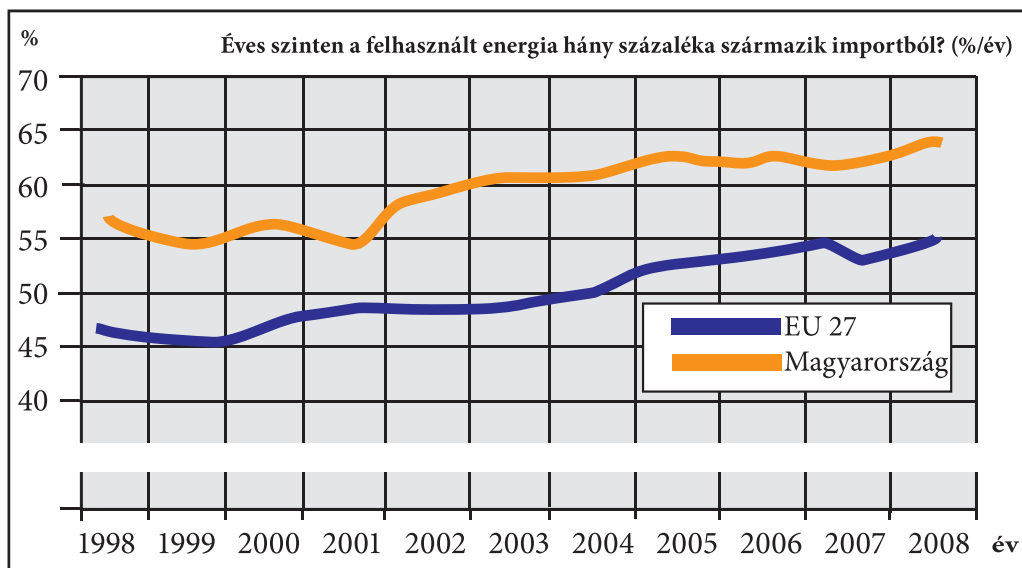
Magyarország természeti adottságai, természeti erőforrásai igen sokszínűek és egyediek. Sajátos bioregionális egység a Pannon-régió, vagyis a Pannonicum, amit az Európai Unió is elismer önálló biogeográfiai régióként, s amely az európai

* Ez az alfejezet az NFFT részére készített alábbi háttér tanulmányon alapul: Pálvölgyi T. (szerk.), 2011. Az alfejezetben található adatok forrása visszakereshető ebben a tanulmányban.

közösség természeti tőkéjéhez jelentős mértékben hozzájárul. A fajok körülbelül 20-25%-a tartozik a veszélyeztetettek közé, Európa védett fajainak közel fele a Kárpát-medencében él. Ennek megfelelően természeti értékeink jelentős része védett természeti területek, Natura 2000 területek, különböző nemzetközi egyezmények hatálya alá tartozó területek, valamint a Nemzeti Ökológiai Hálózat keretében természetvédelmi oltalom alatt áll. Az élőhelyek és fajok sokszínűsége többek között azzal is kifejezhető, hogy az ország területének 21%-a Natura 2000 terület, ami az EU-tagállamok között igen magas arány.

Talajainkat tekintve egyedülálló a helyzetünk – az egy főre jutó termelésre alkalmas föld nagysága az európai országok közül a legmagasabb értékek közé tartozik. A felszín alatti vízkészleteink – a talajvizet kivéve – mind mennyiségi, mind minőségi jellemzőik alapján egyik legjelentősebb természeti erőforrásaink számunkra tekinthetők. Az erdőállomány, a fa hozamok folyamatosan növekvők és jó minőségűek, ám az erdő- és vadgazdálkodás számára kedvező feltételeket a klímaváltozás hatásai és más körülmények (szárazodás, savas esők, betegségek, erdőtűzek, kártevők, falopás stb.) veszélyeztetik.

Ugyanakkor nyersanyagokban és energiahordozókban az igényekhez képest szerény készletekkel rendelkezünk, a megújuló és megújítható energiahordozók

12. ábra Magyarország és Európa energiatfüggésének összevetése

Forrás: GKI, 2010 (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

rendelkezésre állása differenciált képet mutat (bár Magyarország például nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő geotermikus adottságokkal rendelkezik) és hasznosításuk esetenként tovaryűrűző hatásokat, fenntarthatósági problémákat vet fel. A globális kihívások ténye, valamint az ezekre adható válaszok rávilágítanak a természeti erőforrások által biztosított szolgáltatások sérülékenységére.

9.3.1 Levegőkörnyezet

A *levegőkörnyezet* állapota vonatkozásában több, egymással is összefüggő, de hatásában ellentétes előjelű, hosszabb távon ható tendencia azonosítható.

A légköri savasodást előidéző légszennyező anyagok (kén-dioxid, nitrogén-oxidok, szén-monoxid, ammónia) kibocsátásában a kilencvenes évektől kezdődően tartós és jelentős csökkenés tapasztalható. Az ipari szerkezetátalakítás, a nemzetközi környezetvédelmi egyezmények és a kapcsolódó EU-konform kibocsátási követelmények hatására a kén-dioxid kibocsátás az elmúlt húsz évben a tizedére csökkent, az ammónia kibocsátás és a szén-monoxid kibocsátás kb. 50%-kal mérséklődött. Ugyanakkor a nitrogén-oxidok emissziója az elmúlt években számottevően nem változott; ez az ipari eredetű kibocsátások mérséklődésének és a közlekedési eredetű kibocsátások növekedésének egymást kiegyenlítő változására vezethető vissza. A savasodást okozó légszennyező anyagok esetében az ipari termelés bővülése nem járt együtt a környezetterhelés hasonló arányú növekedésével, sőt egyértelmű „szétválás” figyelhető meg. Megállapítható, hogy a 2000-es évekre **a légköri savasodást okozó kibocsátások nem tekinthetők a fenntarthatóság felé való átmenetet veszélyeztető tényezőnek.** Hasonló kedvező megállapítások tehetők a benzol, a nehézfém (arzén, kadmium, nikkel, ólom) szennyezés vonatkozásában is.

Az iparból származó szennyezés nagymértékű csökkenése következtében a települések levegőminőségét ma már elsősorban a közlekedés és a lakossági fűtés határozza meg. Ennek egyik legjelentősebb veszélyeztető tényezője a PM10 kibocsátás (és a most a szabályozás figyelmébe kerülő PM2,5 kibocsátás). A 10 mikrométernél kisebb átmérőjű ún. finom részecskék közvetlenül érintik a levegőkörnyezet mint természeti erőforrás létfenntartó funkcióját. Ezen anyagok a légzőszervek legmélyebb részeibe is eljutnak, ezáltal légzési problémákat, illetve a szív- és tüdőbetegségekben szenvedő emberek állapotában rosszabbodást

okoznak. Drasztikusan emelkedett a biomassza felhasználása az iparban, illetve a szolgáltatások és a lakosság kistüzelő berendezéseinek használata során, amely kedvezőtlenül befolyásolta a PM10 kibocsátást. A közlekedés tüzelőanyag felhasználásából származó PM10 kibocsátás az utóbbi években ingadozott: kedvező gazdasági környezetben növekedett, míg a gazdasági válság és az ezzel együtt jelentősen emelkedő üzemanyagárak hatására stagnált, majd csökkent (a közlekedési tüzelőanyag-felhasználás 2008-hoz képest 2009-ben 0,4%-kal nőtt, 2009-hez képest 2010-ben 9,4%-kal csökkent). Nemzetközi kitekintésben szintén kedvezőtlen a felszínközeli ózon koncentráció alakulása.

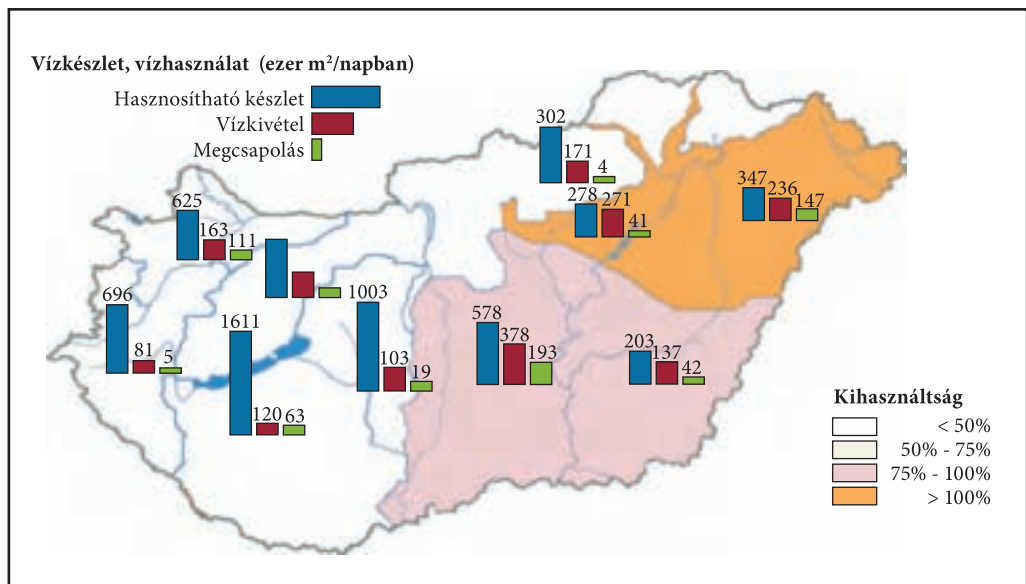
9.3.2 Vizeink állapota

Hidrológiai és vízgazdálkodási szempontból hazánk a „legek” országa. A Föld egyik legzártabb medencéjének a legmélyén helyezkedik el, **az alvízi jellegből származó kiettségünk nagy**. Az országba érkező vízmennyiség alapján egyszerre jellemzi vízbőség és vízhiány. Felszín alatti vizeink (azok megújuló utánpótlódó készleteinek) kihasználtsága az ország egyes részein magas (az Alföldön pl. 70% körüli), ami óvatosságra int, hiszen az éghajlatváltozás miatt ezek a készletek akár a felére is csökkenhetnek. Jellemző a vízkészletek egyenlőtlen eloszlása, és az is, hogy a felszín alatti vizek természetes vízminősége sok helyen nem felel meg az ivóvíz minőségi követelményeire vonatkozó szabályozásnak.

A felszíni vizeink 95%-a külföldi eredetű, az egy főre jutó felszíni vízkészlet 11 000 m³/fő/év, az egyik legmagasabb érték Európában. Ugyanakkor az országon belüli lefolyás (600 m³/fő/év) hozzájárulása ehhez az egyik legkisebb a kontinensen. Külön gondot okoz, hogy a hozzáférés nehéz, az a nagy folyók medréhez kötődik. Készleteink területi és időbeli megoszlása szélsőséges. Jelentős kiterjedésűek a lefolyástalan, mélyfekvésű területek; több mint 21 ezer km² az előtéssel veszélyeztetett terület (az ország teljes területének 23%-a árterület). Az árvédelmi töltések elvágják a fő folyótól a mentett oldalra szorult mellék- és holtágakat. A Tisza-völgyben pl. a rendszeres elárasztások elmaradása a hajdani árterületeken megváltoztatta a talajvízháztartási viszonyokat is, aminek a következménye a talajok és a táj teljes átalakulása lett. A vízfolyások nagy részénél hiányzik a parti növényzet és a szántóföldek, helyenként a települések gyakran egészen

a vízpartokig húzódnak. Mindez kedvezőtlen hatást gyakorol a vizek ökológiai állapotára. Mindezekon túlmenően a megváltozott földhasználat és a növekvő éghajlati szélsőségek egyértelművé tették, hogy a hagyományos árvízvédelmi megoldások már nem nyújtanak megfelelő biztonságot. **Hazánk természetföldrajzi adottságai alapján Európa árvízektől leginkább veszélyeztetett országa.** Bár nagy folyóink árvizeinek kilencvenhat százaléka külföldön keletkezik, sajnos a magyar síkvidéken fejt ki káros hatását. Az árvízvédelem a 20. században és az elmúlt évtizedekben is sikeres volt, annak ellenére, hogy a töltéseknek csak a hatvan százaléka felel meg a biztonsági és állékonysági követelményeknek. Mára világhosszú vált, hogy a töltések fokozatos emelése nem jelent hosszú távon fenntartható megoldást, a védekezésről a megelőzésre kell váltani. Új stratégiára elsősorban a Tisza völgyében, az árvíz által leginkább sújtott térségben van szükség.

Az ország síkvidékén fennáll a belvíz, de az aszály veszélye is, mely utóbbi legfőképpen az Alföldet és a Tisza vidékét sújtja. Az ország egynegyede olyan mély fekvésű sík terület, amelyről természetes úton nem folyik le a víz. A rendszeresen

13. ábra Hazánk egyes régióiban a vízészlet minőségének romlása, elapadása fenyeget

Forrás: MTA, 2011 (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

művelt, közel 5 millió hektár szántóterületnek mintegy 10-15%-át gyakran évenként belvív borítja. Több év adatainak értékelése szerint évente átlagban mintegy 130 ezer hektár átlagosan 2-4 hónapig belvízzel borított terület. A területi vízgazdálkodás egyik gyenge pontja a termőhelyi adottságok korlátozott figyelembe vétele, a vízkészletek, a szélsőségek, a mezőgazdaság, a területhasználat és a tájökológia harmóniájának a hiánya. Mélyfekvésű síkvidéki területeinken a lokális mélyedésekben rövidebb-hosszabb ideig megmaradó belvív a táj fontos eleme, az ehhez kapcsolódó vizes élőhelyekkel együtt. Az ökológiai szempontokat nélkülöző belvízelvezetés hatására lesüllyed a talajvízszint, visszaszorulnak a vizes élőhelyek, nő az aszályérzékenység. Az aszályal szembeni védekezés hatékony, természetközeli formája a belvizek visszatartása a területen: az aszályal szemben kevésbé érzékeny területhasználatot eredményez, javítja a vízháztartási viszonyokat és a mikroklimát, csökkenti az öntözési igényt, ugyanakkor növelheti az öntözésre fordítható készletet.

A vízkivételek, vízbevezetések és elterelések megváltoztathatják a felszíni víztestek természetes vízjárását, lefolyási viszonyait, olyan mértékben, hogy az már akadályozza az ökoszisztéma működését és a jó ökológiai állapot elérését.

Felszín alatti vízkészletünk európai viszonylatban kiemelkedő jelentőségű, az ivóvízellátás 95%-a felszín alatti vízből történik, kiválóak a termálvizekkel kapcsolatos adottságaink. Bár a 2000-es években a felszín alatti víztermelések országosan stabilizálódtak, általános probléma az engedély nélküli jelentős vízkivétel (ahol a víz emberi fogyasztása esetén nem biztosítható az ivóvíz minőségi követelményeire vonatkozó szabályozás szerint elvárható vízminőség). Ez a nem fenntartható megoldás nem csupán komoly mennyiségi problémákat okoz, hanem szennyezési veszélyt jelent a közepes mélységű vízadók számára.

A talajvízszintben nagyobb területre kiterjedő, tendencia-jellegű süllyedés jelenleg nem állapítható meg egyértelműen, viszont vannak olyan területek, ahol a szárazabbá váló időjárás, a megcsapoló csatornák, a földhasználatok és a vízkivételek együttes hatására számottevő süllyedés következett be. Jelentős probléma, hogy síkvidéki területeken (pl. Duna-Tisza Közi Homokhátság és a Nyírség) a nem megfelelő vízrendezés megcsapolta a talajvizet, erősen befolyásolva a terület vízháztartási viszonyait. Ennek hatására **gyakorlatilag eltűntek a nedves területek vizes élőhelyei, vagy jelentősen csökkent kiterjedésük.** Magyarországra esik a sztyepp-területek nyugati határa: az Alföld értékes, sok szempontból egyedi ökoszisztémájának működésében – ennek a jellegnek megfelelően – meghatározó szerepe van a talajvizeknek.

Felszíni és felszín alatti vizeinket egyaránt érintő, a legelterjedtebbnek tekinthető vízminőségi probléma a szerves anyagok, a nitrogén és a foszfor túlzott mértékű megjelenése. A szerves anyag és a különböző tápanyagok szempontjából a vízfolyások közel 50%-a az állóvizeknek pedig egyharmada nem éri el a jó állapotot. A rétegvizek jelentős részének természetes minősége nem felel meg az ivóvíz-minőségi előírásoknak: a probléma több száz település ivóvízellátását érinti. A közüzemi vízművek által termelt víz mintegy kétharmada sérülékeny ivóvízbázisból származik.

A vízbázisokat veszélyeztető vízminőségi határértéket meghaladó szennyezések miatt a felszín alatti víztestek tizenöt százaléka kapott gyenge besorolást. A szennyezés miatt **a vízfolyásoknak csupán nyolc, az állóvizeknek a tizenhét százaléka éri el az uniós Víz Keretirányelv (VKI) által megfogalmazott jó ökológiai állapotot.** Vizeink minősége nagymértékben függ az országhatáron túli hatásoktól. A veszélyes anyagokhoz kötődő vízminőségi problémákat alapvetően az országhatáron túlról, jellemzően az Ukrajnából és Romániából belépő folyók, a Tisza, a Szamos, a Kraszna, a Túr és a Körösök nehézfém-szennyezettsége befolyásolja.

A felszín alatti víztestek 25%-a kockázatos a nitrát-szennyezettség miatt. A szennyezést (területi arányait tekintve) elsősorban a mezőgazdasági nitrogén felhasználás okozza. Egy lényeges, de kevésbé ismert probléma, hogy a nagyszámú, főként üdülési hasznosítású állóvíz, holtág, morotva, mesterséges tározó és kavicsbánya tó vízminőségi állapota a nagy tavakénál (Balaton, Tisza-tó, Fertő-tó, Velencei-tó) kedvezőtlenebb és ráadásul ezek nem is szerepelnek a fokozottabb védelmet jelentő tápanyag-érzékeny területek között.

Végül ki kell emelni a vizek jó ökológiai állapota és az éghajlatváltozás – számos bizonytalansággal terhelt, de igen jelentős – kapcsolatrendszerét. Az eddigi hazai kutatások szerint (vannak ennek ellentmondó friss kutatási eredmények is) a várható éghajlatváltozás egyik fontos becsült következménye, hogy kevesebb víz áll majd rendelkezésre, különösen az öntözés számára, de helyenként az ivóvízellátásra használt készletek is veszélybe kerülhetnek. (Az éghajlatváltozás miatt összességében a hasznosítható készlet számottevő csökkenése prognosztizálható, és tekintettel a szárazabb nyári időszakok miatt növekvő vízigényekre, a vízhiány várhatóan az egész Alföldre jellemző lesz.) A télvégi, tavaszi árvizek hamarabb, és az intenzívebb olvadás miatt növekvő csúcsokkal érkezhettek. A tavak vízforgalma átalakul, és várhatóan csökken a felületük, növekszik a tartózkodási idő és a sótartalmuk. A kisvízi hozamok csökkenése érzékenyebbé teszi a vízfolyásokat a szennyezőanyag-terhelésekkel szemben. A változás érinti a vízkészleteket, a vízigényeket

(különösen a mezőgazdaság vízigényeit), az árvízi, a belvizes és az aszályjelenségek kezelését, a vízellátást és a szennyvízelhelyezést. Az éghajlatváltozás és a vízgazdálkodás integrált – a fenntarthatóságot messzemenően figyelembevevő – megközelítése indokolt, többek között a vízpótlás, a vízenergia hasznosítása, az öntözés, az ivóvízminőség javítás, árvíz- és belvív-védelem, valamint az aszályvédelem területein.

9.3.3 Talajaink állapota

A *szárazföldi ökoszisztémák* alapvető és meghatározó környezeti elemeként a talaj az emberi tevékenység fokozódó igénybevételének van kitéve, ami számos talajfunkció veszélyeztetéséhez, a talajok pusztulásához vezethet. Ennek egyik legnagyobb veszélye az, hogy a talajpusztulási folyamatok az emberi szem elől rejtve, a talajfelszín alatt történnek, károsító hatásuk sokszor időben és térben is elkülönülve jelenik meg. A talaj, bár bizonyos mértékig megújulni képes, de nem kimeríthetetlen természeti erőforrás, ugyanakkor összekötő és közvetítő szerepet is betölt más létfontosságú természeti rendszerekkel (hidroszféra, atmoszféra, bioszféra), ami miatt kiemelt figyelmet érdemel. **Az ország területének 80-85%-át mezőgazdasági művelésre alkalmas talajok fedik, ezért a termőföld az ország kiemelkedően fontos erőforrása.** Az előnyös hazai természeti adottságok miatt a kedvező talajok aránya jó, a nagy termőképességű talajok kiterjedése jelentős. Ugyanakkor lényeges veszélyeztető tényező, hogy **a termőterület aránya hosszabb időszakot tekintve folyamatosan csökkent,** elsősorban a települések és az infrastruktúra terjeszkedése következtében, továbbá minősége romlott a természeti adottságokat figyelmen kívül hagyó mezőgazdasági gyakorlat, földhasználat miatt. Hazánkban évente 3-5 ezer hektár nagyságú termőföld kerül véglegesen mezőgazdasági művelés alól kivonásra különböző célú beruházások megvalósítása miatt. Ezeken a területeken a termőföldről a több száz év alatt kialakult humuszos termőréteget eltávolítják, így azon a helyen a talaj többé már nem látja el biomassza termelő funkcióját.

Termőtalajainkat funkcióképességük ellátásában akadályozó és termékenységüket csökkentő degradációs folyamatok veszélyeztetik, mint a savanyodás, szikesedés, a víz és szél okozta erózió, a szerves anyag csökkenése, a tömörödés és a talajszerkezet leromlása, valamint a termőtalajok mennyiségének

fogyása. Magyarországon a talaj-degradációs folyamatok közül az egyik legjelentősebb a víz erózió, ami a mezőgazdasági területek közel harmadát károsítja, hegy- és dombvidéki tájainkon. Az erodált területeken a talaj termőképessége csökken az elhordott szerves anyag és tápanyagok következtében, így az erózió komoly szerepet játszik a talajok szerves anyag csökkenésében is. A szélerózióval veszélyeztetett területek kiterjedése is jelentős, mintegy 1,4 millió hektár. További figyelmet igényel talajaink fizikai degradációja, azon belül is a talajtömörödés, amely a mezőgazdálkodás talán legnehezebben kivédhető degradációs folyamata. Az éghajlatváltozás következtében az ország egyes részein várhatóan romlik talajaink vízellátottsága, ami termékenységük további romlását idézi elő. A talajok túlhasználata, valamint a termőföldek művelés alóli kivonása – azok széndioxid megkötő képességének romlása révén – tovább fokozzák az üvegházhatású gázok légköri koncentrációját

9.3.4 Erdeink állapota

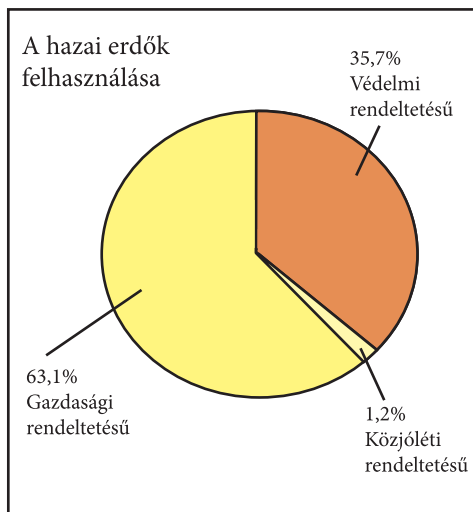
A nemzetközi törekvésekkel összhangban hazánkban is egyértelműen jellemzővé vált, hogy az *erdők* használatában a fatermelés elsődlegességét előtérbe helyező hozzáállást felváltotta az erdők talaj-, környezet- és természetvédelmi, valamint a szociális-kulturális funkcióinak előtérbe kerülése, ugyanakkor a fa mint környezetbarát nyersanyag és energiaforrás jelentősége is megmaradt. A 20. századra alakult ki a multifunkcionális és fenntartható erdőgazdálkodás, amelynek a feladata sokféle erdei termék (pl. faanyag) előállítás és sokféle szolgáltatás (pl. talajvédelem, ivóvízbázis védelme, a levegő tisztítása stb.) hasznosítása úgy, hogy e termékek és szolgáltatások hozama hosszú távon ne csökkenjen. Az erdők szerepének újragondolása, átértékelődésének következményeként jelentős nagyságú területen változott az erdők ún. elsődleges rendeltetése, vagyis az, hogy adott helyen mely erdei termék vagy szolgáltatás előállítása vagy védelme élvez elsőbbséget: csökkent az ún. gazdasági, és bővült a védelmi rendeltetésű erdők részaránya. Hazánkban az összes erdőre állami feladatként a körzeti erdőtervezés keretében határozzák meg a fenntarthatóság követelményét szem előtt tartva a haszonvételi lehetőségeket. Az erdő, mint ökológiai élettér és alapvető társadalmi, gazdasági érték védelmében, az erdőgazdálkodási módszerek hatékonyságának fejlesztése érdekében, a Nemzeti Erdőprogram nyújt segítséget.

Magyarországon 20,7%-os az erdősültség aránya, így hazánkban ez a második legnagyobb területű művelési ág a szántót követően. Hazánkban **az erdő művelési ágú területek aránya 1920 és 2009 között 11,8%-ról 20,6%-ra nőtt.** Miközben a Föld erdeinek területe évente Görögországnyi területtel csökken, az elmúlt 10 évben az erdőtelepítéseknek köszönhetően több mint 100 000 hektárral nőtt hazánk erdőterülete. A Nemzeti Erdőtelepítési Program az elkövetkező 50 évben további 660 000 hektár új erdő létesítését irányozza elő, melynek révén az erdősült terület aránya 27%-ra növekedhet (az EU erdősültsége 40%).

A hazai erdőterületek egészségi állapota az Európában egységesen elfogadott indikátor, a levévesztés és az erdővédelmi monitoring további adatai alapján jónak tekinthető. A levévesztés alapján az európai középmezőnybe tartozunk, a levévesztés az elmúlt tíz év során jelentősen nem változott. A zömében lombos fafajokból álló, gyakran elegyes, jó állékonyságú faállományok egészségi állapota stabil.

Az erdők esetében növeli viszont a kockázatot, hogy a faállományok egy része elegendően monokultúra, különösképpen abban az esetben, ha az erdőt alkotó fafajok nem őshonosak. Magyarországon **az őshonos fafajok részaránya 57%**, ami európai viszonylatban kedvezőnek minősíthető, de ezt a részarányt tovább kell növelni. 2011-ben az erdőterület megoszlásában a természetes és természeteszerű erdőállományok jelentős, összesen 495 193 hektárt, a származék-erdők 529 320 hektárt tettek ki. A természetvédelmi kategóriák tekintetében fokozottan védett erdők összesen 72 040 hektáron, amíg a védettek 379 641 hektáron foglalnak helyet.

A hazánk felszínének mintegy ötödét borító közephegységi és síkvidéki erdők természeti örökségünknek jelentős részét

14. ábra A hazai erdőterületek megoszlása elsődleges rendeltetésük szerint

Forrás: MgSZH, 2009 (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

képezik. A hazai erdőkhöz kötődő fajok nagy száma jelzi, hogy az erdőknek nemcsak egyes kiemelt – védett vagy fokozottan védett – fajok védelmében, hanem az általános biológiai sokféleség megőrzésében is óriási szerepük van.

Ezért az erdők védelme esetén nemcsak egyes kiemelt fajok, hanem a teljes, működő ökológiai rendszer megőrzésére kell törekedni. A biológiai sokféleség megőrzése érdekében elsősorban **a természetes erdődinamikai folyamatok megőrzésére és azok érvényesítésére kell a hangsúlyt helyezni**, valamint azoknak a természetes folyamatoknak a minél teljesebb megőrzésére kell törekedni, amelyek lehetővé tették e bonyolult életközösség kialakulását.

A klímaváltozás a hosszú életciklusú fák, az erdők számára különösen nagy kihívást jelenthet. Az előrejelzések szerint a klímaváltozás jelentős eltolódásokat eredményezhet az egyes erdőtípusok elterjedésében, amit sok természetes folyamat már nem tud követni. Nagy területű erdőpusztulások, az erdei ökoszisztémák állékonyságának, sőt magának az erdőterületnek a csökkenése is prognosztizálható, ezért kiemelten fontos a klímaváltozás várható hatásainak mielőbbi felmérése és a szükséges erdészeti intézkedések kidolgozása.

9.3.5 Vizes élőhelyek

Magyarország felszíni vizei világviszonylatban is igen változatosak, szinte minden fő víztípus megtalálható hazánkban, mely a *vizes élőhelyek* sokféleségét és nagyfokú biodiverzitást tesz lehetővé. Napjainkra ez az élőhelytípus területileg jelentős mértékben lecsökkent és a leromlott állapotú vizes élőhelyek sok helyen a leginkább veszélyeztetett ökológiai rendszerek közé tartoznak, mivel különösen érzékenyek mindenféle hatásra.

Magyarországon 28, a Ramsari Egyezmény jegyzékbe felvett, nemzetközi jelentőségű vadvízi terület található, melyek összesen 235 430 hektárt tesznek ki. Ezen területek csaknem egésze védett természeti vagy Natura 2000 terület. A természetvédelmi törvény hatályba lépése óta *ex lege* védett természeti területek minősül a vizes élőhelyek közül valamennyi forrás (vízhozam alapján az 5015 forrásból 2479 felel meg az *ex lege* védettség kritériumainak), láp (64 971 hektár), víznyelő (459 db), szikes tó (20 365 hektár).

A legjelentősebb veszélyt a vizes élőhelyek állapotára a vízi élőlények hosszmenti mozgásának korlátozása, a folyók szabályozottsága, a folyók felső szakaszán

történt beavatkozások vagy a hazai mederanyag-kitermelések miatt a magyar szakaszokon jelentkező hordalékhiány és medermélyülés, árvízvédelmi létesítmények, belvízvédelmi tevékenységek, az aszály, valamint a vízjárásban bekövetkező változások, ingadozások, továbbá a különféle szennyezések jelentik. További jelentős kockázat az inváziós fajok megjelenése és terjedése. A klímaváltozás várható hazai hatásaihoz kapcsolódva a vízhiány okozhatja a legnagyobb problémát a védett területek többségén. Az időszakos víztöbbletekkel kapcsolatos elégtelen gazdálkodási gyakorlatok szintén a vizes élőhelyek biodiverzitásának csökkenését eredményezik.

9.3.6 Gyepterületek

A magyar tájnak szerves részét képezik a *gyepterületek*, melyek zömében élő fűfélékből állnak, s növénytársulásokkal állandóan benőtt területet jelentenek. Hazánkban is megfigyelhető a nem mezőgazdasági gyepek iránti igény felerősödése. A gyepterületek csökkenése különösen természetvédelmi szempontból kedvezőtlen, hiszen ezek a füves területek számos ritka és védett fajnak szolgálnak élőhelyül. Jelenleg a gyepterületek hazánk 9303,4 ezer hektár mezőgazdasági művelési területből 767,7 ezer hektár (kb. 8,25%) tesznek ki, mely aránya 2008 óta még mindig csökkenő tendenciát mutat. A gyepterületek csökkenésének okai és jelenleg is veszélyeztető tényezői közé sorolható: a települések szétterülése, terjeszkedése, melynek jellemző eszköze a belterületbe vonás, az ipari területek bővülése, útépitések területfoglalása, és az erdőterületek kiterjedésének növekedése. A gyepterületek csökkenésével szoros összefüggésben áll a legelő állomány drasztikus csökkenése. Az intenzív gazdálkodás mellett ugyanakkor a művelés felhagyása is veszélyt jelent, a biodiverzitás csökkenését eredményezi (pl. özönfajok betelepülése).

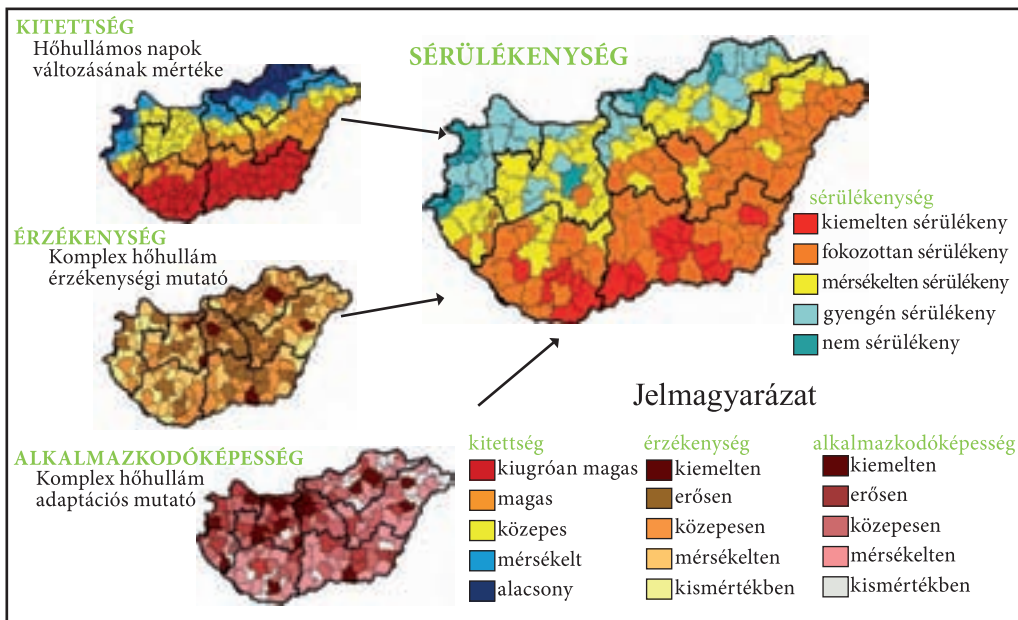
9.3.7 Biodiverzitás

Az *élőhelyek természetessége* kapcsán végzett felmérések szerint hazánk 17%-át borítja természetes növényzet maradványának tekinthető növényzet. Ennek a növényzeti örökségnek a 2%-a természetes állapotúnak tekinthető, 27%-a természetközelinek, 50%-a közepesen leromlottnak, míg 21%-a nagyon

leromlottnak. Azaz az ország területének csupán 0,6%-át fedi természetesnek tekinthető növényzet, további 5,6%-án pedig természetközeli a növényzet.

Különös figyelmet igénylő, megőrzendő élőhelyek – nem a teljesség igényével – az alábbiak: homoki- és löszös erdős sztyepp tölgyesek, lápi zombékosok, régi fajtájú, hagyományos gyümölcsösök, alföldi zárt tölgyesek, patakparti és lápi magas kórósok, fás legelők és fás kaszálók, löszfalak, üde és kékperjés láprétek, hegyi rétek, láperdők, félszáraz gyepek és sziki tölgyesek.

A biodiverzitást veszélyeztető tényezők az élőhelyek csökkenése és fragmentálódása, a klímaváltozás, az inváziós fajok terjedése, a földhasználat változásai, a tápanyagterhelés. Az emberi tevékenységek hatásai legtöbbször az ökoszisztémák megváltozott viszonyokhoz való alkalmazkodási lehetőségeit is egymértékben csökkenti.

„Sajátos problémát jelent a változó ökológiai feltételű területek megfelelő területhasználati szerkezetének kialakítása, illetve a kedvezőtlen környezeti hatások (például az éghajlatváltozással összefüggő szárazodás) kezelése.”

15. ábra A hőhullámok hatása Magyarország kistérségeire

Forrás: Pálvölgyi et al. 2010b (Forrásjegyzék a 179. oldalon)

Magyarország növényzet-alapú természeti tőke indexe 9,9%, ami azt mutatja, hogy a természetes ökoszisztéma szolgáltatások 90%-át már elveszítettük (illetve másra használjuk). Ugyanakkor az élővilág-gazdagság szempontú természeti tőke index ennél is kisebb: csak 3,2%.

A természet védelme nemcsak a védett területekre vonatkozhat, hanem tágabb értelemben a táji örökség megőrzése is a részét képezi. A nem védett tájak megőrzésében nem történt jelentős előrelépés. A nem védett tájak megőrzésének fő veszélyei közé tartozik a kedvezőtlen mezőgazdasági szerkezet, valamint a hagyományos tájszerkezet és a tájjelleg fenntartásához hozzájáruló tevékenységek támogatásának hiánya.

9.3.8 Beépítettség

Az élővilág és az élettelen környezetük kockázatainak egyik jellemző mérőszáma *a beépítettség növekedése*. **2000 óta a tartósan beépített területek nagysága folyamatosan nőtt, 2006-ban az ország területének 6,4%-a volt beépített.** A 2001–2007 közötti időszakban a város/vidék arány hazánkban 64%-ról 67%-ra emelkedett; mely magában foglalja mind az infrastruktúra bővülését, mind a biológiai inaktívá váló beépített területek növekedését.

A települési területek növekedése a 2000-es évek első évtizedében kiugróan magas volt, mintegy 200 ezer hektáros növekedés mutatható ki, ami azt jelenti, hogy **a települési belterületek részesedése az ország területéből ezen időszak alatt 4,9%-ról 7,1%-ra növekedett.** Nagyvárosaink települési környezetének gyorsuló agglomerálódása számos esetben a környezet terhelési/igénybevételi súlypont lokális eltolódásához vezet. A logisztikai központok, ipari parkok számának és teljesítményének gyarapodása a szállítási igények növekedésén túlmenően számottevő területfoglalással is járt. 2000 és 2008 között a területhasználat változását a mezőgazdasági terület nagyságának, azon belül különösen a gyepterületek csökkenése jellemezte, amelynek egyik oka a települések (belterületbe vonás), az ipar, bányászat és az infrastruktúra (útépítés) terjeszkedése, másik oka az erdőterület növekedése volt. A vonalas infrastruktúra bővülése (pl. intenzív autópálya építés) az élőhelyek feldarabolódásával járt. A szabad talajfelszín beépítettségének, tartós lefedettségének növekedése fokozza az ország klimatikus hatásokkal szembeni érzékenységét, mivel a talajok anyag- és energia-körforgalomban

betöltött funkcióját korlátozza. Noha az utóbbi évtizedekben több tudományos kutatás eredménye adott útmutatást a természeti adottságoknak megfelelő területhasználat kialakításához, egyéb érdekek miatt ez gyakran nem érvényesül (pl. ipar- és kereskedelmi létesítmények elhelyezése a legjobb termőképességű talajokon, aktuális felvásárlási árak alakította vetésszerkezet). Más jellegű, sajátos problémát jelent a változó ökológiai feltételű területek megfelelő területhasználati szerkezetének kialakítása, illetve a kedvezőtlen környezeti hatások (éghajlatváltozással és/vagy más tényezőkkel összefüggő szárazodás – pl. Duna-Tisza-Közi Homokhátság, Szigetköz, stb.) kezelése.

9.4 Gazdasági erőforrások

E fejezet heterogénebb az előzőeknél, s a fizikai (gazdasági) tőke fogalmát a klaszszikus értelmezésektől kicsit eltérve tágan kezeli. Ennek oka, hogy a vegyes gazdaság megerősödésével, az állami szerepvállalás és újraelosztás növekedésével az állam a megtakarításokért, illetve a pénztőke allokációs lehetőségekért folytatott versengésben jelentős szereplővé vált – a költségvetés, az államadósság és a jóléti célú újraelosztás kérdései nem kerülhetők meg, ha a nemzet fizikai tőkéjének helyzetét elemezni akarjuk.

9.4.1 A vállalkozói tőke

***Vállalkozói tőkén* azt a történetileg kialakult intézményi, kulturális közeget értjük, amelyben az új vállalkozások létrejönnek, és amely – kedvező esetben – ösztönzőleg hat a vállalkozások kialakulására** (Audretsch, 2009). Ezt a fajta közeget nevezhetjük egyfajta vállalkozási infrastruktúrának is, aminek minőségét olyan további elemek befolyásolják, mint a vállalkozások társadalmi elfogadottsága, az egyének kockázatvállalási hajlandósága, vagy a bankok és tőketársaságok tevékenysége. A vállalkozói tőke jelenléte befolyásolja egy adott területi egység (ország, régió) fejlődését, így a gazdasági (és ezért társadalmi) fenntarthatóság szempontjából is meghatározó tényezőnek tekinthető.

Magyarország társadalmának értékrendje a tisztességes vállalkozások kibontakozását támogatja, a magyarok tisztelik a kemény munkát, a szorgalmat, az embereket pedig a teljesítményük alapján értékelik. Annak ellenére azonban, hogy a magyarok nagyra tartják a szorgalmas és a tisztességes magatartást, úgy gondolják, hogy az érvényesülés és a siker ezen az úton nem elérhető (Tóth, 2009). Részben erre vezethető vissza, hogy noha jelen vannak a tisztességes vállalkozáshoz kapcsolódó normatív értékek, a lakosság vállalkozásokkal kapcsolatos megítélése rendkívül ellentmondásos. A vállalati vezetőkhez és köztisztviselőkhöz viszonyítva a Gallup 2007-es felmérésében szereplő országok közül Magyarországon tartják legalacsonyabbnak a vállalkozók társadalmi státusát. Egy másik kutatás szerint a sikeres vállalkozók egy része a közvélemény számára elítélendő, olyan „gyanús” ügyletek révén gazdagodott meg, mint a privatizáció (Szerb – Kocsis – Kisantal, 2008). A válaszadók négyötöde úgy tartja, hogy Magyarországon becsületesen nem lehet meggazdagodni, háromnegyedük szerint pedig, aki vinni akarja valamire, annak egyes szabályokat át kell hágnia (Tóth, 2009). Magyarországon tehát **a vállalkozásoknak egy kevésbé támogató közegben kell boldogulniuk, a társadalmi elfogadottság hiánya a vállalkozói tőke kritikus, gyenge eleme.**

Maguknak a vállalkozóknak az értékrendjéről viszonylag keveset tudunk. Egy 2011-es kutatás szerint azonban a kisvállalkozók személyes értékrendjére a lakosság többi részénél nagyobb mértékben jellemző a felelősségérzet, és az állammal szembeni normaszegő viselkedés (adóelkerülés, csúszópénz) elítélése (Luksander – Mike – Csite, 2011a). Ez arra utal, hogy **a vállalkozók valós értékrendje jóval pozitívabb, mint az erről alkotott közkeletű elképzelések.**

Ezt erősíti meg a vállalkozók tágabb értékvilágáról szóló vizsgálat is (Luksander – Mike – Csite, 2011b), melynek eredményei szerint a magyar vállalkozók osztoznak nyugat-európai társaikkal az olyan „klasszikus vállalkozói” értékek, mint az önállóság és kreativitás nagyra értékelésében és az ésszerű kockázatvállalás elfogadásában. Másrészt, az európai vállalkozói mintától a magyar abban különbözik, hogy a közösségi értékeket a hazai kisvállalkozások nem tekintik kevésbé fontosnak, mint a lakosság többi része: a hagyományok ápolását és a szabálykövetést nem értékelik kevesebbre, a jóindulatot pedig

egyenesen fontosabbnak tartják. Egy másik felmérés szerint a vállalkozások irányítóit és működtetőit jellemzik bizonyos általánosan osztott célok, ezek a szakmai minőség, a családjaik megélhetése, valamint a dolgozók számára stabil környezet biztosítása (Csire és Major, 2010). Ezek alapján a vállalkozások környezetük három szegmensét egyaránt fontosnak tartják működésük során: az üzleti partnereikét, a családjukét, valamint a munkatársaikét.

A magyar és a nyugat-európai vállalkozók értékvilága között a legmarkánsabb különbség, hogy a magyarok nem keresik az új kihívásokat, az izgalmas, kalandot ígérő kezdeményezéseket. Ez visszafogottságra, bátortalanságra utal. **A változástól, idegentől való félelem a kisvállalkozók bizalomhiányát mutatja, és a vállalati együttműködések alacsony mértékben is testet ölt** (Balás et al, 2008). Ennek egy másik oka, hogy a létrejövő szerződések gyakran erőfőlynyre épülnek, kikényszeríthetőségük pedig sokszor bizonytalan az állami és piaci intézmények nem megfelelő működése miatt (Csire és Major, 2010). Az utóbbit jelzi a formális intézményekkel (törvényhozás, politikai kormányzat, közigazgatás, igazságszolgáltatás) szembeni alacsony fokú bizalom is, amely a társadalom egészét jellemzi. A vállalkozói infrastruktúra legfontosabb elemét, mondhatni a magyar vállalkozói gazdaság jelenleg legnagyobb erőforrását jelenleg a hosszú távú, elmélyült bizalmon alapuló személyes üzleti kapcsolatok képezik (Balás et al, 2010).

A fentiek alapján az látható, hogy **a magyar vállalkozói kultúrának számos eleme támogatja a vállalkozói tevékenységet**. Ezek közül a vállalkozók önállóságot, kreativitást és ésszerű kockázatvállalást támogató, egyszersmind a közösség iránt sem érzéketlen értékvilágát, valamint az elmúlt két évtizedben kialakult, a vállalkozói gazdaságot átszövő bizalomerősítő személyes kapcsolatokat kell kiemelnünk. **A vállalkozói tőke gyarapításának legfőbb akadályait pedig a vállalkozókról a közvélekedésben élő negatív sztereotípiák, és a vállalkozások értékteremtő együttműködését támogató jogi, kormányzati intézményrendszer gyengeségei, a velük szembeni bizalomhiány képezik.**

9.4.2 A humán erőforrások hasznosítása és gyarapítása a vállalkozói gazdaságban

A vállalkozások bírnak az egyik legfontosabb szereppel a foglalkoztatás terén, hiszen ők azok, akik a munkaerőpiac keresleti oldalának nagyobbik felét alkotják. A foglalkoztatás bővülése nem csak a gazdasági fenntarthatóság egyik ismérve. A humán erőforrások értékét a munkavégzésre való képesség adja meg, miközben a munka végzése egyúttal hatással van az emberek humán erőforrásainak alakulására is. Ma már bizonyított, hogy minél hosszabb távú a munka nélkül eltöltött időszak, annál kisebb a valószínűsége a munkaerőpiacra való visszatérésnek, ami azt mutatja, hogy a munka hiánya az ahhoz szükséges humántőke erodálásával jár (Scarpetti – Sonnet – Manfredi, 2010). A munkavégzés körülményei befolyásolják az emberek egészségi állapotát, valamint a munka közben megszerzett tudás jellegét. A társadalmi erőforrásokra a foglalkoztatási szituáció, valamint a munkahelyi környezet szintén nagy hatással van. A munka nélkül maradt emberek a társadalmi kirekesztődés veszélyével kell, hogy megküzdjenek, hiszen az állásnélküliség általában nemcsak jövedelmük csökkenését, hanem társadalmi kapcsolataik beszűkülését is eredményezi. A napi nyolc órában foglalkoztatottak társadalmi interakcióinak jelentős része zajlik a munkahelyén, az itt kialakult különböző kapcsolatok, konfliktusok nagymértékben befolyásolják az emberek társadalomról alkotott képét és ahhoz való viszonyát, értékrendjét, valamint a következő generációknak átadott tudást és értékeket.

Magyarországon öt munkaerőpiaci szempontból veszélyeztetett célcsoportot lehet megnevezni, ezek az alacsonyan képzettek, a megváltozott munkaképességűek, az ötven éven felüliek, a fiatal pályakezdők, valamint a kisgyermekes nők. Közülük az alacsonyan képzettek jelentik a leginkább sérülékeny csoportot, hiszen az alacsony képzettség minden további csoporton belül növeli az inaktivitás esélyét. E csoportok munkakeresletére több szabályozási tényező is negatívan hat. A rugalmatlan szabályozás elemei között szerepelnek a foglalkoztatást terhelő relatíve magas járulékok, a magas minimálbér, valamint a foglalkoztatáshoz (pl. munkaerő felvételéhez és elbocsátáshoz) kötődő adminisztratív terhek.

Az NGM és elődszervezetei által készített felmérések adatai alapján elmondható, hogy a KKV-k 1997 és 2009 között mindvégig a magas adó- és járulékkerheket tartották a legfőbb akadályozó tényezőnek. 2009-ben ezt a megrendelések hiá-

nya, valamint a gazdasági szabályozás kiszámíthatatlansága követte. A magyarországi adminisztratív terhek nemzetközi összehasonlításban a Deloitte (2010) felmérése szerint rendkívül magasnak tekinthetők. A hús legnagyobb költséggel járó adminisztratív kötelezettségtípus közül hat a foglalkoztatáshoz kötődik, ezek összegükben a felsorolt hús kötelezettségnek több mint 20 százalékát teszik ki.

A fentiek miatt **a vállalkozások**, és különösen a kis- és középvállalkozások, amelyek jelentős mértékben veszik ki részüket a foglalkoztatásból, **jelentős akadályokkal szembesülnek, ha be akarják tölteni foglalkoztatásnövelő funkciójukat**. Fokozottan igaz ez a munkaerőpiaci szempontból veszélyeztetett célcsoportokat illetően. **Demográfiai okokból is különösen fontos feladat a kisgyermekes anyák, valamint a nyugdíj előtti és nyugdíjas korosztály munkaerőpiaci részvételének erősítése.**

9.4.3 A gazdasági innováció szerepe a fenntarthatóságban

A modern társadalmakban a gazdasági fejlődés, a gazdasági tőkefelhalmozás fő forrásává a tudás, s a tudásból fakadó technológiai innováció vált. Ha a gazdasági kibocsátás növekedését tényezőkre bontjuk, megállapítható, hogy a felhasznált termelési tényezők bővülése a teljes növekedés rendkívül alacsony arányát magyarázza csupán. A növekedés legnagyobb része a gazdaságilag hasznosítható tudás bővülésének, a technológia és a termelés-szervezés fejlődésének köszönhető. (Balatoni – Tóth G., 2011)

A tudást az alapanyagok felhasználására, a termék előállítására vonatkozó instrukciók halmazaként is definiálhatjuk. Az instrukciók változása az, ami az alapanyagok felhasználásával előállított termék hasznosságát növeli, és a 20. században ez **vált a gazdasági növekedés alapvető forrásává**. Ebben az esetben a technológiai haladás természeti erőforrás kímélő, vagyis egy egységnyi output előállításához egyre kevesebb inputra van szükség. A fajlagos anyagfelhasználás, vagyis a GDP egy egységére jutó felhasznált nem-megújuló erőforrás csökkenése jellemző a fejlett világra. Ugyanakkor a környezeti kihívások jelentősebbé válása, a természeti erőforrások nagymértékű, rohamos

degradációja miatt mindez mára nem elegendő. **Az innováció új fázisára van szükség, amely lehetővé teszi, hogy a gazdaság erőforrások bővülésével ne nőjenek a természeti erőforrásokra gyakorolt negatív hatások, tiszteletben tartsuk a természetet, a természetes folyamatok által megszabott ökológiai korlátokat** (ezt nevezi az ökológiai irodalom „abszolút szétkapcsolásnak”).

A kutatás és fejlesztés teszi lehetővé kisebb, hatékonyabb, gazdaságosabban működtethető eszközök előállítását. E folyamatokat összefoglalóan úgy jellemezhetjük, hogy több tudás alkalmazása lehetővé teszi kevesebb anyag és energia felhasználását. **Anyag- és energiaforrásaink végesek, innovációs képességünk határtalanabb: ezért a gazdasági fejlődést az utóbbira kell alapozni.**

A humán erőforrásokat számba véve az innováció fő intézményi forrásaiként általában az oktatási intézményeket és a kutatóhelyeket soroljuk fel, azonban **a magánszektor vállalkozásainak szintén jelentős szerepe van egy ország innovációs potenciáljának meghatározásában.** A fenti értelemben vett innováció a vállalkozók elemi érdeke, hiszen olyan befektetéseket jelent, amelyek mellett kevesebb anyag és energia felhasználásával ugyanakkora mennyiségű, illetve jobb minőségű termék vagy szolgáltatás állítható elő, növelve a termelés hatékonyságát.

Magyarország az OECD 2011. évi tudományos, technológiai és ipari eredménytáblájában (OECD, 2011) szereplő legtöbb mutató szerint lemarad az OECD átlagától. Ez a kép összhangban van az OECD Magyarországról készített innovációpolitikai országtanulmányával (OECD, 2009) is, mely többek közt megállapította, hogy **a magyar vállalkozások K+F és innovációs tevékenysége elmarad az európai átlagtól, különösen a belföldi KKV-k körében,** miközben ez a vállalatcsoport számos innovatívabb OECD gazdaságban fontos szerepet tölt be.

Annak ellenére, hogy a magyar gazdaságban jelentős a csúcstechnológiai iparágak súlya, hazánkban a vállalatok K+F ráfordítása (*Business Expenditure on Research and Development, BERD*) **GDP-arányosan összességében alacsony, és annak is körülbelül kétharmada a külföldi tulajdonban lévő vállalatoknál összpontosult 2005-ben.**

A BERD hetven százalékát a nagyvállalatok ráfordításai tették ki, elsősorban a vegyiparra koncentrálódva. Noha a kiadvány szerint a teljes BERD mintegy harmincöt-negyven százaléka

öt-hat nagyvállalattól származott, az utóbbi években a mikro-, kis és középvállalkozások is egyre nagyobb mértékben részesedtek benne. Csakúgy, mint a bruttó hazai K+F-tevékenység esetében (*Gross Expenditure on Research and Development, GERD*), a hazai régiók közötti eloszlása is egyenetlen, és inkább a legfejlettebb régiókra korlátozódik: Közép-Magyarország régió továbbra is aránytalanul nagy, sőt domináns szerepet tölt be, ugyanis a BERD több mint 70%-át ebben a régióban használják fel.

A K+F-nél tágabb innovációs ráfordítások mértékét illetően Magyarország a vizsgált országcsoport alsó harmadába került. Ebben a tekintetben is jelentős a nagyvállalatok és a KKV-k közötti szakadék, ugyanis 2002 és 2004 között az előbbieknél 52%-a, az utóbbiak közül pedig 16,9%-a volt innovatív. A vizsgált 24 OECD tagország közül a magyar vállalatok esetében volt a legalacsonyabb a házon belül termékinnovációt végrehajtók aránya a két méretkategóriában, és eljárásinnováció tekintetében is hasonló eredményekről számoltak be (OECD, 2009). Elmondható, hogy a magyar innovációs rendszerben lényegesen kisebb szerepet játszik a K+F, mint a nyugat-európai országokban: az innovatív magyar vállalatok 40-50 százaléka nem végzett K + F-tevékenységet (Halpern és Muraközy, 2010).

Mindeközben az innováció egyértelmű előnyöket jelent a hazai vállalatok számára, ugyanis az azt végző vállalatok munka- és teljes tényezőtermelékenysége magasabb, mint hasonló méretű, azonos szektorban működő társaiké, ez a termelékenységi előny pedig nagyobb, mint a nyugat-európai vállalatok esetében. Emellett az innovációt végrehajtó vállalatok jelentősen magasabb valószínűséggel, nagyobb értékben és több piacra exportálnak, mint nem innovatív társaik.

9.4.4 Államadósság, költségvetési fegyelem*

Az államadósság lehetővé teszi az állami kiadások finanszírozásához szükséges forrásbevonás átütemezését a költségek felmerülésének időpontjától az adósság törlesztésének idejére. A kérdés az, hogy milyen körülmények között tekinthetjük elfogadhatónak az adósságfizetés (és az ezt biztosító adóbeszedés) átütemezését. Ha a jövőbeni adófizetők nem képviseltethetik érdekeiket a hitelfelvétellel kapcsolatos döntés kialakításakor, akkor az aktuális adófizetők hajlamosak túlságosan támogatni az állam eladósodását. Ezzel a kiadások finanszírozásához szükséges terheket átháríthatják a következő generációra. Az állam hitelfelvétele csak nagyon szigorú feltételek mellett lehet elfogadható, elsősorban annak függvényében, hogy mire fordítják az adózás átütemezése által nyert nagyobb pénzügyi mozgásteret. Abból kell kiindulni, hogy az adósságból finanszírozott kiadások hozama meg kell haladja a hitelfelvétel költségét.

Hangsúlyozzuk, hogy önmagában a hitelfelvétel, az adósság vállalása nem feltétlenül káros vagy ésszerűtlen. Ha egy beruházás gazdasági-társadalmi előnyei számottevőek, akkor célszerű azt minél előbb megvalósítani, s nem megvárni, míg arra a szokásos bevételekből forrás adódik. Egy adott időpontban megvalósított állami kiadás (beruházás) jelentős hasznot hozhat a későbbi adófizetők számára is. Ebben az esetben elfogadható, hogy a jelenlegi kiadások finanszírozásához az adósságon keresztül az adófizetés átütemezésével azok is hozzájáruljanak, akik az állami kiadások későbbi haszonélvezői lesznek.

Az adósságfelhalmozás azonban csökkenti a következő kormányok mozgásterét. Az államadóssággal kapcsolatos törlesztési kötelezettségek ugyanis csökkentik a jólétnövelő intézkedésekre fordítható állami kiadási lehetőségeket. A kormányzati adósságfelhalmozás jelentős hatást gyakorol továbbá a gazdaságra rövid és hosszú távon egyaránt.

Rövid távon az egyik fontos hatás a kibocsátás iránti kereslet növekedése. Hosszú távon az államháztartási egyenleg romlása, tehát az állami megtakarítások csökkenése hatására emelkedhetnek a magánmegtakarítások, csökkenhetnek a hazai beruházások és visszaeshetnek a külföldön történő beruházások.

* Ez az alfejezet az NFFT részére készített alábbi háttér tanulmányon alapul: *Balaton A. – Tóth G.Cs., 2011.* Az alfejezetben található adatok forrása visszakereshető ebben a tanulmányban.

A beruházások csökkenésének eredményeképpen csökken a tőkeállomány, ennek hatására visszaesik a kibocsátás. Csökken az átlagos reálbérszínvonal és a jövedelem. Csökken a hazai rezidensek külföldi beruházásokban tartott tőkeállománya vagy növekszik a külföldi rezidensek hazai tőkeállománya. Romolhat az államháztartás és a külkereskedelmi mérleg egyenlege is.

Noha a legfontosabb következménye az adósságfelhalmozásnak rövid távon az aggregált kereslet növekedése, hosszú távon pedig a tőkeállomány csökkenése, ezen kívül több más módon is hat a gazdaságra. A nagy adósságot felhalmozó államokban általában magas a kamat, és nagy az elvárás a monetáris hatósággal szemben, hogy laza monetáris politikával ellensúlyozza ezt. Ezzel rövid távon csökkenthető ugyan a reálkamat, hosszabb távon azonban nem mérséklődik, viszont az infláció és a nominális kamatok emelkednek. Fontos következménye az adósságfelhalmozásnak az adósságszolgálat finanszírozásához szükséges adótöbblet holtteher-vesztesége. Az adósságfelhalmozás egyik lehetséges következménye a politikai intézkedések elhalasztása is. Ha a kiadási tételek finanszírozásához nem kell forrást keresni a bevételi oldalon, akkor a kormányok hajlamosak többet költeni annál, mint amennyi kívánatos lenne.

A rendszerváltás idején a magyar államadósság GDP-arányosan 66,2% volt. 1990 és 1995 között az adósság több mint 20 százalékponttal emelkedett. 1995-től az államadósság hat éven keresztül folyamatosan csökkent, és 2001-ben érte el a mélypontját 52,2 százalékon. A bruttó államadósság 2002-től folyamatosan növekedett, 2010 végére elérte a 80,2 százalékot. 1999 és 2010 között az ország államadóssága GDP-arányosan 18,3 százalékponttal emelkedett. Ha együtt vizsgáljuk a 12 évet, az derül ki, hogy a növekmény 80 százaléka a költségvetési gazdálkodásra, az államháztartás elsődleges egyenlegére vezethető vissza. A reálkamat hatását a gazdasági növekedés a válság ellenére is szinte teljes mértékben képes volt kompenzálni, így a 12 év alatt 3 százalékponttal növelte az adósságot a reálkamat és a reálnövekedés különbsége. Összességében nem nevezhető jelentősnek az árfolyamváltozás és az egyéb tételek hatása sem, szinte teljesen kioltják egymást.

Az adósságra ható tényezők dekomponálása után három, igen eltérő jellemzőkkel bíró időszak rajzolódik a vizsgált időszak adataiból. 1999 és 2001 között jelentősen csökkent a GDP-arányos államadósság nagysága, 62,0 százalékról 52,2 százalékra. Ennek közel fele az elsődleges egyenleg javulására, másik fele pedig a reálkamatot felülmúló reálnövekedés hatására vezethető vissza. 2002 és 2006 között az államadósság robusztus ütemben, 13,3 százalékponttal növekedett, és az időszak végére GDP-arányosan elérte a 65,6 százalékot. Ebben az expanszív államháztartásnak olyannyira komoly szerepe volt, hogy az elsődleges költségvetési egyenleg önmagában 19,3 százalékponttal növelte az ország eladósodását, míg a reálnövekedés és reálkamat viszonya az előbbi növekedést csak 2,1 százalékpontos csökkenéssel volt képes némileg mérsékelni. 2007 és 2010 között az előző időszakhoz hasonló ütemben növekedett az adósság, mely 2010 végére GDP-arányosan elérte a 80,2 százalékos szintet. Az eladósodás okai azonban markánsan különböznek: az államháztartás folyó egyenlege önmagában egyáltalán nem járult hozzá az adósság növekedéséhez. Helyette azonban 10 százalékponttal növelte az adósságot a reálnövekedés és a reálkamat megváltozott viszonya, ami elsősorban a növekedés drasztikus visszaesésével magyarázható, különös tekintettel a 2009-es jelentős recesszióra. A finanszírozási válsággal kapcsolatos árfolyamgyengülés szintén kivette a részét az eladósodásból, ezenkívül a nemzetközi pénzügyi szervezetektől felvett hitelek fel nem használt részének devizatartalékká alakítása volt fontos tényező.

Akkor ítélnék fenntarthatónak egy államadósságot (illetve a mögötte lévő gazdaságpolitikát), ha a múltbeli tényekkel igazolható, hogy az államadósság növekedésére válaszul javul a költségvetés aktuális pozíciója, hogy megakadályozza a további eladósodást; fenntarthatatlanságról pedig akkor beszélünk, ha a költségvetési politika rugalmatlan az adósságráta alakulására.

A magyar gazdaságpolitika esetében továbbá **nem lehet elégséges fenntarthatósági cél a GDP-arányos államadósság puszta stabilizálása.** Ezt diktálja

egyrészt az Európai Unió felé vállalt kötelezettségünk (60%-os korlát), másrészt az a jelentős teher, amit az adóbevételek közel tíz százalékát kitevő éves kamatfizetés jelent a költségvetés számára.

Magyarország új Alaptörvényébe foglalt közpénzügyi rendelkezések – 50%-os GDP-arányos adósságkorlát, e szint eléréséig pedig folytonos csökkentési kötelezettség – hatékonyan segítik elő a fenntartható államadósság-menedzselés kialakítását.

9.4.5 Az életpálya-finanszírozás problémái*

A jóléti államról (egyszerűbben fogalmazva a szociális kiadások csoportjáról) a szegénység és az egyenlőtlenség terminusaiban szoktunk beszélni, holott legalább ennyire tekinthető a generációk közötti erőforrás-áramlási rendszernek. Feladata az erőforrások átcsoportosítása, keresztmetszetben tekintve az aktív korúaktól a gyermekekhez és az idősekhez, életpályametszetben nézve pedig az aktív életszakaszból az inaktív életszakaszokba.

Az erőforrások generációk közötti átcsoportosítására azért van szükség, mert a termelés és a fogyasztás életpályája nem esik egybe. Az inaktív korúak is fogyasztanak, termelni viszont csak az aktív korúak termelnek**. A fogyasztás és a munkajövedelem közötti különbség az életciklus-deficit. Az életciklus-deficitet minden társadalom az erőforrások generációk közötti átcsoportosításával finanszírozza, változatos intézményi eszköztárat alkalmazva; ezek egyike a modern jóléti rendszer. Az állami szerepvállalás ezen a téren a nagyobb kockázatközösség kialakítása miatt számos pozitív következménnyel járt, a hibás dizájn miatt azonban károkat is okozott. Például az a tény, hogy e rendszer működtetése során nem vesszük figyelembe, hogy az állam csak az egyik, de nem az egyetlen szereplő e téren, súlyos következményekkel járhat. A modern jóléti rendszer „háztartás-vakságban” szenved: a szolgáltatás oldalon nem veszi figyelembe, hogy a befizetések jelentős része természetben, a háztartások gyermeknevelési erőfeszítései révén történik. A másik tipikus probléma, hogy kizárólag a keresztmetszeti, adott pillanatban aktuális egyensúlyra koncentrálnak. Nem ismerjük fel, hogy a jelenbeli

* Ez az alfejezet az NFFT részére készített alábbi háttér tanulmányon alapul: *Gál R.I., 2011. Az alfejezetben található adatok forrása visszakereshető ebben a tanulmányban.*

** Természetesen vannak kivételek: az inaktív idősök gyakran végeznek társadalmilag hasznos tevékenységeket is – mindezek mellett is az alapvető összefüggés igaz marad.

problémák a múltbéli hibás döntések eredményei, illetve hogy a ma sikeresnek tűnő politikák hosszú távon milyen negatív következményekkel járhatnak. **A rosszul megtervezett életpálya-finanszírozási rendszer nagyságrendjénél fogva évtizedekre lelassítja a gazdaság növekedését, hozzájárul a megtakarítások visszaeséséhez, a munkapiaci aktivitás csökkenéséhez és az alacsony születésszámhoz.** Új elméleti és empirikus eredményekre építő szakpolitika korrigálhatja ezeket a problémákat, javíthatja a munkavállalás, megtakarítás és gyermekvállalás ösztönzőit és a hosszú távú gazdasági növekedés kilátásait. A jól működő erőforrás-átcsoportosítási rendszer fel tud emelni egy nemzetet, a rosszul működő rendszer viszont visszaveti.

Az életpálya-finanszírozási rendszerben az egyensúly megbomlásának négy tünete lehetséges: az idősek ellátatlanok maradnak; épp ellenkezőleg, az idősek indokolatlanul jelentős kedvezményezettjei lesznek a rendszernek; az aktívak nem vállalnak elég gyereket vagy nem fordítanak eleget rájuk; illetve fordítva, túl sok gyereket vállalnak és túlnépesedés következik be.

A magyar állami jóléti rendszer 2009-ben a nettó nemzeti jövedelem (NNI) 32 százalékát költötte el, ebből az egészségügyi közkiadások 6, az oktatási közkiadások 5, a szociális – döntően nyugdíjcélú – közkiadások 21 százalékpontra tettek ki. Az összes közkiadás 65 százalékát fordítottuk jóléti célra. **A jóléti rendszer tehát a közkiadások legnagyobb tétele.**

A magyar jóléti rendszer négy nagy fejezete közül hármat (a családtámogatásokat, a közoktatást és a nyugdíjakat) figyelembe véve – s a hiányosan hozzáférhető egészségügyi kiadások adatait mellőzve – 1950-től kezdődően egy negyedszázadon keresztül töretlen trend bontakozik ki. Az 1953-as 43 százalékról 1987-re 135 százalékra nőtt a nyugdíjak aránya a két másik közkiadási fejezethez képest. 1950-ben az ország a GDP 2 százalékát költötte nyugdíjakra, 2,6 százalékát oktatásra és 0,8 százalékát családtámogatásra. Egészen 1961-ig az oktatási költségvetés meghaladta a nyugdíjakét. Az 1975-től kezdődően egy év kivételével viszont már a nyugdíjfejezet volt mindig nagyobb, mint az emberi tőke beruházás két fejezete együttvéve.

Az életpálya-finanszírozó jóléti rendszer egyik fenntarthatósági mutatója az abszolút és a relatív korosztályi egyensúlytalanság. **Az abszolút egyensúlytalanság az újszülött korosztály és a jövő generációk számlája közti különbség, ami 2001-ben fejenként 6,1 millió forint volt.** Ennyivel kell többet fizetniük a közszolgáltatásokért a jelenlegi rendszerben hosszútávon felhalmozódó

hiányokat végül kifizető jövő nemzedékeknek a mostani újszülöttek fizetési kötelezettségéhez képest, ha feltesszük, hogy a hiányt csak a még meg nem születettek többletadóiból lehet fedezni. A relatív egyensúlytalanság azt mutatja meg, hogy a jövő generációk számlája hányszorosa a jelen generáció legfiatalabb tagjainak: az újszülöttekének. A 2001-es évre számítva ez az arány 2,5. (A teljes jóléti rendszert lefedő magyar korosztályi elszámolás projekt 2004-ben megszakadt, a számítások közül a 2001-es a legfrissebb.)

A másik fenntarthatósági mutató a Nemzeti Transzfershátralék (az angol megfelelőből származó betűszóval NTA) alapján számolható ki. A korosztályi elszámolással szemben, ami kizárólag az adókra és a készpénzes, illetve természetbeni juttatásokra koncentrál, az NTA a teljes nemzeti jövedelemmel foglalkozik és nem a közkiadások, hanem a jelenlegi fogyasztási korprofilok fenntarthatóságának kiszámítását teszi lehetővé. Azaz, olyan adatháttérrel teremt, amelynek alapján megadható, hogy a megtakarítások és a gyermekvállalás („megtakarítás emberi tőkében”) jelenlegi szintjei mellett milyen mértékű időskori fogyasztásra számíthatunk, illetve, hogy a jelenlegi fogyasztás fenntartása érdekében milyen mértékű megtakarításra van szükség.

9.4.6 A tőkeállomány változása és a magyar gazdaság nemzetközi kitétsége

A nemzeti vagyon statisztikai nyilvántartása jelenleg még hiányos. A fenntarthatósági politika meghatározásához azonban szükség lenne a nemzeti vagyon állományában bekövetkezett változások, folyamatok számbavételére, ismeretére. A gazdaság növekedésére olyan állományok és áramlatok – a családon belüli csere, a humán tőke, a társadalmi újraelosztások, valamint az állami és közösségi tulajdon (pl. az infrastruktúra, természeti erőforrások) – is hatást gyakorolnak, amelyeket a szokásos gazdasági statisztika (pl. nemzeti számlák) nem, vagy csak töredékesen tartanak nyilván. Mindezek részletes ismerete hiányában nem tudjuk megítélni a gazdaság valódi arányait, fejlesztésének összes szükségletét és lehetőségét, a terhek súlyát, az ország teherbíró képességét, teljes és igazi vagyonát.

Hazai becslés szerint a legnagyobb hazai vagyon tulajdonosai a háztartások (a nemzeti tőke több mint felét birtokolják). A vállalatok tulajdonában a hazai vagyon mintegy negyede, az államéban kevesebb, mint tizede lehet.

A tőkeállomány növekedése igen szerény volt az utóbbi másfél évtizedben. Nemzetgazdasági szinten évi átlagban 1,15 százalékkal nőtt az 1995–2007 közötti időszakban. A legdinamikusabban a vállalkozásoknál növekedett a nettó tőkeállomány, de itt sem haladta meg az évi 1,8 százalékot, míg a leglassúbb növekedés a költségvetési szektorban volt, itt alig érte el évi átlagban a 0,6 százalékot, míg a háztartások tőkeállománya 0,8 százalékkal bővült évente.

A vállalati tulajdonban egyre nagyobb, a rendszerváltás óta jelentősen emelkedő részesedése van a külföldi tulajdonosoknak. A külföldiek befektetései fontosnak látszottak egy olyan helyzetben, amikor a szocialista tervgazdaság a hazai tőke egy jelentős részét felélte, illetve fejlődésre fordítható tartalékai kimerültek. A vállalati szektort tekintve **a külföldi tőke a termelőeszközök felét birtokolja**, ezzel a hozzáadott érték közel felét állítja elő a foglalkoztatottak negyedével. A külföldi vállalkozások jövedelmezősége is lényegesen meghaladja a hazaiakét, és az export részesedése is magasabb az árbevételből, mint hazai társaiknak.

Ebből következően egyre nagyobbra nyílt a megtermelt és a felhasználható jövedelem közötti különbség (a GDP és a GNI közötti rés), ez utóbbi rovására. A kiterjedt adókedvezmények is elsődlegesen a külföldi tulajdontöbbségű vállalkozásokra jellemzőek. Az adókedvezmények mértéke 2007-ben meghaladta a 800 milliárd forintot.

Az előzetes várakozásokkal ellentétben a külföldi tőke megjelenése nem járt együtt az azok beszállítóiként fokozatosan erősödni képes hazai tulajdonú kis- és közepes vállalatok fejlődésével. A legdinamikusabban növekvő gépipari termelés kezdettől fogva erőteljesen támaszkodott az importra, s az évek múltával sem bővítette számottevően a hazai tulajdonú beszállítói kört. Így tehát nem ösztönözte a többi szektort a termelés bővítésére és korszerűsítésére, a hazai erőforrások közül jobbra csak a munkaerőre támaszkodott.

A magyar gazdaság nemzetközi kitéttőségét a külföldi beruházók dominanciája mellett a **nemzetközi kereskedelemre utaltság**, az export-függőség jellemzi. Ennek következtében a hazai gazdasági fejlődést az átlagosnál nagyobb mértékben befolyásolja, hogy mi történik exportpiacainkon. Az ottani lefékezés lényegesen visszaveti a hazai folyamatokat. A külgazdasági kapcsolatokra utaltság felértékeli a magyar gazdaság nemzetközi versenyképességének jelentőségét. Nem véletlen, hogy a *Heritage Foundation* Gazdasági Szabadság Indexe szerint Magyarország a világ országai között a 12. helyen áll a kereskedelem szabadsága terén (a vizsgált tíz szempont közül itt rangsoroltak bennünket a legelőrébb),

26-ikak vagyunk a befektetések szabadsága terén, míg az átlagos gazdasági szabadság szerint csak az 51. helyen állunk – összesített mutatónk meghaladja a világot és megfelel a bennünket körülvevő országok átlagának.

A kereskedelemben és a külföldiek hazai befektetésének terén biztosított, nemzetközi szinten kiemelkedő szintű szabadság azonban nem jár együtt az ország versenyképességének hasonlóan magas szintjével. A *World Economic Forum* 2010–2011. évi versenyképességi rangsorában Magyarország az 52. helyen szerepelt, más okok mellett azért, mert a belföldi piaci tulajdonságokban kifejezetten gyengén teljesítünk.

FORRÁSOK A FEJEZETHEZ

- AUDRETSCH, David B. (2007): *The entrepreneurial society*. New York, Oxford University Press.
- BALATONI András – TÓTH G. Csaba (2011) *Fenntartható makrogazdaság és államadósság-kezelés*. NFFT Műhelytanulmányok No. 2. Budapest. http://www.nfft.hu/dynamic/Balatoni_TohtG_Makrogazdasag_2011.pdf
- BALÁS Gábor – CSITE András – SZALAI Ákos – SZEPESI Balázs (2008): *Mit tudunk a magyarországi kapitalizmusról?* Összefoglaló. Közjó és Kapitalizmus Intézet, Budapest.
- BETHLENDI András (2007): *A hitelpiac szerepe a hazai háztartások fogyasztási és megtakarítási döntéseiben*. Közgazdasági Szemle, LIV. évf. (1041–1065. o.)
- CSAPÓ Benő – NIKOLOV Marianne – MOLNÁR Gyöngyvér (2011) *Az oktatás szerepe a nemzeti erőforrások fejlesztésében*. NFFT Műhelytanulmányok. Megjelenés előtt.
- CSITE András – MAJOR Klára (2010): *Az állam és a vállalkozások kapcsolatának néhány jellegzetessége Magyarországon*. Hétfa Kutatóintézet, Bizalom és Vállalkozások Program Műhelytanulmányok IV.
- DELOITTE (2010): *Áttekintő vizsgálat az államigazgatási szabályozásból fakadó vállalkozói adminisztratív terhek teljes köréről, illetve egyes fókuszterületekkel kapcsolatosan részletes felmérések elkészítése*. Deloitte Zrt.
- EURÓPAI BIZOTTSÁG (2005): *Consumers in Europe. Facts and Figures. Data 1990–2004*. Letöltve: http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/coded_files/KS-DY-04-001-EN.pdf (2011.12.14.)
- GÁL Róbert Iván (2011) *Fenntartható életpálya-finanszírozás*. NFFT Műhelytanulmányok No. 4, Budapest. http://www.nfft.hu/dynamic/NFFT_muhelytanulmanyok_4_TARKI_eletpalya_2011.pdf

- HALPERN László – MURAKÖZY Balázs (2010): *Innováció és vállalati teljesítmény Magyarországon*. Közgazdasági Szemle, LVII. évf., 2010. április (293–317. o.)
- KELLER Tamás (2008): *Értékrend és társadalmi pozíció*. Századvég Új folyam 47(1): 151-187.
- KELLER Tamás (2010): *Magyarországi értéktérkép: normakövetés, egyéni teljesítmény, szolidaritás és öngondoskodás elfogadottsága a magyar társadalomban*. Szociológiai Szemle 20(2): 42–70.
- LUKSANDER Alexandra – MIKE Károly – CSITE András (2011a): *Maguk urai – a magyar vállalkozó lelkialkata. A magyarországi kisvállalkozók értékvilágának néhány jellemzője*. Előzetes munkaverzió. BCE Vállalatgazdaságtan Intézet, Versenyképesség Kutató Központ
<http://hetfa.hu/munkatarsainktanulmanyai/> (letöltve: 2011.12.14)
- LUKSANDER Alexandra – MIKE Károly – CSITE András (2011b): *Egyéni és kormányzati felelősség a vállalkozói kultúrában – Európában és Magyarországon*. Előzetes munkaverzió. BCE Vállalatgazdaságtan Intézet, Versenyképesség Kutató Központ
<http://hetfa.hu/munkatarsainktanulmanyai/> (letöltve: 2011.12.14)
- OECD (2009): *Innovációpolitikai országtanulmányok – Magyarország*. Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal, Budapest
- OECD (2011a): *Economic Outlook No 90 - December 2011 - OECD Annual Projections: Household and non-profit institutions serving households net saving ratio*.
<http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=32448> (letöltve: 2011.12.14.)
- OECD (2011b): *Science, Technology and Industry Scoreboard 2011: Innovation and Growth in Knowledge Economies*. OECD, Paris.
- PÁLVÖLGYI Tamás (szerk.) (2011) *A természeti erőforrások fenntartása*. NFFT Műhelytanulmányok No. 3, Budapest.
http://www.nfft.hu/dynamic/NFFT_muhelytanulmanyok_3_ENVINCENT_2011.pdf
- SCARPETTI, Stefano – SONNET, Anne – MANFREDI, Thomas (2010): *Rising Youth Unemployment During The Crisis – How to Prevent Negative Long-term Consequences on a Generation?* OECD Social, Employment and Migration Working Papers.

- SPÉDER Zsolt (szerk.) (2011) *Demográfiai jövőkép: Magyarország demográfiai jövőjét meghatározó tényezők alakulásának áttekintése és értékelése a fenntarthatóság szempontjából*. NFFT Műhelytanulmányok, No. 1, Budapest.
http://www.nfft.hu/dynamic/NFFT_muhelytanulmanyok_1_KSH_NKI_demografia_2011.pdf
- TÁRKI (2009): *A piacgazdaság normatív kereti című kutatás gyorsjelentése*.
http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_gyorselemzes_bernata.pdf (letöltve: 2011. 12.14.)
- TÓTH István György (2009): *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékstruktúrájában*. Táarki Zrt, Budapest
http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_elemzeszaro_toth.pdf
(letöltve: 2011.12.14)
- VÁGÓ-SIMON-VASS (2011): *A tanítás-tanulás tartalma*, in: BALÁZS-KOCSIS-VÁGÓ (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról, 2010*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011.

10. A FENNTARTHATÓSÁG MÉRÉSE

A fenntarthatóság méréséhez alapvetően olyan mutatókra van szükségünk, amelyek a jövőbeli jólétünk szempontjából fontos tényezők mennyiségi-minőségi változásairól tájékoztatnak minket. Jelenleg nem állnak rendelkezésünkre mind a négy nemzeti erőforrást mérő, minden módszertani és tartalmi aggály nélküli mutatók. Ezért **a Keretstratégia ezen mutatókészlet kidolgozásának megkezdésére hívja fel a kormányt, a Központi Statisztikai Hivatalt és a tudományos műhelyeket.** A Keretstratégia azt javasolja, hogy **több, egyenként a jó élet lényeges aspektusait megragadó, egymás információit hatékonyan kiegészítő, összességükben a nemzetről reális állapotfelvételt készítő mutatót használjunk.** Kerülni kell az összetett (kompozit) mutatók használatát, az adott erőforrás fenntarthatósági szempontból fontos jellemzőit megfelelő módon jelző alapmutatók összeállítása szükséges. **Ez a fejezet fentieknek megfelelően csak indikatív jelleggel, példálózva említ néhány mutatót.**

A fenntarthatósággal kapcsolatos társadalmi tudatosság erősítése érdekében is **a nemzeti erőforrásokról szóló kulcsmutatókat a széles nyilvánosság számára elérhető és értelmezhető módon évről-évre közzé kell tenni.** A nemzet állapotáról, fejlődéséről ezen mutatók alakulása és a szokásosan használt, a társadalom és a gazdaság jelenbeli helyzetét bemutató indexek (bruttó nemzeti jövedelem, átlagos reáljövedelem, jövedelem-egyenlőtlenség, infláció, munkanélküliségi ráta, a forint árfolyama, külkereskedelmi mérleg, háztartások átlagos alapterülete és közművekkel való ellátottsága, stb.) nagysága, változása együttesen és összefüggésükben ad reális képet.

A fenntarthatóság környezeti szempontjait elkülönítve kell nyomon követni, amihez jól kiválasztott fizikai indikátorok sora szükséges. Az aktuális jólétet, az életszínvonalat a jövedelemmel és a fogyasztással kapcsolatos indikátorokkal mérjük, az ilyen mutatók jól ismertek és rendszeresen használjuk is őket. Ugyanakkor a nemzet állapotáról csak *flow* típusú mutatók alapján nem lehet érvényesen beszélni: szükségünk van a vagyonra vonatkozó információkra is. Az a háztartás, amely folyó fogyasztását korábban megszerzett vagyonának terhére finanszírozza, növeli jelenlegi jólétét, de a jövőbeli jóléte rovására teszi ezt. Az ilyen viselkedés következményeiről az adott gazdasági egység mérlege adhatna

információt. A mérleg elkészítéséhez minden részletre kiterjedő számvetésre van szükség a követelésekről (vagyonról) és a terhekről. Az erőforrások (a vagyon) mérése a fenntarthatóság mérésének központi kérdése. Amit átadunk a jövőnek, az szükségszerűen tőkében fejezhető ki – gazdasági, természeti, emberi és társadalmi tőkében.

Az Európai Unió statisztikai szervezete, az *Eurostat* az Európai Bizottság 2005 februárjában elfogadott indikátorkészletéből kiindulva folyamatosan fejleszti a fenntartható fejlődés mutatóit. Ennek alapján hazánkban a Központi Statisztikai Hivatal az *Eurostat* módszertanára alapozott, és a magyar sajátosságokat tükröző kiegészítésekkel kibővített indikátorokat tesz közzé rendszeresen „*A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon*” címmel. A 2011-ben megjelent kiadás 149 indikátort tartalmaz.

A Keretstratégia ennél kevesebb „kulcsindikátort” javasol a későbbiekben használni. Ennek oka, hogy bár a tudományos vizsgálatok és a kormányzati ágazati stratégiák és intézkedési tervek, programok szintjén kifejezetten hasznosak a részletekbe menő mutatók, általános keretstratégiai megfontolásokhoz kevesebb, egészükben és összefüggéseikben jobban átlátható mutató-készletre van szükség.

A másik oka, hogy e stratégia javasolt indikátorai bizonyos mértékig eltérnek az *Eurostat*–KSH rendszerétől, abból a szemléleti különbségből ered, hogy a fenntarthatóságot kifejezetten a nemzeti erőforrásaink állapota és jelentősége felől értelmezzük.

A jelen Keretstratégia nem tesz javaslatot a bruttó hazai termék (GDP) indexet leváltó, a társadalmi-gazdasági vitákban azt egyszer s mindenkorra helyettesítő új mutató bevezetésére. Ennek oka az az egyelőre fel nem oldott módszertani probléma, hogy a nemzeti tőkék változását is magukba foglaló indexek (*Index of Sustainable Economic Welfare*, *Genuine Progress Index*) kiszámítása rendkívül nehézkes. Elméletileg is kétséges, hogy lehetséges-e egyáltalán egyetlen, a jó élet minden rövid és hosszú távú tényezőjét aggregáló mutatószámot létrehozni.

10.1 A humán erőforrások mutatói

Népesedési és a népesség egészségi állapotát jelző indexek

I1. Teljes termékenységi arányszám

Fogalma: az a hipotetikus gyermekszám, amelyet egy szülőképes korú (15-49) nő szülne élete folyamán, ha az adott év szerinti születési gyakoriság egész élete folyamán állandó lenne. Egy hipotetikus generáció befejezett termékenységét mutatja, amit az adott évi női korszpecifikus termékenységi arányszámok összegzésével számítanak ki.

Jelenlegi értéke: Magyarország termékenységi rátája 2009-ben 1,33, majd 2010-ben – történelmi minimumként – 1,26 volt.

Kritikus értéke: A népesség középtávú fennmaradásához a rátának el kell érnie a 2,1-es értéket, csak ebben az esetben biztosított a populációban a két szülő, az idő előtt elhalálozottak és a nem szaporodóképes egyének pótlása. 1,3-es érték alatt a népesség gyors ütemű fogyása valószínűsíthető, belátható időn belül bekövetkezhet teljes eltűnése, asszimilációja.

I2. Születéskor várható élettartam

Fogalma: Az életkörülményekre, életfeltételekre jellemző, a halandósági viszonyokra vonatkozó adatokból származtatott indikátor. Megmutatja, hogy az adott év viszonyai között az éppen megszületettek átlagosan hány életév megélésére számíthatnak.

Jelenlegi értéke: 74,38 év (2010). Enyhén javuló tendencia látható, az érték 1990-ben 69 év, 2000-ben 72 év, 2007-ben 74 év volt. Közvetlen szomszédainkkal összehasonlítva Ausztriában ezen évek adatai rendre: 76 – 79 – 80 év (6-7 évvel több), Szlovákiában: 71 -73 -75 év (1-2 évvel több), Romániában: 70 – 71 – 73 év (hasonló). Ugyan általában jellemző, hogy a nők tovább élnek a férfiaknál, ez a különbség azonban Magyarországon nagyobb (9 év) mint a másik három szomszédunknál (6-7 év). Tágabb nemzetközi összehasonlításban megállapítható, hogy a születéskor várható élettartam Magyarországon alacsonyabb, mint a hozzánk hasonló bruttó nemzeti összterméssel rendelkező országokban. Szintén lényeges szempont, hogy ma Magyarországon a nyugati országrészhez képest a keleti országrészben a születéskor várható élettartam kb. 2-4 évvel kevesebb.

Kritikus értéke: Az indikátor önmagában való értelmezése nehézkes. Fontos információt ad azonban más országok hasonló értékéhez viszonyítva és időbeli,

valamint területi eloszlásbeli alakulását tekintve. Fenntartható állapotként értelmezhető, ha a magyarok élettartama nem rövidebb a régiós átlagnál vagy a hasonló nemzeti jövedelemmel rendelkező országokénál, s időben javuló, országon belüli régióként pedig kiegyenlítődő tendenciát mutat.

I3. Az egészségtudatos magatartást/egészség-károsító életmódot jellemző index

Kidolgozandó: Egy olyan nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tevő mutatóra van szükség, ami jól jellemzi az egészségi állapotra leginkább befolyással lévő életmódbeli szokások (túlzott alkoholfogyasztás, dohányzás, nem megfelelő táplálkozás, stb.) szintjét. Ilyenek lehetnek pl. az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által közzétett rizikófaktor mutatók (vércukor, vérnyomás, koleszterin, fizikai inaktivitás, túlsúly)*.

Módszertani problémák: A kompozit mutatók ugyan egyetlen számértékkel képesek egy területre jellemző változást, állapotot jelezni, de előállításuk érzékeny a résztényezők súlyozása, normalizálása terén. Kérdés, hogy valamely alapindikátor (ahol az előbbi problémák természetesen nem jelentkeznek) kellően robusztus lehet-e a folyamatok jellemzésére. Hangsúlyozzuk, hogy általában kerülendőnek tartjuk kompozit mutatók használatát.

*

Ugyancsak fontos a **szegénység, a társadalmi kirekesztettség állapotát érzékenyen jelző mutató** kiválasztása.

A tudásalapú gazdaság és a tanulás társadalmi eredményességének mutatói

I4. PISA-eredmények

Fogalma: Az OECD által kifejlesztett, nemzetközi szinten használt módszer a gyakorlatban alkalmazható emberi tudásszint mérésére a szövegértés, a matematika és a természettudományok terén (*Programme for International Student*

* Lásd: <http://apps.who.int/ghodata/>

Assessment – Nemzetközi Tanulói Teljesítménymérés Programja). A PISA monitorozó jellegű felméréssorozat, amely a tizenöt éves tanulók teljesítményét vizsgálja. A felmérés három évenként zajlik az OECD-tagországok irányítása alatt. A teszteredményeket normalizálják, az OECD-országok átlaga az első mérésben 500 pont volt, a legutóbbi, 2009-es mérésben a szövegértés átlageredménye 493, a matematikáé 496, a természettudományé 501 pont volt. A mutató értéke tehát azt mutatja meg, hogy ebben a speciális nemzetközi összehasonlításban, a nemzetközi átlaghoz képest hogyan teljesített Magyarország.

Jelenlegi értéke: szövegértés: 494 pont; matematika: 490 pont; természettudomány: 503 pont (2009)

A nemzetközi szinten legjobban teljesítő Dél-Korea és Finnország értékei a fenti sorrendnek megfelelően: 539 – 546 – 538 (Dél-Korea) és 536 – 541 – 554 (Finnország).

Kritikus értéke: Minimum célkitűzés az OECD-átlagban való maradás. Ha azonban a nemzeti erőforrásokat érdemben szeretnénk fejleszteni, s gyors ütemben szeretnénk az EU-országok gazdasági átlagához felzárkózni, az OECD-átlagnál jobb tudásszint biztosítása lehet követelmény.

15. A felnőttek részvétele az életen át tartó tanulásban

Fogalma: A 25–64 év közötti lakosság azon részének százalékos aránya, amely a felmérést megelőző (megfelelően kiválasztott hosszúságú) időszakban oktatásban és képzésben vett részt.

Jelenlegi értéke: 2009-ben hazánkban 3,1%, az EU27-ek (átlagosan) 9,3%.

Kritikus értéke: Az európai átlagteljesítményre vonatkozó referenciaszint: 15% elérése 2020-ig (EU „Oktatás és képzés 2020” stratégia referenciaértéke szerint).

További, alkalmazható mutatók:

- Középiskola utáni tanulmányok (szakképzés, felsőfokú képzés) folyamán megszerzett tudás szintje;
- Idegen nyelvek ismerete;
- Informatikai ismeretek;
- Iskolából kimaradók aránya.

10.2 A társadalmi erőforrások mutatói

16. Fenntarthatósági értékrendszer index

Kidolgozandó: Egy ilyen mutató a fenntartható társadalom szempontjából fontos értékek, kulturális tényezők állapotát jelezné. A mutatót olyan, kérdőíves felmérésekben, társadalmi vizsgálatokban egyébként már használt tényezők közül érdemes kiválasztani, mint például:

- A személyes sors irányíthatóságába vetett hit
- Mások tisztelete
- Munkamotivációk
- Felelősségvállalás
- Kockázatvállalás

17. Bizalom index

Fogalma: A lakosság körében végzett kérdőíves felmérés eredményeképpen előálló mutató. A lekérdezés során a különböző (foglalkozás, kor, szegény/gazdag) jellemzőkkel bíró személyek megbízhatóságára, illetve intézmények iránti bizalomra kérdeznek rá.

Jelenlegi értéke: más emberek iránti bizalom átlagosan 49,8% (Tárki, 2009); intézmények iránti bizalom 2,3 ponttól 6,2 pontig egy 0-10 skálán (Tárki, 2009).

Kritikus értéke: Nemzetközi összehasonlításban az európai mezőny végéről való elmozdulás, illetve az értékeken való folyamatos javítás lenne kívánatos.

18. Civil társadalmi aktivitás index

Kidolgozandó: A kidolgozandó többdimenziós mutató a civil társadalom „köztes intézményeinek” elterjedtségét, erősségét méri, ami annak indikátora, hogy a felnőtt magyar lakosság mekkora része és milyen intenzitással vesz részt önkéntes alapon nonprofit szervezetek munkájában. A mutatószám kidolgozásánál figyelembe vehető tevékenységek: jótékonyági célú adományozók aránya, önkéntes munkát végzők aránya, egyházi szertartásokat rendszeresen látogatók aránya. A mutató aktuális értékének előállítása reprezentatív lakossági lekérdezés eredményei alapján is lehetséges.

19. Pénzhasználati hedonizmus index

Fogalma: Stratégiai szempontból fontos tudni, hogy milyen fogyasztói csoportokat jellemez túlköltekezés, és melyeket inkább takarékoság. A pénzköltési attitűdök mérésére kidolgozott pénzhasználati hedonizmus index magas értékei a költekezési kedvet, alacsony értékei pedig a takarékoságot mutatják.

Jelenlegi értéke: A Tárki–GfK kutatás során használt adatok alapján megállapítható, hogy vannak olyan – nagyjából átlagos jövedelemmel rendelkező fogyasztási csoportok (hedonista fiatalok, városi alsóközép), amelyek esetében a jövedelmükhöz képest relatíve nagyobb a költekezés valószínűsége (a takarékoság kárára). Szintén érdemes észrevenni, hogy a legkedvezőtlenebb anyagi körülmények között élő csoportban a rendelkezésre álló jövedelemhez képest nagyobb fokú a költekezésre való hajlam, ugyanakkor a két legmagasabb jövedelmű csoport esetében az elkölthető jövedelemhez képest relatíve magasabb a takarékoságra való hajlam.

Megjegyzés: Az index – mivel más célra került kifejlesztésre – fenntartható fogyasztással kapcsolatos alkalmazhatósága további vizsgálatot, a mutató továbbfejlesztését igényli.

10.3 A természeti erőforrások mutatói

110. Természeti tőke index (NCI)

Fogalma: egy különböző élőhelyekből álló komplex tájnak az egykori természetes állapottól való eltérését fejezi ki, számszerű adatok felhasználásával, s annál magasabb az NCI értéke, minél nagyobb kiterjedésben és minél természetesebb állapotban maradtak meg az élőhelyek. Az indikátor azt becsüli, hogy arányai-ban mennyi maradt még meg a táj felszínét eredetileg benépesítő természetes élővilágból, s ehhez az élővilág „relatív jelenlétének” a mértékét a természetes növényzet borítás-arányaival, illetve természetességével jellemzi. Az indikátor alapadat-bázisa az MTA Ökológiai és Botanikai Kutató Intézet koordinálásával 2003 és 2008 között megszületett MÉTA-adatbázis. Az NCI azonban nemcsak a MÉTA-adatbázissal használható, hanem bármilyen hasonló élőhely-kategóriákkal és természetességi mutatókkal dolgozó élőhely-térképezés adataival is, például a 2000 óta futó, és az ország területének 3%-át tízévente újratérképező Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer alapján is.

Jelenlegi értéke: Magyarország növényzet-alapú lineáris természeti tőke indexe 9,9%, ami azt mutatja, hogy a természetes ökoszisztéma szolgáltatások 90,1%-át már elveszítettük (illetve másra használjuk). A másik lehetséges súlyozás, a ritka fajok jelenlétére fókuszáló exponenciális súlyozás használata esetén hazánk természeti tőke index értéke még alacsonyabb: 3,2%.

Korlátja: A számítási mód lineáris, additív jellegénél fogva az NCI nem alkalmas a kiemelkedő lokális értékek kezelésére, nem árulkodik az egyes élőhelyek egyediségéről, és más, természetvédelmi szempontból fontos, „nemlineáris” tulajdonságairól sem (például különleges, ritka fajok előfordulása, kultúrtörténeti, tájképi értékek, regenerációs képesség, stb). Az NCI nem, vagy csak korlátozottan fejezi ki a táj nagy léptékű természetességének mértékét (a táj szerkezete, az élőhelyek mintázata és diverzitása), és a tájökológiai viszonyokat.

I11. Hazai anyagfelhasználás

Fogalma: A teljes anyagszükséglet (*Total Material Requirement, TMR*) mutató információt nyújt egy nemzetgazdaság teljes bemenő anyagigényéről, beleértve a belföldi felhasznált és nem felhasznált anyagáramlásokat, importált anyagmennyiséget, továbbá az importanyagok előállításához kötött, de a másik (esetünkben az exportőr) nemzetgazdaság területén keletkezett, úgynevezett indirekt anyagáramokat is. Ez utóbbi fogalomra alkalmazott kifejezés a nemzetgazdaság területén kívül hagyott „ökológiai hátizsák”. A TMR-mutató pontos kiszámítását többnyire az indirekt áramok kiszámítása teszi rendkívül nehézé. Az anyagfelhasználás-indikátorok közül leggyakrabban ezért a közvetlen anyagfogyasztás (*Direct Material Consumption, DMC*) mutatóját alkalmazzák, amely számba vesz minden, a nemzetgazdaságon belül végső felhasználásra kerülő anyagmennyiséget, de nem számol az indirekt áramokkal.

Jelenlegi értéke: A DMC értéke 2007-ben 109,7 millió tonna volt. 2000-től 2005-ig a DMC nagysága folyamatosan emelkedett (csúcserőrtéke 2005-ben 165,9 millió tonna volt), 2006-ban (138,3 millió tonna) és 2007-ben két lépésben jelentősen csökkent.

Kritikus értéke: Jelenlegi ismereteink szerint nem tudjuk megmondani, hogy milyen DMC nagyság alatt biztosan fenntartható Magyarország gazdálkodása, mivel ez nem csak az aggregált érték, hanem az összetétel függvénye is. A DMC értékének trendszerű változása azonban jelzésértékű: a DMC tartós csökkenése fenntartható irányt jelezhet.

Korlátja: A szükséges adatok elérhetősége, a statisztikai adatok megbízhatósága és rendelkezésre állása is nagyon változó lehet. A TMR például a legalkalmasabb az elsődleges erőforrás-felhasználás leírására, de a statisztikai megbízhatósága a legrosszabb. A DMC kiszámításához szükséges statisztikai információk ugyan rendelkezésre állnak, de a rejtett vagy disszipatív áramok nagyságáról nem tartalmaznak adatot a statisztikák.

*

A hazai anyagfelhasználáshoz hasonlóan fontos mutató a **hazai energiafelhasználás** is. A kívánatos mutató és annak kritikus értéke a Nemzeti Energiastratégia alapján állapítható meg.

I12. Beépített területek aránya az ország területéhez viszonyítva

Fogalma: A beépített terület az *Eurostat* meghatározása szerint magába foglalja a lakó-, az ipari területet, a bányákat, kőfejtőket, a gazdasági, a közterületeket, az infrastrukturális és rekreációs területeket.

Jelenlegi értéke: 1990 óta a tartósan beépített területek nagysága folyamatosan nőtt. 2006-ban a beépített terület nagysága mintegy 14,5%-kal haladta meg az 1990. évit.

Kritikus értéke: A beépítés sebességét csökkenteni kell. Az ökológiai szempontból értékesebb területek esetén szigorú korlátozásra van szükség.

I13. Az ökológiai gazdálkodású területek aránya a mezőgazdaságban

Fogalma: Az ökológiai gazdálkodás indikátora az ökológiai gazdálkodásba bevont területek mezőgazdasági területen belüli arányának alakulását mutatja.

Jelenlegi értéke: Az ökológiai gazdálkodásba bevont területek hazánkban az utolsó két év kivételével a vizsgált időszakban folyamatosan növekedtek. A 2007. évi 2,5%-os aránnyal hazánk az uniós rangsor utolsó harmadában helyezkedik el.

Kritikus értéke: Tekintettel arra, hogy a Kárpát-medence az Európai Unió egyik leggazdagabb biológiai változatosságú régiója, s hogy a mezőgazdaság jelentős hatással van a természetes környezet állapotára, célként az EU élmezőnyébe való kerülést kell kitűzni.

I14. Üvegházhatású gázok kibocsátott mennyisége

Fogalma: Az indikátor a hat üvegházhatású gáz (CO₂, CH₄, N₂O, HFC, PFC, SF₆) kibocsátásának a globális felmelegedéshez való hozzájárulásuk arányában súlyozott mennyiségeinek összegét adja meg tömegmértékegységben, CO₂-ekvivalens értékben aggregálva.

Jelenlegi értéke: 67,7 millió tonna (2010) – az ÜHG-leltár teljes időszakát tekintve (1985–2010) a második legalacsonyabb érték. Ha figyelembe vesszük az erdeink által elnyelt szén-dioxidot is, a (nettó) kibocsátásunk 64,2 millió tonna szén-dioxid egyenértékre csökken. A 6-7 tonna közötti egy főre jutó kibocsátás Európában viszonylag alacsonynak számít (EU átlag: 9 tonna/fő). A Kiotói Jegyzőkönyv aláírásával hazánk 6%-os csökkentést vállalt a bázisévhez képest. A jelenlegi kibocsátásunk ugyanakkor 40,7%-kal alacsonyabb az 1985–87-es évek átlagos kibocsátási szintjéhez viszonyítva. A markáns csökkenés jelentős részben a rendszerváltozás következménye: már 1992-re mintegy 30%-kal csökkent az emisszió az energetikai, ipari és mezőgazdasági termelés visszaesésének következtében. Ezt követően 14 évig (1992–2005) viszonylag stabilan alakult az ország ÜHG-kibocsátása, majd 2005 és 2010 között újra jelentősen, 14,9%-kal csökkent az emisszió. A 2008–2009-es gazdasági világválság jelentős hatással volt a magyar gazdaság teljesítményére, és alapvetően meghatározta a hazai ÜHG-kibocsátás alakulását is. 2008 és 2009 között 8,7%-kal csökkent a kibocsátásunk.

Kritikus értéke: A nemzetközi éghajlatvédelmi politikában a 2 Celsius-fokos globális átlaghőmérséklet-emelkedéshez tartozó kibocsátási szint jelenti a kritikus határt. Ehhez globális szinten 2050-ig az 1990-es szinthez képest meg kellene felelni a világ ÜHG-kibocsátását. Magyarország számára az ennek megfelelő kibocsátási korlát nemzetközi egyezményekben és európai uniós jogszabályokban kerül megállapításra.

I15. Talajfunkciók

Kidolgozandó: Megfelelő indikátort kell képezni a talaj termékenységet akadályozó tényezőkről. A talajok termőképességét mutató számos indikátor ismert (pl. agroökológiai potenciál, biomassza-termelő képesség, biológiai aktivitás, tápanyag-ellátottság, ökológiai szolgáltató képesség stb.), ugyanakkor a talajok fenntartható használata nem csak a termőképesség túlhasználásával, hanem pl. vízerózióhoz vezető földművelési rendszerrel is veszélyeztethető.

I16. Felszín alatti vízkészletek kihasználtsága

Kidolgozandó: Megfelelő indikátort kell képezni, ami a felszín alatti vízkészletek használatára vonatkozóan jelzi a fenntarthatósági szinttől való távolságot. Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség gyűjt adatokat a felszín alatti víztesztekről (méret, szennyezés, vízkivétel), ezekből elő lehet állítani a mutatószámot*.

I17. Városi környezeti minőség

Kidolgozandó: Olyan mutatóra lenne szükség, ami a településeken élőkét érő, az emberi egészséget érdemben károsító hatásokat (egyres levegőszennyező anyagok, ivóvízminőség, zaj) monitorozza. Ennek egyik mérési lehetősége lehet az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által kifejlesztett, a 100 000 főre jutó környezetterheléshez kapcsolódó halálesetek száma (*Total environment attributable deaths per 100'000 capita*) mutatószám**.

10.4 A gazdasági erőforrások mutatói

I18. Foglalkoztatottsági ráta

Fogalma: A foglalkoztatási ráta a foglalkoztatottaknak a népességhez (ill. annak egyes korcsoportjaihoz, jellemzően 15-64 évesek) viszonyított aránya

Jelenlegi értéke: A 15–64 éves népességre számított hazai foglalkoztatottsági ráta Európában az egyik legalacsonyabb (55,4%), 2010-ben éves átlagban Magyarországon csak 3,782 millió ember minősült foglalkoztatottnak. Az uniós összehasonlításra rendelkezésre álló 2010. III. negyedévi adat szerint lemaradásunk a közösségi átlagtól 8,6, ezen belül az EU15 tagországok hasonló mutatójától jelenleg közel 10 százalékpont.

I19. Kutatási, fejlesztési ráfordítások

Fogalma: A K+F ráfordítások kifejezve GDP százalékában. A K+F tevékenység mérésére, nemzetközi összehasonlítására használt legelterjedtebb mutatószám kifejezi a meglévő ismeretanyagok bővítésére, valamint ezen új ismeretanyag új alkalmazások kidolgozásának felhasználására történő

* Lásd: <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/waterbase-groundwater-7>

** Lásd: <http://apps.who.int/ghodata>

felhasználására irányuló, módszeresen folytatott alkotómunka költségének és beruházásának együttes összegét a GDP arányában.

Jelenlegi értéke: 1,14% (2010)

Kritikus értéke: Az Európai Unió lisszaboni, majd az EU2020 stratégiája 3%-os szintet tart kívánatosnak 2020-tól kezdődően. A Nemzeti Reform Programban magyar részről vállalt érték 1,8%. A jelentős gazdasági fejlődést elérő országokban az EU2020 stratégia célértékénél is magasabb arányú a K+F kiadások részesedése.

I20. Vállalkozói tőke index

Kidolgozandó: ez a mutató a vállalkozói tevékenységet támogató értékek, normák és intézmények állapotát jelezheti. Ide tartoznak többek között a következő mutatók:

- Annak megítélése a lakosság körében, hogy a siker mennyire a személyes szorgalom és kemény munkán múlik;
- A vállalkozói szerep társadalmi presztízse, pozitív megítélése;
- A vállalkozók személyes céljainak, értékrendjének összhangja a fenntarthatósággal;
- A bizalom erőssége a vállalkozók üzleti kapcsolataiban;
- A vállalkozók részvétele szakmai és értékalapú vállalkozói szervezetekben.

I21. GDP/GNI rés

Fogalma: A megtermelt és a felhasználható jövedelem közötti különbséget, a külföldi tőketulajdonosokat megillető, a hazai felhasználási körből kikerülő jövedelmet mutatja. A statisztikai adatokból jól kivehető, hogy a külföldi tőke hozzáadott érték termelése sokkal nagyobb mértékben nőtt, mint a hazai gazdasági szereplők hozzájárulása. Értéke a $(GDP-GNI)/GDP$ hányados százalékban történő kifejezése.

Jelenlegi értéke: 2007-re a rés már meghaladta a 7 százalékot, 1995-től folyamatosan növekszik. A GNI-mutató a vizsgált időszakban (1995–2009) átlagosan 8 százalékos eltérést mutatott a GDP-től, ami azt jelzi, hogy milyen magas a külföldi tőke aránya ez utóbbin belül.

Kritikus értéke: Jelenleg nem áll rendelkezésünkre információ, hogy a GDP/GNI rés mely értéke jelent már nem fenntartható tőkeszerkezetet a tulajdonosok

nemzeti hovatartozása alapján. A rés dinamikus bővülése azonban rossz irányú folyamatokról tanúskodik.

I22. Megtakarítási/beruházási ráta

Fogalma: A háztartások bruttó megtakarítási rátája azt mutatja, hogy a háztartások adott időszakban rendelkezésre álló jövedelmük hány százalékát halmozzák fel későbbi szükségleteik teljesítése céljából pénzügyi eszközökben, illetve tőkejavakban. A rendelkezésre álló jövedelem fennmaradó részét fogyasztásra, azaz az adott időszakban felmerült szükségletekre fordítják.

A megtakarítási ráta segítségével meghatározhatóak azok a rendelkezésre álló gazdasági erőforrások, amelyek mozgósításával a termelői, természeti, emberi és társadalmi tőke növelhető, javítva az elkövetkező generációk jólétét.

Jelenlegi értéke: Magyarországon 1999 és 2008 között a háztartások bruttó megtakarítási rátája 14,9%-ról kisebb hullámzások mellett 8,3%-ra csökkent. Az Európai Unió 27 tagállamában az átlagos megtakarítási ráta ugyanezen időszakban nem változott jelentősen, 11-12% között mozgott, majd 2009-ben a gazdasági válság következtében jelentősen megugrott.

I23. Államadósság index

Fogalma: Az ország bruttó államadósságát méri a bruttó nemzeti össztermék nagyságához viszonyítva.

A kormányzati szektor konszolidált bruttó adóssága egyike a maastrichti szerződésben megfogalmazott kritériumoknak, amelyek teljesítése feltétele az euróövezethez történő csatlakozásnak. E szerint az államadósság szintje nem haladhatja meg a bruttó hazai termék (GDP) 60%-át, vagy megfelelő mértékben és ütemben kell csökkennie és közelítenie ehhez az értékhez: ez az államháztartás hosszabb távú fenntarthatóságának feltétele.

Jelenlegi értéke: 80,6% (2010) Magyarországon az államadósság az 1990-es évek második felében fokozatosan, jelentős mértékben csökkent, 2001-ben érte el a minimumát. Az államadósság azóta folyamatosan emelkedett.

Kritikus értéke: Az új Alaptörvény szerint az államadósság nem haladhatja meg a GDP felét, ennek a szintnek az eléréséig pedig folyamatosan csökkennie kell.

124. Korosztályi egyensúlytalanság

Fogalma: Az életpálya-finanszírozó jóléti rendszer fenntarthatósági mutatója az abszolút és a relatív korosztályi egyensúlytalanság. Az abszolút egyensúlytalanság az újszülött korosztály és a jövő generációk számlája közti különbség, amennyivel többet kell fizetniük a közszolgáltatásokért a jelenlegi rendszerben hosszútávon felhalmozódó hiányokat végül kifizető jövő nemzedékeknek a mostani újszülöttek fizetési kötelezettségéhez képest, ha feltesszük, hogy a hiányt csak a még meg nem születettek többletadóiból lehet fedezni. A relatív egyensúlytalanság azt mutatja meg, hogy a jövő generációk számlája hányszorosa a jelen generáció legfiatalabb tagjaiénak, az újszülöttekének.

Jelenlegi értéke: A mutatót utoljára 2001-es adatokra számolták ki. Akkor az abszolút egyensúlytalanság 6,1 millió forint/fő volt. A relatív egyensúlytalanság indexe pedig 2,5.

Kívánatos értéke: Egy hosszú távon is fenntartható módon működő társadalomban az abszolút egyensúlytalanság elvi optimális értéke 0 Ft/fő. A relatív egyensúlytalanság kívánatos értéke pedig 1. Kritikusnak a kívánatos értéktől való távolodást, fenntarthatónak pedig a kívánatos értékhez való közeledést tartjuk.

A korosztályi egyensúlytalanság mutató alternatív/kiegészítő indexei:

Implicit nyugdíjadósság (IPD)

Fogalma: Az első a mostanáig felhalmozott jogosultság tömeg (IPD1: *accured-to-date liabilities*): annak a nyugdíjtömegnek a jelenértéke, amelyet az eddigi jogosultság szerzés alapján kell kifizetni. A mérés tehát arra irányul, hogy mennyibe kerülne a nyugdíjrendszer lezárása a mai nappal, tehát úgy, hogy a jövőben már nem történik járulékfizetés és így ezekre további jogosultságok sem épülhetnek. Az Európai Bizottság e mutató közlését írta elő 2014-től kezdődően.

A második a zárt-rendszerben, új belépők nélkül felmerülő implicit adósság (IPD2: *closed-system liabilities*). Ez azt a nettó járuléktömeget testesíti meg, amely minden, a mai napig jogosultságot szerzett ember eddigi és a jövőben még keletkező járulékfizetése és nyugdíja között van, ismét csak jelenértékben. A mögöttes helyzetet tehát úgy kell elképzelnünk, hogy a rendszer addig működik, amíg az utolsó, már jogosultságot szerzett egyén meg nem hal; új belépők nincsenek.

Végül a harmadik definíció a nyitott rendszerben felmerülő implicit adósság (IPD3: *open-system liabilities*), ami az IPD2-n kívül a jövőbeni biztosítottak nettó járuléktömegének jelenértékét is tartalmazza.

Jelenlegi értéke: Csúcspontján, 1994-ben, az IPD2 mai áron megközelítette a 78 ezer milliárd forintot, az akkori GDP közel 3,7-szeresét. 1997-ben az IPD2 körülbelül egyharmadára esett vissza, a GDP 120 százalékára, mai áron 27,5 ezer milliárd forintra. Az IPD2 négy évig alacsony szinten maradt, majd egy gyors növekedés nyomán 2005-ben már újra meghaladta a GDP 220 százalékát, illetve 2009-es értéken a 60 ezer milliárd forintot, azt a szintet, ami körül egészen a 2009-es korrekcióig stagnált.

A számítás egyik kényszerűen alkalmazott leegyszerűsítő feltevése, hogy figyelmen kívül hagyja az előrehozott nyugdíjakat. Azaz a mindenkori korhatárral számol, ami a nők számára 55-ről, a férfiak számára 60-ról 62-re emelkedett a vizsgált időszakban. Évjáratra és nemre lebontott átlagos felhalmozott szolgáltatási időre vonatkozó adat híján azonban nem lehetett kohorszspecifikus előrehozott nyugdíjazásokat számolni. Ez azt jelenti, hogy a modell 62 éves kori nyugdíjba vonulással kalkulál annak ellenére, hogy az átlagos effektív korhatár még mindig 60 év alatt van. Következésképp az IPD2 értéke érzékelhetően alulbecsült az itt közölt számításokban.

Kiszámítása: Az implicit nyugdíjadósság számítása 2014-től beépül a rendszeres statisztikai adatközlési rendszerbe. Magyarországon a Nemzeti Bank feladata lesz a számítások elvégzése.

Az elfogadott számítási sztenderdnek azonban komoly korlátai vannak, amelyek előrevetítik a módszertani felülvizsgálatot. Először is, szemben a fenti kalkulációval a bizottsági sztenderd csak az IPD1-gyel fog számolni, ami arra a fikcióra épül, mintha máról holnapra be lehetne zárni a nyugdíjrendszert és csupán az eddig keletkezett jogosultságokat kéne megtéríteni. Továbbá, a hivatalos sztenderd a nyugdíjrendszerre korlátozódik, és nem fogja tartalmazni az egészségügyben és az idősgondozásban rejlő implicit adósságokat. Végül, hiányozni fognak az implicit megtakarítások a számításból. Valójában két ország közül nem feltétlenül ott jelent több gondot a nyugdíjrendszer jövőbeni finanszírozása, ahol nagyobb az implicit nyugdíjadósság. Ha A országnak nagyobb az implicit, emberi tőkében tartott megtakarítása, mert a népesség több gyermeket vállal és a kormány többet és hatékonyabban költ az egészségükre és az oktatásukra, akkor magasabb implicit nyugdíjadósságot (értsd: hosszabb

távon magasabb nyugdíjakat) engedhetnek meg maguknak, mint *B* országban, ahol esetleg alacsonyabb az implicit adósság, de hiányzanak az implicit megtakarítások. Emiatt az implicit adósság kiszámítása kiegészíthető és kiegészítendő az implicit megtakarítások számszerűsítésével.

Megtakarítási deficit

Fogalma: A fent ismertetett korosztályi egyensúlytalanság a kormányzati bevételek és kiadások fenntarthatóságának mutatója. A Nemzeti Transzfeszám-lák (az angol megnevezés szerinti rövidítéssel NTA) alapján a fentiek analó-giájára kiszámítható immár nem csak a kormányzati bevételek és kiadások, hanem a munkajövedelmek és a fogyasztás (beleértve a közösségi és a háztar-tási fogyasztást is) hosszú távú egyensúlya vagy egyensúlytalansága is. A ka-pott mutató azt számszerűsíti, hogy változó demográfiai körülmények között milyen megtakarításokra van szükség ahhoz, hogy az időskori fogyasztás jelen-legi szintje elkerülhető legyen, a demográfiai átrendeződés miatt bekövetkező tömeges időskori elszegényedés elkerülhető legyen.

Jelenlegi értéke: A magyar Nemzeti Transzfeszám-lák 2005-re készültek el; frissítésük jelenleg zajlik. Megtakarítási deficitet magyar NTA adatokon még nem számoltak. Efféle számítások azonban több európai országra, így Fran-ciaországra, Spanyolországra, Olaszországra és az Egyesült Királyságra már hozzáférhetőek.

Kívánatos értéke: A fogyasztási szint fenntarthatóságához szükséges megta-karítási hányad kívánatos esetben nem haladja meg a jelenlegi megtakarítási hányadot. Amennyiben igen, úgy megtakarítási deficit mutatkozik, ami a meg-takarítási hajlandóság növekedésével orvosolható. Ellenkező esetben a mutató az időskori fogyasztás visszaesését, az idősek körében mért szegénység növeke-dését jelzi előre.

I25. A gazdasági kormányzás színvonala

Kidolgozandó: Jelenleg nincs ilyen mutató. Megfontolásra érdemes, hogy az egyébként évről-évre közzétett nemzetközi felmérések (WEF *Global Competitiveness Report*, IMD *World Competitiveness Report*, The World Bank *Doing Business*, The Heritage Foundation *Index of Economic Freedom*), vala-mint hazai kutatások egyes, a hazai vállalkozások, a nemzetgazdaság fejlődé-

se szempontjából releváns részmutatóiból összeállítható-e egy komplex index. Ez az indikátor arról nyújthatna információkat, hogy a meglévő gazdasági erőforrásaink kihasználásának útjában milyen mértékben állnak bürokratikus, adminisztratív akadályok. A kidolgozandó mutatószámhoz leginkább hasonlatos index ma az IMD *World Competitiveness Report* „Government Efficiency” indexe, aminek alapján Magyarország 2011-ben a felmért országok közül az 52. helyezést foglalta el. Amennyiben kompozit mutató összeállítása módszertani problémákat vetne fel (általánosságban ezek elkerülése lenne a cél), érdemes megvizsgálni, mely alapmutató lenne érzékeny a gazdasági kormányzás általános színvonalának jelzésére.

AZ ÁBRÁK FORRÁSA

1. ábra EEA, 2007. Air pollution in Europe 1990–2004. EEA Report No 2/2007. ISBN 987-92-9167-964-5, EEA, Copenhagen, 2007
2. ábra Társadalmi értékek és a fenntartható fejlődés – a kutatási eredmények áttekintése (Tárki, 2011.)
3. ábra Társadalmi értékek és a fenntartható fejlődés – a kutatási eredmények áttekintése (Tárki, 2011.)
4. ábra Társadalmi értékek és a fenntartható fejlődés – a kutatási eredmények áttekintése (Tárki, 2011.)
5. ábra ENEREGIO, 2009. A fenntartható és biztonságos kistérségi energiagazdálkodás vizsgálata az energiatakarékosság és megújuló energiaforrások optimalizálásával. Jedlik Ányos Program (OM-00023/2007 sz. projekt), Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal
6. ábra Társadalmi értékek és a fenntartható fejlődés – a kutatási eredmények áttekintése (Tárki, 2011.)
7. ábra Csapó Benő – Nikolov Marianne – Molnár Gyöngyvér: Az oktatás szerepe a nemzeti erőforrások fejlesztésében
8. ábra Javaslat a fenntartható fejlődés társadalmi indikátorainak mérésére (Tárki, 2012.)
9. ábra Csapó Benő – Nikolov Marianne – Molnár Gyöngyvér: Az oktatás szerepe a nemzeti erőforrások fejlesztésében
10. ábra Csapó Benő – Nikolov Marianne – Molnár Gyöngyvér: Az oktatás szerepe a nemzeti erőforrások fejlesztésében
11. ábra Társadalmi értékek és a fenntartható fejlődés – a kutatási eredmények áttekintése (Tárki, 2011.)
12. ábra Tanulmány a természeti erőforrások fenntartásáról (Env-in-Cent Kft, 2011.)
13. ábra Tanulmány a természeti erőforrások fenntartásáról (Env-in-Cent Kft, 2011.)
14. ábra Tanulmány a természeti erőforrások fenntartásáról (Env-in-Cent Kft, 2011.)
15. ábra Tanulmány a természeti erőforrások fenntartásáról (Env-in-Cent Kft, 2011.)

TARTALOM

A FENNTARTHATÓSÁG FELÉ VALÓ ÁTMENET NEMZETI KONCEPCIÓJA

1. Bevezetés	13
2. Globális kihívások, a nemzeti fenntarthatósági átmenet külső feltételei	15
3. A fenntartható fejlődés értelmezése	19
3.1 A fenntarthatóság a jó élet szolgálatában	19
3.2 A négy alapvető erőforrás, amelyet fenn kell tartani	21
3.3 A fenntartható fejlődés útja	26
3.4 A fenntartható társadalom víziója: a jövő Magyarországá	30
3.5 A nemzeti fenntarthatósági politika elemei	33
4. A nemzetközi és európai uniós programokból fakadó feladatok	35
4.1 A fenntartható fejlődés megjelenése a nemzetközi programokban	35
4.2 A fenntartható fejlődéssel kapcsolatos Európai Uniós követelmények	36
5. Nemzeti erőforrásaink helyzete	39
6. A fenntarthatóság felé való átmenet céljai és intézkedései	41
6.1 Családjaink és a polgárok felelőssége	45
6.2 Vállalkozásaink a fenntarthatóságért	48
6.3 Ajánlások civil szervezetünknek és vallási közösségeinknek	52
6.4 Az országos és a helyi kormányzás feladatai	55
7. A fenntarthatóság intézményei	73
7.1 A társadalmi közbeszéd és vita, a nyilvánosság	73
7.2 Társadalmi párbeszéd a gazdaság szereplőivel	74
7.3 Döntések előzetes elemzése	75
7.4 Tanácskozó eljárásban hozott helyi, kisregionális döntések	77
7.5 Alkotmányos szabályok	77
7.6 Az automatikus kormányzás eszközei	78
8. A fenntarthatóság mérése	79

TARTALOM

FÜGGELÉK

9. Nemzeti erőforrásaink helyzete	99
9.1 Emberi erőforrások	99
9.2 Társadalmi erőforrások	121
9.3 Természeti erőforrások	128
9.4 Gazdasági erőforrások	142
Források a fejezethez	157
10. A fenntarthatóság mérése	161
10.1 A humán erőforrások mutatói	163
10.2 A társadalmi erőforrások mutatói	166
10.3 A természeti erőforrások mutatói	167
10.4 A gazdasági erőforrások mutatói	171

